

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การสื่อสารธรรมะผ่านโครงการค่ายอบรม คุณธรรม จริยธรรมเด็ก และเยาวชนของวัดไทรงาม (ป่า) จังหวัดกำแพงเพชร” นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของโครงการค่ายอบรม คุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนของวัดไทรงาม (ป่า) จังหวัดกำแพงเพชร 2) กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของโครงการค่ายอบรม คุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนของวัดไทรงาม (ป่า) จังหวัดกำแพงเพชร 3) อุปสรรคในการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของโครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนของวัดไทรงาม (ป่า) จังหวัดกำแพงเพชร 4) ความเข้าใจในเนื้อหาธรรมะของผู้เข้าอบรมในโครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนของวัดไทรงาม (ป่า) จังหวัดกำแพงเพชร 5) ความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมในโครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนของวัดไทรงาม (ป่า) จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร
2. แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร
3. แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรมะ
4. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้
5. แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร

การสื่อสาร (Communication) เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต เรียกได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมีความสำคัญมาก เพราะการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร วัฒนธรรม สังคม และระหว่างประเทศ ยิ่งในปัจจุบัน ซึ่งได้ชื่อว่า เป็นยุคโลกาภิวัตน์ เป็นยุคของข้อมูลข่าวสาร การสื่อสาร จึงเปรียบเสมือนสายใยของสังคม

เรียกได้ว่า การสื่อสารมีประโยชน์ทั้งในแง่บุคคลและสังคม การสื่อสารทำให้คนมีความรู้และมีโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น

1.1 ความหมายการสื่อสาร

คำว่า “การสื่อสาร” มาจากภาษาอังกฤษ คำว่า Communication หากพิจารณาความหมายด้านการสื่อสาร หรือให้คำนิยามเกี่ยวกับการสื่อสารนั้น มีความหมายที่นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

Aristotle (แอริสโตเติล อ้างถึงใน กิตติมา สุรสนธิ, 2548) นักทฤษฎีการสื่อสารได้ให้นิยามการสื่อสารไว้ว่า “การสื่อสาร คือ การแสวงหาวิธีการชักจูงใจที่พึงมีอยู่ทุกรูปแบบ”

Samovar & Porte (แซมโรว์ และ पोर्ट, 2004 อ้างถึงใน จุฑาพรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต, 2551) อธิบายว่า การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการซึ่งปัจเจกแต่ละบุคคลในบริบทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มเครือข่าย องค์กร และสังคมชุมชน มีปฏิสัมพันธ์ตอบสนองและสร้างข้อมูลข่าวสารเพื่อจะปรับตัวเองให้เข้ากับบริบทหรือสภาพแวดล้อม และผู้อื่นในสังคม

สุทธพร รัตนกุล (2551) อธิบายว่า การสื่อสาร ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Communication หมายถึง การกระทำต่างๆ ที่ทำให้เกิดการถ่ายทอด หรือสื่อผ่านข้อความจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง หรือจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง หรือจากกลุ่มบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง เมื่อมีการสื่อสารเกิดขึ้น ก็จะต้องมีทั้งผู้ส่งและผู้รับ มิเช่นนั้น การสื่อสารที่สมบูรณ์ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ การสื่อสารอาจจะแสดงถึงความต้องการ ความปรารถนา ความรู้ต่างๆ อาจสื่ออย่างตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้

เขตนันต์ จุลจิรวัดน์ (2552) อธิบายว่า การสื่อสาร หมายถึง การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารข้อเท็จจริงเรื่องราวต่างๆ ตลอดจนความต้องการและอารมณ์ ความรู้สึก จากบุคคลหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ส่งผ่านสื่อต่างๆ ไปยังอีกบุคคลหนึ่งซึ่งทำหน้าที่รับสาร เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยใช้ระบบสารและสัญลักษณ์

กาญจนา มีศิลปวิทย์ (2553) อธิบายว่า การสื่อสาร มีความหมายกว้างและครอบคลุมถึง กระบวนการทุกอย่างทั้งที่เป็นเชิงวจนะ (Verbal Communication) ได้แก่ ภาษาพูดและภาษาเขียน และเชิงอวัจนะ (Nonverbal Communication) ได้แก่ ศิลปะ สี ดนตรี เป็นต้น อีกทั้งรวมถึงทุกพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น การโบกมือ การยิ้ม การยกนิ้ว เป็นต้น การสื่อสารมีทั้งที่มีความชัดเจนสามารถตีความง่าย และที่ซับซ้อนยากต่อการตีความและการทำความเข้าใจ อย่างไรก็ตาม การสื่อสารถือว่ามีสำคัญอย่างมากต่อชีวิตมนุษย์ทุกคนไม่เลือกทั้งชาติและภาษา

ธีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ (2552 น. 133) อธิบายว่า “การสื่อสารเป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งมนุษย์ได้สร้างความหมายตามบริบทของตนโดยใช้พฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์” คือ มนุษย์จะมีพฤติกรรมสื่อสารความหมายต่างๆ โดยผ่านช่องทางในการอ่าน การเขียน การพูด และการฟัง

จากคำนิยามข้างต้นสรุปได้ว่า “การสื่อสาร” คือ การกระทำต่างๆ ที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดหรือสื่อผ่านข้อความจากที่หนึ่ง ไปยังอีกที่หนึ่ง ที่แสดงออกด้วยพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ คือ การที่ผู้ส่งสาร ส่งสารผ่านสื่อไปยังผู้รับสาร ทั้งที่เป็นเชิงวจนะ (Verbal Communication) ได้แก่ ภาษาพูดและภาษาเขียน และเชิงอวจนะ (Nonverbal Communication) ได้แก่ ศิลปะ สี ดนตรี เป็นต้น เพื่อให้ผู้รับสารนั้น รับรู้ รับทราบ มองเห็น และแสดงปฏิกิริยาตอบกลับเพื่อความสมบูรณ์ของการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ถือได้ว่าการสื่อสาร คือ ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่มีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

1.2 ความสำคัญของการสื่อสาร

การสื่อสาร เป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อมนุษย์ทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งไม่มีใครที่จะดำรงชีวิตโดยปราศจากการสื่อสาร โดยเฉพาะสังคมมนุษย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตลอดเวลา ดังนั้น พัฒนาการทางสังคม จึงดำเนินไปพร้อม ๆ กับพัฒนาการทางการสื่อสาร การสื่อสารยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่กระหว่างบุคคลและสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดศิลปวัฒนธรรม การทำนุบำรุงสังคมให้น่าอยู่มากขึ้น

ทั้งนี้ การสื่อสารยังเป็นปัจจัยในการพัฒนาสังคมด้านคุณธรรม จริยธรรม ศาสนา และเทคโนโลยี รวมทั้งศาสตร์อื่น ๆ ล้วนแล้วต้องใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเจริญก้าวหน้าทั้งสิ้น มีนักวิชาการและงานวิจัยหลายชิ้น ค้นพบว่าความสำคัญของการสื่อสารเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงอยู่ของมนุษย์ เนื่องจากการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น ต้องใช้การสื่อสารเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ถือได้ว่าการสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญของการอยู่รอดของมนุษยชาติที่ว่าได้ (ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร, 2556 น. 8)

ดังคำกล่าวที่ว่า "การสื่อสารเป็นหัวใจในการดำรงอยู่ของมนุษยชาติ" (Melvin et al, 1993 p. 6 อ้างถึงใน ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร, 2556 น. 8) เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความสำคัญของการสื่อสารได้เป็นอย่างดี หากเราย้อนกลับไปมองพัฒนาการของมนุษย์แล้ว จะเห็นได้ว่าความรุ่งเรืองในยุคต่างๆ ล้วนเป็นผลมาจากการพัฒนาระบบการสื่อสารทั้งสิ้น (ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร, 2556 น. 8)

ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร (2556) ได้สรุปถึงความสำคัญในลักษณะต่างๆ ของการสื่อสารไว้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1) การสื่อสารเป็นบ่อเกิดของอารยธรรมมนุษย์ ปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารเกิดขึ้นเมื่อ 40,000 ปีมาแล้ว เมื่อมนุษย์โครมันยองได้พัฒนาคำพูดและภาษาพูดในลักษณะของการเลียนเสียงสัตว์ขึ้นมา การพัฒนาดังกล่าวนี้อาจเป็นแบ่งมนุษย์และสัตว์ทั่วไปออกจากกัน และถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของอารยธรรมมนุษย์อย่างแท้จริง ฮวน เอนริเกซ (Juan Henriquez) ผู้อำนวยการโครงการวิทยาศาสตร์ของคณะพาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ผู้เขียนหนังสืออันโด่งดัง เรื่อง "เมื่ออนาคตไล่ล่าคุณ" (As the Future Catches You) ได้กล่าวไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของการสื่อสารว่า สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์คือ ความสามารถในการเข้าใจแนวคิดที่เป็นนามธรรม และสื่อสารแนวคิดเหล่านั้นถึงกันได้ (Henriquez, 2001p. 61 อ้างถึงใน ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร, 2556)

2) การสื่อสารเชื่อมโยงบุคคลและสังคมเข้าด้วยกัน มนุษย์ได้พัฒนารูปแบบการสื่อสารต่าง ๆ ขึ้นมา ด้วยเหตุผลหลักในการดำรงชีวิต โดยเริ่มใช้สิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติ (เช่น การใช้ควันไฟ การตีกลอง เป็นต้น) เป็นสัญญาณและสัญลักษณ์ในการสื่อสารระหว่างกัน ในขณะเดียวกันก็ได้พัฒนารูปแบบของภาษาขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารภายในกลุ่มของตน ภาษาที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงนี้ มีรูปแบบที่ชัดเจน และเป็นต้นแบบของการสื่อสารของมนุษย์ (human communication) ในปัจจุบัน

กล่าวได้ว่า การสื่อสารที่มีรูปแบบชัดเจนนี้เอง ทำให้มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสังคม เพื่อเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มเข้าด้วยกัน ล็อกค (Locke) นักปรัชญาชาวอังกฤษ ได้กล่าวว่า "การใช้ภาษาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างสังคมของมนุษย์" (ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร, 2556)

ต่อมา สังคมมนุษย์มีการพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง การสื่อสารยิ่งทวีความสำคัญในการเชื่อมโยงสังคมเหล่านี้เข้าด้วยกัน โดยเฉพาะในปัจจุบันที่ประชาชนทั่วโลกสามารถจำแนกออกได้เป็นชาติพันธุ์ต่าง ๆ มากมาย

3) การสื่อสารเป็นเครื่องมือและกลไกในการดำเนินชีวิต การสื่อสาร เป็น "เครื่องมือ" ที่บุคคลใช้ในการขับเคลื่อนในการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่เราตื่นนอนในตอนเช้า เราต้องใช้ ภาษา เพื่อสื่อสารกับสมาชิกในครอบครัว จากนั้นก็เริ่มฟังข่าวสารที่มีการนำเสนอผ่านทางสื่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นช่องทางหลักในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับโลกให้สมาชิกในสังคมได้รับรู้ร่วมกัน อาจกล่าวได้ว่า ข้อมูลข่าวสารที่ถ่ายทอดผ่านสื่อนี้เป็นเสมือนตัวกลางที่เชื่อมโยงบุคคลต่างๆ เข้าด้วยกัน

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารมีความสำคัญต่อมนุษย์ เนื่องจากการสื่อสารเป็นบ่อเกิดอารยธรรมมนุษย์ การสื่อสารเชื่อมโยงมนุษย์และสังคมเข้าด้วยกัน รวมทั้งการสื่อสารเป็นเครื่องมือและกลไกในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จึงถือได้ว่าการสื่อสารนั้นเป็นหัวใจในการดำรงอยู่ของมนุษยชาติ

1.3 องค์ประกอบของการสื่อสาร

องค์ประกอบของการสื่อสารมี 4 องค์ประกอบหลัก ๆ ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร ทั้งนี้ การสื่อสารจะสมบูรณ์แบบใดต้องมีองค์ประกอบของการสื่อสาร ซึ่งมีนักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการสื่อสารไว้ดังนี้

การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารและผู้รับสารรับรู้ความหมายร่วมกัน คู่สื่อสารจะสื่อสารโดยได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ประสบการณ์ ความรู้ เป้าหมาย อารมณ์ ความรู้สึก ทักษะและความเชื่อ ฯลฯ การสื่อสารจึงไม่ได้ประกอบไปด้วยผู้ส่งสารและผู้รับสารเท่านั้น การสื่อสาร จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลายประการเพื่อให้การถ่ายทอดความหมายนั้นสมบูรณ์ การศึกษาและทำความเข้าใจองค์ประกอบอย่างถูกต้องและครบถ้วน จะทำให้คู่สื่อสารนั้นสามารถเรียนรู้ ปรับปรุง การสื่อสารให้เหมาะสมกับสถานการณ์ อันจะทำให้การสื่อสารบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ องค์ประกอบของการสื่อสารมีดังต่อไปนี้ (ธีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ, 2552 น. 136)

1) ผู้ส่งสาร (Source or Sender) เป็นผู้เริ่มต้นการสื่อสาร ซึ่งการสื่อสารนั้นอาจจะเกิดขึ้นโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้ ผู้ส่งสารจะส่งสารทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาไปยังผู้รับสาร ผู้ส่งสารเป็นคนแรกที่กำหนดเนื้อหาสาระว่าต้องการสื่อสารอะไร จะมีวิธีการสื่อสารอย่างไร ดังนั้นในการสื่อสารที่ตั้งใจสื่อสารผู้ส่งสาร จึงต้องมีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารอย่างชัดเจน มีความรู้เข้าใจเนื้อหาสาระอย่างดีที่จะสื่อสารกับผู้รับสาร รู้จักใช้เทคนิควิธีการสื่อสาร เนื้อหา เรื่องราวและกาลเทศะที่เหมาะสมกับผู้รับสาร เมื่อส่งสารไปแล้วผู้ส่งสารจะมองดูปฏิกิริยาการตอบกลับ (feedback) ของผู้รับสารว่ามีความเข้าใจ และมีปฏิกิริยาตอบกลับอย่างไร กับข่าวสารที่ส่งไปนั้น ซึ่งปฏิกิริยาตอบกลับเป็นส่วนสำคัญของการสื่อสาร เพราะทำให้ผู้ส่งสารสามารถประเมินการสื่อสารของตนว่าชัดเจนหรือไม่ อย่างไร

2) สาร (Message) คือ สิ่งเร้า การสร้างความหมาย โดยอาศัยวัจนภาษาและอวัจนภาษา หรือทั้ง 2 ประการร่วมกัน เช่น การสื่อสารด้วยการพูดประกอบด้วยน้ำเสียงและอากัปกิริยาท่าทางตามความรู้สึก ก่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร การที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีทักษะในการสื่อสารใกล้เคียงกัน ย่อมทำให้การรับรู้ความหมายสารตรงกัน และปฏิกิริยาตอบกลับระหว่างกัน สารไม่ได้ประกอบด้วยวิธีการที่เราสื่อสารเพียงอย่างเดียว แต่ประกอบด้วย การจัดประโยค

อากัปกิริยาทางร่างกาย น้ำเสียง กาลเทศะ บริบท และอุปสรรค สิ่งเหล่านี้ อาจทำให้ผู้รับสารยากที่จะฟัง หรือได้ยิน

3) ช่องทาง (Channel) ได้แก่ การส่งสารผ่านประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่ง หรือหลายทางร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นทางประสาทตาด้วยการเห็น ทางประสาทหูด้วยการได้ยิน ทางประสาทจมูกด้วยการได้กลิ่น ทางประสาทลิ้นรส และทางประสาทด้วยการสัมผัส

ช่องทางการสื่อสาร มีอยู่มากมายหลายประเภท มีทั้งสื่อธรรมชาติ เช่น แสง เสียง อากาศ หรือเครื่องมืออุปกรณ์ทั้งหลาย อันได้แก่ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ภาพยนตร์ นิตยสาร วารสาร รายงาน แผนภูมิ กิจกรรม วิดีทัศน์ ดีวีดี คอมพิวเตอร์เน็ตเวิร์ก อุปกรณ์การสื่อสารทั้งหลาย เป็นต้น การเลือกใช้สื่อต้องคำนึงถึงคุณสมบัติเด่น และข้อจำกัดของการสื่อ เพื่อจะได้เป็นช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

4) ผู้รับสาร (Receiver) เป็นเนื้อหาสารจากผู้ส่งสาร วิเคราะห์ ตีความสารทั้งโดยตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจของผู้ส่งสาร ผู้รับสารจะรับสารผ่านประสาทสัมผัส ทั้งการอ่าน การมอง การสัมผัส การได้กลิ่น การรับรสของสาร

ผู้รับสารจะเป็นผู้รับความหมายที่ผู้ส่งสารส่งมา และแสดงปฏิกิริยาตอบกลับ การสื่อสารที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้รับสารมีการฝึกฝนพัฒนาทักษะตนเองในการสื่อสาร ทั้งด้านการฟัง การอ่าน การคิด การรับรู้ การตีความ การมีทัศนคติที่ดีต่อเรื่องราวที่สื่อสาร ซึ่งในความจริงแล้ว ถ้าเรามององค์ประกอบทางด้านผู้ส่งสารและผู้รับสารแล้ว เราไม่สามารถจำกัดบทบาทได้ว่าผู้ส่งสารต้องเป็นผู้ส่งสารเพียงอย่างเดียว หรือผู้รับสารเป็นผู้รับสารฝ่ายเดียว บทบาททั้งผู้ส่งสารอาจสลับกันได้ จึงเป็นบทบาทของกลุ่มสื่อสารที่ทำการเข้ารหัส ตีความ ถอดรหัส สลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตลอดการสื่อสาร นั่นเอง

5) ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สื่อสาร (The relationships among communicators) ทันทิ ที่การสื่อสารเริ่มต้น ไม่ว่าจะเป็นวัจนภาษาหรืออวัจนภาษาก็ตาม เราจะมองเห็นความสัมพันธ์ของคู่สื่อสารนั้น ความสัมพันธ์จะก่อรูปขึ้นมาทันที เมื่อมีการสื่อสาร เช่น การสื่อสารระหว่างพระกับเด็กและเยาวชนที่มาเข้าค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรม หากมีพระเดินผ่านเด็กและเยาวชน ย่อมหยุดเดินและทำความเคารพ ด้วยการย่อตัวพนมมือหรือยืนตรงยกมือไหว้ จนกว่าพระจะเดินผ่านไป จะเห็นได้ว่าแม้ไม่มีคำพูดกล่าวออกมา แต่การกระทำความเคารพเป็นการแสดงการสื่อสารทางอวัจนภาษา ดังนั้น เมื่อไรก็ตามที่มีการสื่อสารเกิดขึ้น ความสัมพันธ์จะเข้ามาเกี่ยวข้องและมีผลต่อหัวข้อเรื่องที่จะพูด ภาษาที่ใช้ได้ตอบ รวมทั้งกิริยาอาการ ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สื่อสาร จึงเป็นองค์ประกอบของการสื่อสารที่มีผลต่อประสิทธิภาพการสื่อสาร

6) บริบท (Context) หมายถึง สิ่งแวดล้อมหรือกำกับอยู่โดยรอบการสื่อสาร บริบทช่วยให้เราตีความหมาย หรือเกิดความเข้าใจความหมายของการสื่อสารนั้น การสื่อสารของมนุษย์จะเกิดภายใต้บริบทแทบทั้งสิ้น บริบทนั้นอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ทักษะความรู้ ประสบการณ์ ค่านิยม ภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบ กาลเทศะ อารมณ์ สถานที่ สภาพทางภูมิศาสตร์ อุณหภูมิ แสง สี เสียง เหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขในการสื่อสาร และมีอิทธิพลต่อการสื่อสารอย่างมาก และต้องนำมาประกอบการสื่อสารเพื่อจะได้เข้าใจพฤติกรรมในการสื่อสารอย่างถ่องแท้

องค์ประกอบของการสื่อสาร จึงประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางหรือสื่อ ผู้รับสาร ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สื่อสาร และบริบทในการสื่อสารการจัดองค์ประกอบของการสื่อสารจะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ ซึ่งการสื่อสารที่บรรลุผลก็จำเป็นต้องจัดอุปสรรคในการสื่อสารด้วย ซึ่งอุปสรรคเป็นส่วนที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะทำให้การสื่อสารไม่บรรลุ ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อุปสรรคเกิดได้จากองค์ประกอบต่างๆ ทั้งผู้ส่งสาร สาร ช่องทาง ผู้รับสาร ปฏิกริยาตอบกลับ และการบริบทในการสื่อสาร อุปสรรคนี้ อาจเปลี่ยนความหมายของสารได้ทั้งสิ้นและอาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดอันมีผลต่อการสื่อสารอีกด้วย (ธีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ, 2552 น. 136 - 137)

ดังนั้น สรุปได้ว่า องค์ประกอบของสารสื่อสารสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ องค์ประกอบหลักและองค์ประกอบแวดล้อม ซึ่งองค์ประกอบหลักมี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อ และผู้รับสาร องค์ประกอบแวดล้อมมี 2 องค์ประกอบ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สื่อสารหรือปฏิกริยาการป้อนกลับ คือ ปฏิกริยาการป้อนกลับระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารถือว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องสองทิศทางที่ทำให้การสื่อสารสมบูรณ์แบบ เพราะเป็นการตอบโต้การสื่อสารหรือที่ท่าแรกและผู้ส่งสารสามารถวิเคราะห์ผู้รับสารได้ และบริบทหรือสิ่งรบกวนทางการสื่อสาร คือ บริบทช่วยให้รู้ความหมายหรือเกิดความเข้าใจความหมายของการสื่อสารนั้นมากขึ้น ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 2 ลักษณะส่งผลให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ทั้งนี้ประสิทธิภาพขององค์ประกอบสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารและผู้รับสารรับรู้ความหมายร่วมกัน

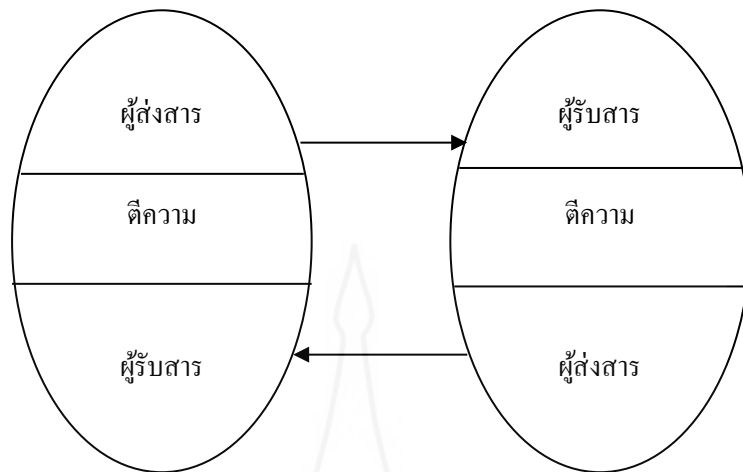
1.4 กระบวนการของการสื่อสาร

กระบวนการ (Process Defined) คือ การเคลื่อนไหวที่ไม่หยุดนิ่ง มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนวัตถุดิบ ปฏิกริยาระหว่างส่วนประกอบต่างๆ ในกระบวนการมีผลต่อปฏิกริยาตัวอื่นๆ นั่นคือ ทุกสิ่งทุกอย่างในกระบวนการมีความเกี่ยวพันกัน และมีอิทธิพลต่อกัน (กรรณิการ์ อัสวครเดชา, 2553) การเคลื่อนไหวของการสื่อสารขึ้นอยู่กับบริบทต่างๆ ของการสื่อสารซึ่งเรื่องของกระบวนการสื่อสาร มีนักวิชาการให้ความเห็นที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ผู้วิจัย จะกล่าวถึง กระบวนการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

เพ็ญพักตร์ ศิริไตรรัตน์ (2552 น. 10) อธิบายว่า กระบวนการสื่อสารเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Dynamic Process) ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ มีการแลกเปลี่ยนระหว่างกันของผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Transaction) ไม่มีจุดเริ่มต้น และจุดสิ้นสุดที่แน่นอนตายตัว การสื่อสารเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดผลต่อกัน หรือความสัมพันธ์กัน (Affective Nature) องค์ประกอบทุกตัวในกระบวนการต่างมีอิทธิพลกันและกัน เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องและขึ้นอยู่กับบุคคล ทั้งในแง่การกระทำและความหมายที่จะเกิดขึ้น เป็นกระบวนการในการส่งและรับสัญลักษณ์ที่ต้องการให้เกิดการมีส่วนร่วมในรหัสหรือข้อความ หรือความหมายต่าง ๆ การสื่อสารจึงเป็นหนทางที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน (Share Meaning) ของบุคคล เพราะความหมายของสิ่งต่างๆ เกี่ยวข้อง และขึ้นอยู่กับบุคคล แต่ละคนที่จะต้องมาแลกเปลี่ยนทำให้เกิดความหมาย โดยที่ต่างฝ่ายต่างมีประสบการณ์ มีทัศนคติ และมีอารมณ์ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่แตกต่างกันไป การสื่อสารถูกใช้เครื่องมือเพื่อให้บรรลุความสำเร็จ หรือความมุ่งหมายของบุคคล ดังนั้น การสื่อสารจึงเปรียบเสมือนกลยุทธในการที่บุคคลฝ่ายหนึ่งจะมีอิทธิพลเหนือหรือเอาชนะผู้อื่น รวมทั้งควบคุมชี้นำให้บุคคลอื่นทำตามในสิ่งที่ต้องการได้

ธีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ (2552 น. 138-139) อธิบายถึง กระบวนการสื่อสารว่า การสื่อสารมีลักษณะเป็นกระบวนการ (process) ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารภายในบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารสาธารณะ การสื่อสารในองค์กร การสื่อสารมวลชน เพราะเมื่อมีการเริ่มต้นขึ้นไม่หยุดนิ่ง ณ จุดใดจุดหนึ่ง การสื่อสารจะเคลื่อนที่ไปยังข้างหน้าและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั้นขึ้นอยู่กับบริบทต่างๆ ของการสื่อสาร ความเข้าใจในกระบวนการสื่อสาร จะช่วยให้ผู้สื่อสารเข้าใจสาร สามารถคิด วิเคราะห์ ตีความ และมีปฏิกิริยาตอบกลับได้อย่างเหมาะสมอย่างชัดเจน กระบวนการของการสื่อสารมีลักษณะ ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.1 กระบวนการสื่อสารของคู่สื่อสาร

ที่มา: ชีรารักษ์ โพธิสุวรรณ (2552 น. 138)

การสื่อสาร เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น การสื่อสารจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา เพื่อสอดคล้องกับบทบาท หน้าที่ ค่านิยม ทักษะคติ วัฒนธรรม และปทัสถาน (norm) ของสังคม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำหนด พฤติกรรมการสื่อสาร

หากมองดูการสื่อสารในชุมชน จะเห็นได้ชัดเจนว่าการสื่อสารในสังคมชนบท หรือชุมชนนั้น เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกสร้างขึ้น และมีการสืบทอดกัน จากรุ่นสู่รุ่นและยาวนาน คนรุ่นหลังที่อยู่ในชุมชนย่อมต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีในชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรม ค่านิยม กฎ ระเบียบ การตัดสินใจ รวมถึงการวางตัว ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อปรับตัวตนให้เป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชน

การสื่อสาร มีลักษณะเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง นั่นคือ ไม่มีจุดเริ่มต้นหรือคำสิ้นสุดที่ชัดเจน การสื่อสารจะเคลื่อนที่ไปข้างหน้า มนุษย์ทำการสื่อสาร อยู่ตลอดเวลา แม้การสื่อสารเป็นถ้อยคำ แต่ก็สามารถสื่อสารได้ทางอากัปกิริยา การแต่งกาย การใช้ชีวิต การสื่อสารไม่สามารถกลับมาทำซ้ำจุดเดิมได้ เช่น หากการพูดคำไม่ดีออกมาเท่ากับเราส่งสารไปแล้ว เราจะสามารถจะกลับไปเริ่มต้นพูดใหม่ได้ แต่จะพยายามหาคำพูดมาเพิ่มเติม หรือสร้างความเข้าใจ ให้เพิ่มมากขึ้น

การสื่อสาร เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการทางจิตวิทยา (ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร, 2557 น. 3-61) นั่นคือ กระบวนการสื่อสาร เป็นปัจจัยภายในจิตใจ (mental set) ของผู้กระทำการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยหลักอย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ ความเชื่อ (beliefs) ค่านิยม (values) ทักษะ (attitudes) อารมณ์ (feelings) เนื่องจากการสื่อสารเชิงจิตวิทยามีแนวคิดเบื้องต้นว่า สารที่ส่งออกจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารเป็นสารที่ ถูกสร้างและตีความความหมาย ตาม 1) ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะ ของผู้กระทำการสื่อสารที่ได้สะสมมา และตาม 2) อารมณ์ และความรู้สึกของผู้กระทำการสื่อสารในขณะนั้น ตลอดจนกระบวนการของการแลกเปลี่ยน ข่าวสารร่วมกัน

ดังนั้น สรุปได้ว่า กระบวนการสื่อสารเป็นการสื่อสารที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งนี้ ปฏิกริยาตอบกลับและผลการสื่อสารขึ้นอยู่กับองค์ประกอบการสื่อสาร และทั้งนี้ กระบวนการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรม โดยมีความสัมพันธ์กันทั้งทางจิตวิทยา ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ทักษะ และค่านิยมของผู้สื่อสารที่ได้สะสมมา

1.5 ประเภทของการสื่อสาร

การจำแนกประเภทของการสื่อสาร มีผู้จำแนกไว้หลาย ๆ ประเภท โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณาตามจุดประสงค์ของการศึกษาหรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะนำเสนอ การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาประเภทการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ธีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ (2552 น. 140) กล่าวว่า การสื่อสารมีประเภทตามเกณฑ์ไว้หลายประเภท ในเรื่องนี้ จะขอแบ่งประเภทของการสื่อสาร โดยยึดจำนวนคนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสาร ปฏิกริยาตอบกลับและวัตถุประสงค์ของการสื่อสารเป็นเกณฑ์ ดังนี้

1) การสื่อสารภายในบุคคล เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นภายในตัวของบุคคลคนเดียว โดยบุคคลนั้น เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารด้วยวัตถุประสงค์ในการค้นหาเหตุผลวิเคราะห์ ไตร่ตรอง ตัดสินใจ ดังคำกล่าวของ เจอรัลด์ วิลสันและคณะ (Gerald L. Wilson et al. อ้างถึงในบุญบา สุธีธร, 2557 น. 8-11) ที่ว่า “แนวคิดเกี่ยวกับตนเอง คือ การรับรู้โดยรวมทั้งหมดเกี่ยวกับความคิด ตลอดจนภาพลักษณ์ด้านต่าง ๆ ที่มีต่อเราเอง” เช่น การพูดกับตัวเอง การร้องเพลงขณะขับรถยนต์ หรือ การคิดถึงงานที่ตัวเองจะทำได้ เป็นต้น

2) การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารประกอบด้วยบุคคลที่ทำการสื่อสาร 2 คน มีทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร สามารถแลกเปลี่ยนข่าวสารกันได้โดยตรงในลักษณะตัวต่อตัว ด้วยวัตถุประสงค์ในการค้นหาข่าวสาร สร้างความสัมพันธ์ ชักจูง การหยอกเย้า การช่วยเหลือ คู่สื่อสารจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับปฏิกริยาตอบกลับ และพัฒนาตนเพื่อการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ยกตัวอย่างการสื่อสารระหว่างบุคคล เช่น การสนทนาของพระสงฆ์กับเด็กและเยาวชน เจ้าอาวาสวัดสนทนากับครูประจำชั้นเรื่องกำหนดการเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น

3) การสื่อสารกลุ่มเล็ก เป็นการสื่อสารที่มีจำนวนคนประมาณ 5-7 คน ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ข่าวสาร ความคิด การแก้ไขปัญหา ทั้งนี้การสื่อสารกลุ่มเล็ก มักเป็นสื่อสารที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างชัดเจน และสามารถเห็นปฏิกิริยาตอบกลับได้ง่าย และสามารถสื่อสารกันได้ชัดเจนตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ เช่น การทำกิจกรรมแบ่งเป็นฐานระหว่างพระวิทยากรกับเด็กและเยาวชนที่มาเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น

4) การสื่อสารภายในองค์กร องค์กร คือ การสื่อสาร ไม่มีองค์กรใดที่ปราศจากการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นครอบครัว หรือองค์กรที่ต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมายขององค์กรชัดเจนย่อมมีการสื่อสารภายในองค์กรนั้นๆ ซึ่งการสื่อสารนั้นเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารโดยไม่จำกัดว่าต้องอยู่เฉพาะระดับใดระดับหนึ่ง การสื่อสารมีได้หลายระดับ นอกจากนี้แล้ว การสื่อสารองค์กรยังเกี่ยวพันกับ โครงสร้างขององค์กรอันเชื่อมโยงไปถึงรูปแบบการสื่อสารขององค์กร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การสื่อสารเพิ่มประสิทธิภาพสูงสุดให้กับองค์กร

การสื่อสารภายในองค์กร จึงมีระดับการสื่อสารหลายระดับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารกลุ่มเล็ก การสื่อสารระหว่างกลุ่ม และการสื่อสารมวลชน (หากองค์กรนั้นเป็นองค์กรที่มีผลิตภัณฑ์หรือการบริการที่เกี่ยวข้องกับมวลชน) สมาชิกในองค์กรหรือผู้ที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร จึงต้องมีการพัฒนาทักษะการสื่อสารเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ และพัฒนางานในความรับผิดชอบเพื่อให้องค์กรพัฒนาในภาพรวม

5) การสื่อสารสาธารณะ เป็นการสื่อสารที่มีผู้พูดหนึ่งคนหรือถึง 4 คน มาพูดให้ฟังจำนวนมากฟังเพื่อให้ข่าวสาร ชักจูงใจ หรือให้ความบันเทิง เช่น การหาเสียงเลือกตั้ง การปาฐกถาพิเศษ การอภิปราย ทอล์คโชว์ การสื่อสารในลักษณะนี้ผู้ฟัง จะฟังด้วยวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนและสถานการณ์การสื่อสารนั้น ผู้ฟังจะมีปฏิกิริยาตอบกลับระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารได้น้อยมาก หรืออาจไม่มีเลย

6) การสื่อสารมวลชน เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นมาตอบสนองการขยายตัวและความซับซ้อนของสังคม การสื่อสารมวลชนเป็นการสื่อสารผ่านวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต เพื่อให้ความบันเทิง โน้มน้าวใจชักจูงใจ ให้ความรู้ ข่าวสารแก่สมาชิกของสังคม ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ผู้ส่งสารในการสื่อสารมวลชนมักเป็นองค์กรขนาดใหญ่ มีการบริหารจัดการ มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานกิจกรรมค่อนข้างสูง สารที่ส่งไปมีความรวดเร็ว ไม่ยั่งยืน และเป็นของสาธารณชน ผู้รับสารของการสื่อสารมวลชน มีจำนวนมากและมีความแตกต่างกันทางลักษณะประชากรศาสตร์ ค่านิยม ทักษะคิด ความคิดเห็น วัฒนธรรม รวมทั้ง

ผู้รับสารไม่เป็นที่รู้จักกัน นอกจากนั้นแล้ว ปฏิกริยาตอบกลับระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารมีน้อยมาก หรืออาจไม่มีเลย ดังตารางประเภทการสื่อสาร ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ประเภทการสื่อสาร

ประเภท	จำนวนคนที่เกี่ยวข้อง	ปฏิกริยาตอบกลับ	วัตถุประสงค์
การสื่อสารภายในบุคคลเป็น การสื่อสารภายในบุคคล คนเดียว			เพื่อคิดหาเหตุผล วิเคราะห์ ไตร่ตรอง ตัดสินใจ
การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารระหว่าง บุคคล 2 คน		มากที่สุด	เพื่อสร้างความสัมพันธ์ แสวงหาข้อมูล
การสื่อสารกลุ่มเล็กเป็นการ สื่อสารที่มีคนจำนวน 5-7 คน		มาก – ปานกลาง	เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล แก้ไขปัญหา ตัดสินใจ
การสื่อสารภายในองค์กรมี บุคคลหลายระดับขึ้นอยู่กับ โครงสร้างองค์การ		ปานกลาง – น้อย	เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ในการทำงานของ องค์การ
การสื่อสารสาธารณะมีผู้ส่ง สาร 1-4 คน มีผู้รับสาร จำนวนมากที่มีวัตถุประสงค์ ชัดเจน		น้อย – มาก	เพื่อให้ข่าว การโน้มน้าวใจ และให้ความ บันเทิง
การสื่อสารมวลชนมีผู้ส่ง สารเป็นองค์กรผู้รับสารมี จำนวนมากและมีความ แตกต่างกัน		น้อย – ไม่มี	เพื่อให้ข่าวสารการ ศึกษาความบันเทิง โน้มน้าวใจ

ที่มา: ชีวรักษ์ โพธิ์สุวรรณ (2552 น. 142)

Brown (เบรา อ้างถึงใน ศิริวรรณ อนันต์โท, 2552) อธิบายว่า ประเภทของการสื่อสาร แบ่งตามวิธีการสื่อสาร สามารถแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่

1) การสื่อสารด้วยวาจาหรือ “วจนภาษา” (Oral/Verbal Communication) เช่น การพูด การร้องเพลง อย่างไรก็ตาม บางครั้ง มีการนับเอาการเขียน (Writing) และภาษาสัญลักษณ์ (sign language) เข้าเป็นวจนภาษาด้วย ด้วยเหตุที่ว่าต่างก็เป็นการนำเอาคำพูด “word” มาใช้เหมือนกัน (Anderson, 2007) วจนภาษา หมายถึง สัญลักษณ์ที่เป็นภาษาพูดและภาษาเขียนที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อเป็นตัวแทนแสดง หรือสะท้อนความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อสิ่งต่างๆ

การใช้วจนภาษาในการสื่อสาร ควรพิจารณาเรื่องต่อไปนี้ (อวยพร พานิชและคณะ, 2553 น. 5-8)

(1) การใช้วจนภาษาให้ชัดเจนและถูกต้อง หมายความว่า เป็นภาษาที่เข้าใจกัน ทั้งผู้ส่งสาร-ผู้รับสาร ไม่กำกวม และถูกต้องตามหลักภาษา สำหรับหลักภาษาไทยนั้น ผู้ส่งสาร ต้องคำนึงถึง ดังนี้

ก. ลักษณะของคำ คำนั้นเป็นถ้อยคำลักษณะคำมูล หรือคำประสมหรือ คำยืมภาษาต่างประเทศ ผู้ส่งสารต้องพิจารณาสิ่งเหล่านี้ด้วย

ข. หน้าทีของคำ คำที่ใช้ มีหน้าที่ เป็นคำนาม คำคุณศัพท์ คำกริยา คำบุพบท ต้องใช้คำให้ตรงกับหน้าที่เหล่านั้น เพื่อสื่อความหมายได้ถูกต้อง ไม่คลุมเครือ

ค. ตำแหน่งของคำ คำแต่ละคำมีตำแหน่งในประโยค เป็นประธาน กริยา กรรม หรือบทขยาย ผู้ส่งสารจำเป็นต้องศึกษาเพื่อวางตำแหน่งของคำในประโยคให้ถูกที่ ไม่สับสน

ง. ความหมายของคำ คำในภาษาไทย มีความหมายตรงและความหมายแฝง ผู้ส่งสารต้องศึกษาก่อนใช้คำเหล่านั้น เพื่อขจัดปัญหาความคลุมเครือ บางครั้ง ผู้ส่งสารจำเป็นต้องมี บริบททางภาษาแวดล้อมเพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ได้แก่ มีคำขยาย หรือประกอบบววจนภาษา ให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

(2) ใช้วจนภาษาให้เหมาะสม ในประเด็นนี้ ผู้ส่งสารจำเป็นต้องพิจารณา ความเหมาะสมกับหัวข้อต่างๆ ดังนี้

ก. ใช้ภาษาให้เหมาะสมกับลักษณะการสื่อสาร ว่าเป็นการสื่อสารกับ บุคคลหรือกลุ่ม กับสาธารณะหรือมวลชนเพราะขนาดของกลุ่มมีผลต่อความยากง่ายในการใช้ภาษา เช่น พูดกับมวลชนลักษณะอภิปราย ต้องใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่มีศัพท์ทางวิชาการ เป็นต้น

ข. ใช้ภาษาให้เหมาะสมกับงานแต่ละประเภท การสื่อสารทางธุรกิจ มีงาน แยกย่อยไปมากมาย เช่น งานประชาสัมพันธ์ งานประชุมภายใน งานให้ข่าวสารแก่สื่อมวลชน แต่ละงาน มีภาษาเฉพาะ ผู้ส่งสารจำเป็นต้องเรียนรู้ลักษณะงานและลักษณะภาษาที่เหมาะสมกับงานนั้น ๆ

ก. ใช้ภาษาให้เหมาะสมกับสื่อ การสื่อสารทางธุรกิจ อาจใช้บุคคล สื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือสื่อโฆษณาเคลื่อนที่ ผู้ส่งสารจะต้องรู้จักความต่างของสื่อ และความต่างของภาษา ที่ใช้กับแต่ละสื่อ เช่น สื่อบุคคล อาจใช้จิตวิทยาทางภาษาเข้ามาเกี่ยวข้อง ให้ข้อมูลอธิบายได้มากกว่าสื่ออื่น การให้ข่าวสารกล่อมกลืนก็เป็นตัวอย่างอีกกรณีหนึ่ง ผู้ส่งสารจำเป็นต้องรู้ความต่างของสื่อมวลชน แต่ละประเภทและภาษาที่เหมาะสม สำหรับแต่ละประเภท เช่น หนังสือพิมพ์ และนิตยสารแต่ละเล่ม มีแนวการใช้ภาษาของตนเอง ภาษาที่ใช้ผ่าน “กรุงเทพธุรกิจ” ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์คุณภาพ ย่อมแตกต่างจากภาษาของ “ไทยรัฐ” ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ปริมาณอย่างแน่นอน

ง. ใช้ภาษาให้เหมาะสมกับผู้รับสารเป้าหมาย คำว่าผู้รับสาร เป้าหมาย หมายถึง กลุ่มผู้รับสารเฉพาะที่ผู้ส่งสารคาดหวังไว้ ผู้ส่งสารย่อมต้องวิเคราะห์ผู้รับสารที่เป็นเป้าหมาย ของงานนั้น และเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับผู้รับสารนั้น ๆ

(3) ใช้วัจนภาษาที่มีน้ำหนัก หมายถึง การเลือกใช้ถ้อยคำที่มีพลังสามารถ กระตุ้นใจผู้รับสารให้เข้าใจได้ทันที เป็นการใช้น้อยแต่กินความหมาย ผู้ส่งสารจำเป็นต้องมีแหล่งคำ ในสมองเพื่อเก็บไว้เลือกใช้ให้เหมาะสม เพื่อยืนยันน้ำหนักคำในที่ดังกล่าว เช่นคำว่า พลังแห่งความเชื่อ อิทธิพลของเสียงเพลง ฐานเสียงยังหนาแน่น ฯลฯ

(4) ใช้วัจนภาษาที่บรรจุเป้าหมาย งานสื่อสารธุรกิจแต่ละงาน มีเป้าหมายที่วางไว้ ชัดเจน ผู้ส่งสารจำเป็นต้องเลือกใช้ภาษาให้บรรลุเป้าหมายของงานที่วางไว้ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ ที่กล่าวมาแล้ว และศึกษาเป้าหมายของงานให้เด่นชัด

2) การสื่อสารที่ไม่ใช่วาจาหรือ “อวัจนภาษา” (Nonverbal Communication) ภาษา “อวัจนภาษา” เป็นภาษาที่สื่อสารออกในรูปแบบภาษาท่าทาง แต่ไม่ใช่ภาษาที่ใช้สื่อสารกับคนใบ้ หรือเป็นสื่อเขียนแบบหลาย ๆ คนเข้าใจ คิดเสมือนหนึ่งว่าเป็นภาษาที่ใช้ได้สำหรับคนที่ไร้สมรรถภาพ ในการได้ยิน เช่น การสื่อสารด้วยตัวหนังสือ สีหน้า ท่าทาง ภาษามือ การส่งสายตา เสียง และน้ำเสียง เป็นต้น

อวัจนภาษา มักจะพบในการสื่อสารระหว่างบุคคลด้วยการพูด-ฟัง เป็นหลัก ได้แก่ กิริยาอาการ การแต่งกาย กลิ่นสัมผัส สีหน้าแววตา น้ำเสียง ระยะห่าง และเวลา เป็นต้น แต่ในการเขียน-อ่าน-และการดูสารต่าง ๆ ก็จะมีอวัจนภาษาได้ไม่น้อย เช่น ภาพ สัญลักษณ์ ขนาดตัวอักษร ลักษณะตัวอักษร เครื่องหมายวรรคตอน ลักษณะกระดาษ เป็นต้น (อวยพร พานิช และคณะ, 2553 น. 10-13) สามารถอธิบายได้ ดังนี้

(1) กิริยาท่าทาง-การเคลื่อนไหวร่างกายทุกส่วน รวมทั้งการแสดงออกทางสีหน้า สายตา และท่าทางต่าง ๆ (บางตำราเรียก อากัรภาษา นัยภาษา และเนตรภาษา) มาตรฐานการใช้ กิริยาท่าทาง ขึ้นอยู่กับสภาพของอารมณ์ จิตใจ นิสัย เพศ วัย ของผู้ใช้และผู้ตีความกิริยานั้น ๆ รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคมด้วย

(2) การสัมผัส (สัมผัสภาษา) หมายถึง อวัจนภาษาที่เกิดจากการสัมผัส เพื่อสื่อ ความรู้สึก อารมณ์ ความปรารถนาในใจ ของผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร เช่น การโอบกอด การตบไหล่ ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเช่นเดียวกัน คนไทยถือมิให้เด็กสัมผัสส่วนหัวของผู้ใหญ่ เป็นต้น

(3) ลักษณะทางกายภาพ (กายภาษา) หมายถึง อวัจนภาษาที่เกิดจากลักษณะ ภายนอกของบุคคล ได้แก่ การแต่งกาย เครื่องประดับ ซึ่งสามารถบ่งบอกรสนิยม ค่านิยมได้

(4) เสียง (ปริภาษา) หมายถึง อวัจนภาษาเรื่องการเปล่งเสียง ได้แก่ น้ำเสียง ระดับเสียง ความดัง ความถี่ของเสียง ความหนักแน่น และคุณภาพของเสียง ซึ่งจะประกอบไปกับ อวัจนภาษา ทำให้อวัจนภาษานั้นมีความหมายที่แตกต่างกัน

นอกจากนั้น ยังมีเสียงในธรรมชาติและเสียงที่ประดิษฐ์ขึ้นแล้ว มีความหมาย เช่น เสียงฟ้าร้อง ฟ้าผ่า เสียงไซเรนรถพยาบาล รถดับเพลิงเสียงบอกเวลา เป็นต้น ก็ถือว่าเป็นอวัจนภาษา ส่วนหนึ่งเหมือนกัน

(5) ช่องว่างหรือระยะห่าง (เทศภาษา) หมายถึง อวัจนภาษาเรื่องช่องว่าง ระยะห่างของกลุ่มชน เช่น ระยะห่างระหว่างหญิงกับหญิง และหญิงกับชาย ย่อมมีความแตกต่างกัน แสดงความใกล้ชิดสนิทสนมมากน้อยต่างกัน ได้ รวมทั้งภาษาที่เกิดจากความเคารพในสถานที่แต่ละแห่ง เช่น วัด โรงเรียน โรงพยาบาล ที่บุคคลให้ความสำคัญมากกว่าสถานที่ธรรมดา เป็นต้น

(6) เวลา (กาลเวลา) หมายถึง อวัจนภาษาที่ให้ความหมายเรื่องเวลาและช่วงเวลา เป็นหลัก เช่น เรามักไม่โทรศัพท์เรื่องสามัญ ช่วง 22.00 น. เป็นต้น ไป เพราะถือว่าเป็นการรบกวนผู้รับ จะต้องเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนจริงๆ เพื่อน นัดเวลาไปพบที่ป้ายรถประจำทางเวลา 10.00 น. หากเราไปถึง ประมาณ 10.00 น. และเพื่อนรออยู่ เขาจะรู้สึกที่เราให้ความสำคัญแก่เขา หากเราไปช้าประมาณ ครึ่งชั่วโมง เพื่อนอาจคิดว่านัดหมายครั้งนี้ ไม่สำคัญสำหรับเรา หรือเราไม่ให้ความสำคัญแก่เขาเลย เป็นต้น

(7) กลิ่น - รส โดยทั่วไปจะชอบกลิ่น-รสที่รื่นรมย์ มีบางกลิ่นที่มีความหมายเฉพาะ ลงไป เช่น กลิ่นรูป ให้ความสงบ ศักดิ์สิทธิ์ กลิ่นกำยานให้ความหอมที่วังเวง เป็นต้น

(8) ภาพ ปกติ “ภาพ” จะไม่มีความหมายใดๆ เมื่อนำภาพมาประกอบ ผู้ถ่ายภาพ จัดภาพ วาดภาพ ได้ให้ความหมายลงไปในภาพนั้นๆ สารจากภาพเป็นสิ่งที่ต้องตีความ ซึ่งอาจ

จะหลากหลายต่างกัน แล้วแต่ประสบการณ์ของแต่ละคน มุมกล้อง สี แสงในภาพ ล้วนให้ความหมายที่แตกต่างกัน ภาพเป็นสิ่งเตือนใจได้ดีกว่าตัวอักษร และความว่างของภาพก็สามารถสื่อความหมายได้เช่นเดียวกัน

(9) สี สีทุกสีล้วนมีความหมาย ภาพสีทำให้ผู้รับสารจำได้ดีกว่าสีขาวดำ 100 เปอร์เซ็นต์ สีแดงเป็นสีที่อบอุ่นร้อนแรง สีน้ำตาสบอกละเลาะกลางคืน ความปลอดภัย ความจงรักภักดี สีเขียวบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ เป็นต้น

(10) ลักษณะตัวอักษรและเครื่องหมายวรรคตอน ลักษณะกระดาก เป็นอวัจนภาษาที่ใช้ในการเรียน - การพิมพ์ให้ความเด่นและบอกอารมณ์ได้ดี ตัวอักษรที่ขอบบางพลิ้วไหว ให้ความเป็นผู้หญิง อ่อนโยน ตัวอักษรขนาดใหญ่บอกความหนักแน่น น่าเชื่อถือ ตัวอักษรขนาดใหญ่ น่าสนใจกว่าตัวอักษรขนาดเล็ก กระดากปอนด์สีขาวย่อมมีค่ากว่ากระดากปรีฟ เป็นต้น

(11) วัสดุภาษาอื่นๆ ที่สามารถบอกความหมายได้ เช่น สัญลักษณ์ เครื่องหมายต่าง ๆ เฟอว์นเจอร์ เครื่องประดับ ล้วนมีความหมายที่ผู้ส่งสารกำหนดขึ้น และผู้รับสารสามารถเข้าใจได้ ก็จัดว่าเป็นอวัจนภาษาทั้งสิ้น

ดังนั้น สรุปได้ว่า การสื่อสารมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ คุณสมบัติ และบริบทของการสื่อสาร และการศึกษาในครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาประเภทการสื่อสารแบบอวัจนภาษา และเชิงอวัจนภาษาของพระวิทยากร เพื่อนำมาอธิบายถึง กระบวนการสื่อสารธรรมะผ่านโครงการ คุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน ซึ่งจะได้นำไปเป็นแนวทางในการศึกษาและอธิบายผลการศึกษาต่อไป

1.6 การสื่อสารพิธีกรรม

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าการประกอบพิธีกรรมนั้น จะมีเรื่องการสื่อสารประกอบอยู่ด้วยเสมอ เช่น ผู้ประกอบพิธีกรรม ก็คือ ผู้ส่งสาร สมาชิกที่เข้าร่วมพิธีกรรม รวมทั้งทวยเทพดาทั้งหลายที่มาประชุมชุมนุม ก็คือ ผู้รับสาร สื่อ/ช่องทาง ก็คือ เวลา/สถานที่/จากการประกอบพิธี เนื้อหาสาร ก็ได้แก่ กิจกรรม/บทสวด/การสนทนาที่เกิดขึ้น/เสียงดนตรี ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งทั้งนี้ จะสังเกตได้ว่าในการประกอบพิธีกรรม ด้านความเชื่อ/ศาสนา โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจลี้ลับศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เช่น พิธีกรรม ในพิธีกรรมการมอบตัวเป็นศิษย์ ระหว่างนักเรียนกับพระวิทยากรที่วัดแห่งนี้ หากพิจารณาพิธีกรรม ด้วยแบบจำลองทางการสื่อสาร คือ S-M-C-R (Sender-Message-Channel/Media-Receiver) ก็จะสามารถเทียบเคียงได้ทุกองค์ประกอบ ดังนี้

Sender: ผู้ส่งสาร = พระวิทยากร

Message: เนื้อหา = เนื้อหาสารที่สนทนากัน

Channel/Media: สื่อ = พรวนดอกไม้ ธูปเทียน คำปฏิญาณตน

Receivers: ผู้รับสาร = ผู้เข้ารับการอบรม

ดังนั้น พิธีกรรมนั้น ก็เป็นการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่ง ที่นำมาวิเคราะห์ในการวิจัยครั้งนี้ได้ เนื่องจากการอบรมคุณธรรม จริยธรรมในวัดแห่งนี้ เป็นการสื่อสารที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนพิธี เป็นต้น

1.6.1 คุณลักษณะของพิธีกรรม

ทั้งนี้ มีนักวิชาการได้อธิบายถึง คุณลักษณะของพิธีกรรมไว้ ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2553 น. 6-15)

1) พิธีกรรมเป็นเรื่องของการกระทำ (action) ที่ต้องมีการลงมือกระทำจริงๆ ไม่ใช่ "การนั่งครุ่นคิดเฉยๆ" เมื่อมีการประกอบพิธีกรรม เราจึงต้องมองเห็น "กิจกรรม/การกระทำบางอย่าง" และการกระทำนั้นต้องมิใช่การกระทำที่เป็นปฏิริยาตามธรรมชาติ เช่น การกระพริบตา หรือการกระตุกของเข่า เมื่อถูกค้อนตีที่หน้าแข้ง หากทว่าจะต้องเป็น "การกระทำเชิงสังคม" (social action) หมายความว่า จะต้องมิมิตติของสังคม/วัฒนธรรมที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของมนุษย์ในแต่ละกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการต้อนรับเมื่อพบกัน (greeting) จึงอาจเป็นการยกมือไหว้ เป็นการยื่นมือออกไปสัมผัสเป็นการแลกเปลี่ยนให้กัน ฯลฯ ดังคำนิยามที่ว่า "พิธีกรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวร่างกายที่ประสานกับการใช้สัญลักษณ์ ภายใต้อาณัติทางสังคมหนึ่งๆ เพื่อที่จะแสดงออก หรือส่งสัญญาณความหมายอะไรบางอย่าง" เป็นต้น

2) พิธีกรรมเป็นการแสดง (performance) ถึงแม้ว่าพิธีกรรม จะเป็นการกระทำประเภทหนึ่ง แต่ก็มิใช่การกระทำทุกประเภทจะถูกถือว่าเป็นพิธีกรรม คุณสมบัติที่เพิ่มขึ้นมาของกิจกรรม/การกระทำที่เป็นพิธีกรรม ก็คือ มีคุณลักษณะเป็น "การแสดง" (ในภาษาอังกฤษจึงใช้คำว่า "perform ritual") Rothenbuhler (1998) ขยายความว่า เมื่อกล่าวว่า "การกระทำใดเป็นการแสดงนั้น" จะต้องมิตินัยยะบางอย่างติดตามมา เช่น เป็นการกระทำที่ถูกจัดกรอบ (frame) ในลักษณะเฉพาะ และจะต้องนำเสนออย่างค้ำึงถึงผู้รับสาร (audience/receiver) อยู่เสมอ จนอาจจะกล่าวได้ว่าการประกอบพิธีกรรมเป็นการกระทำบางอย่างของคนบางคน (ผู้ส่งสาร) ให้คนบางคนดู (Ritual is performance of something for someone) ฉะนั้น การที่นักฟุตบอลประกอบพิธีกรรมบางอย่างเมื่อเวลาที่สามารถเตะลูกบอลเข้าประตูได้ เช่น ถอดเสื้อแล้วโยนทิ้ง วิ่งไปรอบสนาม ตีลังกา ฯลฯ เขาเหล่านั้น ต้องกำลังรู้ว่าการแสดงของเขา กำลังถูกจับจ้องมองดูอยู่

3) พิธีกรรมเป็นเรื่องของความสมัครใจ (voluntary) ในการเข้าร่วมพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นฐานะเจ้าพิธี ฐานะสมาชิก หรือฐานะพยาน คำว่า "สมัครใจ" นี้ หมายความว่า ไม่มีข้อบังคับที่เป็นทางการหรือเป็นลายลักษณ์อักษร แบบกฎหมายจากภายนอก ดังนั้น คำว่า "สมัครใจ" นี้ จึงแปลว่า สมาชิกของกลุ่มพิธีกรรมนั้น สามารถจะตัดสินใจเลือกได้ว่าจะเข้าร่วมพิธีกรรมนั้น หรือไม่

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ได้ตัดสินใจเข้าร่วมแล้ว การกระทำทั้งหมดของผู้เข้าร่วมก็ต้องดำเนินไปตาม "สคริปต์" ของพิธีกรรมนั้น ดังนั้น การตัดสินใจเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ ในยุคสมัยใหม่ จึงเป็นไปอย่างสมัครใจมากยิ่งขึ้น

4) *พิธีกรรมมีลักษณะที่ใช้อารมณ์ (Irrational) ไม่ใช่เรื่องของเหตุผล (rational) และไม่ใช่เป็นเครื่องมือ (Non-instrumental)* คุณลักษณะดังกล่าวนี้ มีที่มาจากแนวคิดเรื่องพิธีกรรมในศาสนาของ E. Durkheim (1965) สำหรับคุณลักษณะที่ว่า การใช้ประโยชน์จากพิธีกรรมนั้น จะมีใช้เป็นแบบการใช้ แบบเครื่องมือ นั้น กล่าวคือ มิได้มีเป้าหมายเชิงเทคนิค ดังนั้น เมื่อเรากล่าวว่า "นี่เป็นพฤติกรรมการดูโทรทัศน์อย่างเป็นพิธีกรรม" (Ritual viewing of television) จึงมีความหมายว่า ผู้ดูโทรทัศน์นั้น มิได้เปิดโทรทัศน์ดูเพื่อหวังจะแสวงหาข้อมูลจากรายการใด ๆ มิได้หวังจะได้ประโยชน์ใด ๆ จากโทรทัศน์ แต่ที่ต้องเปิดดู ก็เพราะเป็น "ความเคยชินที่จะต้องเปิดโทรทัศน์" (ในบางกรณี หลังจากกดปุ่มเปิดโทรทัศน์แล้ว ก็ไม่ได้ดูอะไรเลย)

5) *พิธีกรรมไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องสนุกสนานสันทนาการ (recreational)* ถึงแม้ว่าในการประกอบพิธีกรรม อาจจะมีกิจกรรมย่อยๆ ที่ดูให้ความสนุกสนานบันเทิง เช่น การรำรำ การเล่นเกมแข่งขันต่างๆ แต่ทว่าโดยภาพรวมทั้งหมดของการทำกิจกรรมเหล่านี้ ก็มิได้มีค่า/ความหมายเพียงเทียบเท่ากับ "เป็นสันทนาการ/เล่นกัน สนุกสนาน" เท่านั้น ในทางตรงกันข้าม จากทัศนะของคนวงในพิธีกรรมเอง (insider's view) การทำกิจกรรมที่ดูเหมือนสนุกสนานนี้ กลับจะเป็น "เรื่องเอาจริงเอาจัง" (ดังเช่นคำศัพท์ของ Durkheim ที่เรียกว่า "Serious life") เช่น การรำรำในพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษของไทยนั้น อาจจะมี ความหมายที่จริงจังว่าเป็นการรำเพื่อเอาใจผีบรรพบุรุษ หรือหากเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา การรำรำดังกล่าว ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการทำบุญหรือสะสมบุญ

6) *พิธีกรรมเป็นเรื่องของส่วนรวม (collective)* รูปแบบต้นฉบับของการประกอบพิธีกรรมนั้น จะเป็นรูปแบบของการรวมกลุ่มกันประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ ทั้งนี้ เนื่องจากเป้าหมายที่แท้จริงของพิธีกรรมตามทัศนะของ E. Durkheim นั้น ก็คือ การเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ **ชีวิตรวมหมู่ของกลุ่ม** การประสานความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มให้กระชับแน่นแฟ้น ฯลฯ ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จึงมักจะไม่ได้ทำตามลำพัง (individual) อย่างไรก็ตาม ในสังคมสมัยใหม่ที่มีลักษณะปัจเจกนิยมเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในบางครั้งเราจึงอาจได้เห็นรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมตามลำพังคนเดียว แต่ทว่า แม้จะเป็นประกอบพิธีกรรมตามลำพัง แต่ก็จะต้องมี "มิติเชิงสังคม" (social aspect) เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือ การดำเนินกิจกรรมนั้น จะต้องเป็นไปตามกฎระเบียบของสังคมอยู่ดี

7) พิธีกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกและกลไกผลิตซ้ำของความสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากคุณลักษณะที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า พิธีกรรมนั้นต้องมีการลงมือทำกิจกรรมอะไรบางอย่าง และสำหรับรูปแบบการกระทำที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้น ก็จะเป็นการแสดงออกของความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ระเบียบของสังคม (social order) และสถาบันของสังคม (institution of the society) ที่ประกอบ พิธีกรรมนั้น ๆ หากในพิธีกรรมเข้าทรงวิญญาณของบรรพบุรุษ สมาชิกที่เป็นลูกหลาน จะต้องนั่งคุกเข่าคอยรับฟังคำสั่งของวิญญาณบรรพบุรุษ การกระทำดังกล่าวก็จะสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อย - ผู้ใหญ่ในชุมชนนั้น ๆ สะท้อนถึงระเบียบของสังคมที่ผู้ใหญ่จะเป็นผู้อบรมสั่งสอนและผู้น้อยต้องรับฟังและสะท้อนให้เห็นความสำคัญ และอำนาจของ "สถาบันผู้หลักผู้ใหญ่" ในสังคมนั้น ๆ เช่น วิญญาณของบรรพบุรุษ สามารถสั่งให้ลูกหลานที่ทะเลาะเบาะแว้งกัน หันมาให้อภัย คำนึงกัน

8) พิธีกรรมเป็นเรื่องของ "สิ่งที่ควรจะเป็น/อาจจะเป็น/สามารถจะเป็น" สำหรับหลักไวยากรณ์ของภาษา จะมีประโยคอยู่ประเภทหนึ่งที่เรียกว่า "subjunctive mood" ประโยคดังกล่าวนี้ ไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ (what is) หากทว่ากล่าวถึง สิ่งที่สามารถจะเป็น (could be) อาจจะเป็น (might be) หรือควรจะเป็น (ought to be) เช่น พิธีสาบานตัวเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดี/นายกรัฐมนตรี (ซึ่งกำลังจะมาเป็นหัวหน้า/ผู้ปกครองประชาชน) แต่ทว่าในพิธีกรรมดังกล่าวนี้ เราจะพบประโยคคำพูด แบบถ่อมตนว่า "ตนเองยังมีประสบการณ์น้อยต้องอาศัยที่ปรึกษา ตนเองยังไม่เหมาะสมนักกับการกิจที่ยิ่งใหญ่ แต่ตนเองก็อยากจะเข้ามารับใช้ประชาชน" ซึ่งประโยคเหล่านี้จะพูดกันแต่เฉพาะในช่วงทำพิธีกรรมเท่านั้น และมักจะตรงกันข้ามกับช่วงเวลานอกพิธีกรรม (ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ งานแต่งงานในโลกปัจจุบัน)

9) พิธีกรรมเป็นรูปแบบกิจกรรมที่มีการใช้สัญลักษณ์อย่างมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งยวด (effective symbols) ความแตกต่างระหว่างรูปแบบกิจกรรมในชีวิตประจำวันกับในพิธีกรรมก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ เวลา สิ่งของ ผู้คน การแต่งกาย คนตรี การแสดงท่าทางอากัปกริยา ฯลฯ ล้วนแล้วแต่มีความหมายแฝงเร้นอยู่ข้างหลังทั้งสิ้น ดังนั้น ในรูปแบบกิจกรรมแบบพิธีกรรม จึงท่วมท้นไปด้วย "สัญลักษณ์ (symbols) อยู่แล้ว เช่น เส้นด้ายที่ใช้ผูกข้อต่อแขนในพิธีสู่ขวัญนั้น มิใช่เส้นด้ายแบบธรรมดา แต่มีความหมายมากไปกว่านั้น และนอกจากจะเป็น "สัญลักษณ์" แล้ว เมื่อมีการประกอบพิธีกรรม สัญลักษณ์เหล่านั้น ก็จะเป็นสัญลักษณ์ที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่งยวดอีกด้วย

10) พิธีกรรมมีการใช้สัญลักษณ์ที่เข้มข้น/หนาแน่นอย่างมาก (Condensed Symbols) ถึงแม้ว่าในชีวิตประจำวัน เราก็อาจจะมีการใช้สัญลักษณ์อยู่บ้าง เช่น การจราจรที่ใช้ไฟเขียวไฟแดง แต่ในช่วงเวลาของพิธีกรรมนั้น นอกจากทุกสิ่งทุกอย่างจะกลายเป็นสัญลักษณ์และ

เป็นสัญลักษณ์ที่มีพลังอำนาจแล้ว สัญลักษณ์เหล่านี้ ก็ยังมีความเข้มข้น/หนาแน่นอีกด้วย ในการใช้สัญลักษณ์ระหว่างพิธีกรรม จึงต้องมีการสร้างบริบท/ภาวะแวดล้อมเพื่อกระตุ้นให้เกิดความหมายต่าง ๆ ขึ้นมาในพิธีกรรม เราจึงมักเห็นการจัดบรรยากาศ/สิ่งเร้าแวดล้อม เช่น กลิ่นธูป คandles เทียน กลิ่นกำยาน คนตรี เพลง เหล้า ยาสูบ การเต้นรำ การร่ายรำ การแต่งกายแบบแปลก ๆ พิสดาร การทำท่าทางแปลก ๆ ไปจนกระทั่งถึงการใช้น้ำแข็งแห้งบนเวที การจัดแสงสี เสียง ในพิธีกรรมแบบสมัยใหม่ เป็นต้น

11) พิธีกรรมจะเน้นการแสดงออกของพฤติกรรมและเป็นพฤติกรรมที่มีสุนทรียะอย่างสูง พฤติกรรม/การกระทำต่าง ๆ รวมทั้งองค์ประกอบต่าง ๆ ของพิธีกรรมนั้น จะเน้นการแสดงออก (expressive behavior) เช่น การแสดงความรู้สึกเศร้าโศกหรือยินดี ก็จะทำอย่างออกนอกหน้า ไม่มีการเก็บเอาไว้ เป็นต้น สำหรับในแง่ของสุนทรียะนั้น อาจจะปรากฏในสไตล์หรือสัญลักษณ์ที่ใช้ เช่น เครื่องดอกไม้บูชาจะต้องตกแต่งประดับประดาอย่างวิจิตรบรรจง มิติสุนทรียะนี้จะมีมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับประเภทของพิธีกรรมแต่ละชนิด แต่โดยทั่วไปแล้ว ในพิธีกรรมทุกอย่าง ก็จะมีสุนทรียะมากกว่าช่วงเวลาปกติ ดังเช่นในพิธีกรรมสมัยใหม่ เช่น พิธีวันสาบานตนเข้ารับตำแหน่งของประธานาธิบดีสหรัฐฯ ผู้คนก็จะให้ความสนใจกับชุดแต่งกายของ first lady เป็นพิเศษ หรือในงานพิธีประกาศผลรางวัล Oscar หรือ Grammy Award การแต่งกายของดาราที่ไปร่วมงาน ยานพาหนะที่ไปรับ การตกแต่งสถานที่ (บุฟเฟต์แดง) องค์ประกอบเหล่านี้ จะเน้นการแสดงออกและแสดงสุนทรียะอย่างชัดเจน

12) พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่ทำอย่างเป็นธรรมเนียม/ประเพณี (customary behavior) สำหรับคำว่า "พฤติกรรมที่ทำอย่างเป็นธรรมเนียม/ประเพณี" นั้น มีนัยยะตามมาหลายประการ เช่น พฤติกรรมนั้นเป็นการกระทำอย่างซ้ำ ๆ เมื่อถึงเวลาที่กำหนด ก็จะมีการประกอบพิธีกรรมตัวอย่างเช่น พิธีกรรมทำบุญตลอดทั้ง 12 เดือน ของชาวอีสานนอกจากนั้น การทำพิธีกรรมอย่างเป็นธรรมเนียมประเพณีนั้น ก็ยังกินความหมายมาถึงการที่ทำอย่างเป็นแบบแผน คายตัว มีสไตล์ที่แน่นอน เป็นมาตรฐาน เป็นระเบียบแบบแผน และอาจจะกินความมาถึงคุณลักษณะที่ "ไม่ (อาจจะ) เปลี่ยนแปลง" E. Durkheim ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคุณลักษณะของพิธีกรรมที่มีการทำกันอย่างเป็นธรรมเนียมประเพณีว่าคุณลักษณะดังกล่าว ทำให้รูปแบบกิจกรรม เช่น พิธีกรรมนั้น กลายเป็นเหตุผลในตัวเองที่เราต้องทำ (raison d'etre) (เมื่อถึงเวลา/เมื่อถึงเงื่อนไข) โดยไม่ต้องหาเหตุผลอื่นมาประกอบว่าเพราะเหตุใด จึงต้องทำ และทำไมจึงต้องทำเช่นนั้น ไม่ทำเช่นนั้น ดังเช่น ในชีวิตประจำวัน เมื่อเวลาถูกตั้งคำถามว่า ทำไมต้องประกอบพิธีกรรมนั้น พิธีกรรมนี้ ก็อาจจะมีคำตอบหนึ่งแบบแทรกอยู่เป็นระยะ ๆ ก็คือ "ก็เคยทำกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษเคยทำกันมา ก็ต้องทำกันต่อไป" ปรากฏการณ์ที่มี "บางสิ่ง บางอย่าง" ที่ผลักดันให้เกิดการกระทำนั้น บางสิ่งบางอย่างนั้น คือสิ่งที่ E. Durkheim เรียกว่า "พลังทางสังคม" (social force) พลังนี้ จะเปรียบเสมือนพลังของกระแส

ที่พัฒนาให้มนุษย์เราลอยคอตามกระแสไป ไม่ให้ "ว่ายทวนกระแสน้ำ" พลังดังกล่าวนี้ มีอยู่คู่มาตลอดกับสังคมมนุษย์และแสดงออกในงานพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมแบบใหม่หรือแบบเก่า พิธีกรรมทางศาสนาหรือพิธีกรรมแบบทางโลกก็ตาม

13) *พิธีกรรมเป็นการสื่อสารที่ปราศจากสารสนเทศ (communication without information)* คุณลักษณะนี้ เป็นคุณลักษณะที่เขยิบเข้ามาใกล้แนวคิด เรื่อง "การสื่อสาร" มากยิ่งขึ้น และคุณลักษณะนี้ ยิ่งดูเหมือนว่าขัดแย้งกับคุณลักษณะบางอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ พิธีกรรม เป็นเรื่องของการใช้สัญลักษณ์ แต่ความขัดแย้งดังกล่าวนี้ สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้หากเราอธิบาย ด้วยแบบจำลอง S-M-C-R ที่ได้อธิบายไปแล้วว่า จำเป็นต้องมีการชุมนุมของธาตุ/องค์ประกอบทั้ง 4 จึงจะทำให้เกิดการสื่อสารขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม ตรงตัว Message นั้น ก็ยังมีความหลากหลายบรรจุอยู่ในภาษาไทย คนไทยอาจจะเข้าใจกับประโยคที่ว่า "ท่องจำแบบนกแก้วนกขุนทอง" หรือ "เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา" กล่าวคือ เมื่อเห็นนกแก้วนกขุนทองเปล่งเสียงพูดนั้น ก็จะมียอดประกอบของการสื่อสารครบถ้วนทั้ง 4 อย่าง แต่คำว่า "ตัวเนื้อหาสาระ" (Message) ที่ตัวนกแก้วนกขุนทอง หรือผู้ที่ท่องจำ หรือผู้ที่ฟังแบบ "เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา" นั้น หากเทียบกับความหนาแน่นของชั้นบรรยากาศแล้ว ก็ต้องเรียกว่า มีปริมาณอากาศที่ "เบาบางอย่างยิ่ง" พิธีกรรมนั้นแตกต่างจากการกระทำอย่างอื่น ๆ ของมนุษย์ มิใช่เพราะมนุษย์ (ส่วนมาก) ที่เข้าร่วมพิธีกรรมตั้งใจจะสื่อสารอะไรที่มีความหมาย ในทางตรงกันข้าม แม้ว่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะรู้ตัว จะตั้งใจ จะสมัครใจอยู่แล้ว แต่เวลาที่ลงมือทำพิธีกรรมจริง ๆ คนเราส่วนใหญ่ ก็มักไม่ค่อยรู้ความหมายของสิ่งที่กำลังทำ หรือไม่ตั้งใจจะสื่อสารความหมายอะไร เช่น เวลาที่ลงมือจุดธูป 3 ดอก คงมีคนร่วมพิธีกรรมน้อยมากที่กำลังจะส่งความหมายว่า นี่หมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และหากเราส่องแนวคิดดังกล่าวต่อไป เราก็คงพบว่า ในตัว Message นั้น จะประกอบด้วย 2 เหลี่ยมมุม คือ เนื้อหา (ซึ่งเป็นที่อยู่ของความหมาย) และรูปแบบ (form) ซึ่งเป็นตัวประกอบเนื้อหาเอาไว้ ฉะนั้น หากเราจะพูดสรุปคำอธิบายของ Humphrey & Laidlaw ให้กระชับอีกครั้งหนึ่ง เราก็คงต้องพูดว่า พิธีกรรม เป็นการสื่อสารประเภทที่ "รูปแบบ มีความสำคัญเหนือกว่าเนื้อหา" รูปแบบนั้น มีความสำคัญอย่างไรในพิธีกรรม คำตอบของ Humphrey & Laidlaw ก็คือ รูปแบบมีความสำคัญในพิธีกรรมใน 3 แง่มุม คือ ประการแรก การทำพิธีกรรมทุกครั้ง ก็คือ การผลิตซ้ำรูปแบบการกระทำที่วางเอาไว้ก่อนแล้ว การมีพิธีกรรม จึงทำให้รูปแบบการกระทำดังกล่าวมีความยั่งยืน และในเวลาเดียวกัน การมีรูปแบบที่แน่นอนก็ช่วยให้พิธีกรรมนั้น ๆ มีอายุยืนยาว ประการที่สอง การมีรูปแบบทำให้การกระทำต่างๆ ในพิธีกรรมไม่จำเป็นต้องคิดค้นใหม่ ไม่จำเป็นต้องกระทำอย่างมีความตั้งใจเป็นพิเศษ เพียงแต่ขอให้มีการ "กระทำที่เป็นไปตามสคริปต์ที่วางเอาไว้" (ลองคิดถึงตัวอย่างการทำพิธีเปิดของท่านประธานในงานประชุมอะไรสักอย่างหนึ่ง จะพบลักษณะดังที่กล่าวมานี้) และประการที่สาม ในขณะที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนใหญ่ จะไม่รู้เนื้อหา/ความหมายของพิธีกรรมนั้น ๆ

แล้วการลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ถูกคาดหวังอะไรเล่า คำตอบของ Humphrey & Laidlaw ก็คือ ความคาดหวังในการทำพิธีกรรม ก็คือ การทำให้รูปแบบ ที่กำลังทำอยู่ในปัจจุบันมีความเหมือนหรือ คล้ายคลึงกับรูปแบบต้นฉบับให้มากที่สุด และหากทำได้ ก็ถือว่าได้ประกอบพิธีกรรมอย่างสำเร็จ สมบูรณ์แล้ว ทักษะที่มองเห็นความสำคัญของ "รูปแบบ" เหนือกว่า หรืออย่างน้อย ก็ไม่ด้อยไปกว่า "เนื้อหา/ความหมาย" ของพิธีกรรม

สรุปได้ว่า การสื่อสารด้านพิธีกรรมมีความสำคัญ 13 ประการ ซึ่งล้วนมีความสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์อยู่เสมอ ทั้งนี้ เกิดขึ้นจากหลักความเชื่อที่สืบทอดกันมา จากรุ่นสู่รุ่นรวมถึงมีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมเป็นเรื่องของการกระทำ พิธีกรรมเป็นการแสดง พิธีกรรมเป็นเรื่องของความสมัครใจ พิธีกรรมลักษณะที่ใช้อารมณ์ พิธีกรรมไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องสนุกสนานสันตนาการ พิธีกรรมเป็นเรื่องของส่วนรวม พิธีกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกและกลไกผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคม พิธีกรรมเป็นเรื่องของ "สิ่งที่ควรจะเป็น/อาจจะเป็น/สามารถจะเป็น พิธีกรรมเป็นรูปแบบกิจกรรมที่มีการใช้สัญลักษณ์อย่างมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งยวด พิธีกรรมมีการใช้สัญลักษณ์ที่เข้มข้น/หนาแน่นอย่างมาก พิธีกรรมจะเน้นการแสดงออกของพฤติกรรมและเป็นพฤติกรรมที่มีสุนทรีเยอย่างสูง พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่ทำอย่างเป็นธรรมเนียม/ประเพณี และพิธีกรรมเป็นการสื่อสารที่ปราศจากสารสนเทศ แต่ทั้งนี้ ผู้วิจัย จะมุ่งเน้นแนวคิดการสื่อสารพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีกรรมไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องสนุกสนานสันตนาการ พิธีกรรมเป็นเรื่องของส่วนรวม พิธีกรรมมีการใช้สัญลักษณ์ที่เข้มข้น/หนาแน่นอย่างมาก พิธีกรรมจะเน้นการแสดงออกของพฤติกรรมและเป็นพฤติกรรมที่มีสุนทรีเยอย่างสูง พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่ทำอย่างเป็นธรรมเนียม/ประเพณีและพิธีกรรม เป็นการสื่อสารที่ปราศจากสารสนเทศ เป็นต้น

1.6.2 การแบ่งประเภทของพิธีกรรม

ในที่นี้ ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงพิธีกรรมที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งเป็นพิธีกรรมในสังคมสมัยใหม่ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) *พิธีกรรมทางศาสนา (Religious ritual)* เนื่องจากพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้นแบบของพิธีกรรมอื่น ๆ และมีมาอย่างยาวนานควบคู่กับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ดังนั้น ในหมวดหมู่นี้ จึงประกอบด้วยพิธีกรรมย่อยๆ อีกมากมาย

2) *พิธีกรรมประชาชน (Civic ritual)* เป็นพิธีกรรมประเภทอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติหรือจิตวิญญาณ กล่าวคือ เป็นพิธีกรรมที่ตัดมิติ "ความศักดิ์สิทธิ์แบบศาสนา" (Sacralized) ออกไป และกลายมาเป็นเรื่องทางโลก/โลกย์ (Secularization) มากขึ้น ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ทางการเมือง เช่น การเลือกตั้ง การฉลองวันชาติ พิธีสาบานตัวเข้ารับตำแหน่ง หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสันตนาการ พิธีกรรมแบบประชาชนก็ยังคงต้องการ"

องค์ประกอบเดิม ๆ แบบพิธีกรรมทางศาสนา" หากจะมาใน "รูปแบบใหม่" Aldridge ยืนยันว่า พิธีกรรมประชาชน ก็ต้องมี "เทพ/เจ้า" มีผู้ทำบทบาทแบบพระสงฆ์ (priestly role) คือ รักษาระบบ และผู้ที่เล่นบทบาทประกาศ (prophet role) คือ ทำนายทายทักเพื่อทำนายระบบ ตัวอย่างเช่น ในเวลาที่มีการแสดงคอนเสิร์ต การเปิดฉันทก้องก็จะถูกสร้างให้คล้ายกับเทพเจ้าลงมาจากสวรรค์ Aldridge สาคิตให้เห็นว่า คุณลักษณะต่างๆของพิธีกรรมประชาชนนั้น ยังคงเป็นแบบเดียวกับ พิธีกรรมทางศาสนา ดังแสดงในภาพ เป็นต้น

3) *พิธีกรรมแห่งช่วงชีวิต (Life-cycle ritual)* สำหรับสังคมในอดีต พิธีกรรมที่จัดขึ้น สำหรับในช่วงรอยต่อของชีวิตแต่ละช่วงอาจจะมี ความชัดเจนมาก เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกิด การเปลี่ยนสภาวะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ (เช่น พิธีโกนจุก) การบวช การแต่งงาน ฯลฯ ทั้งนี้ พิธีกรรมแบบเดิมอาจจะเลือนหายหรือเปลี่ยนแปลงไป เช่น พิธีโกนจุกได้สูญหายไปแล้วจากสังคมไทย ส่วนประเพณีการบวช ก็ลดทอนความสำคัญลง แต่สังคมสมัยใหม่ก็ได้สร้างพิธีกรรมแห่งช่วงชีวิตขึ้นมาใหม่ เช่น พิธีกรรมการฉลองวันเกิดพิธีต้อนรับน้องใหม่ของสถาบันการศึกษา พิธีฉลองการรับปริญญา พิธีฉลองการแสดงความเป็นโสด ฯลฯ เป็นต้น

4) *พิธีกรรมเชิงสุนทรียะ (Aesthetic ritual)* เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการแสดง (performing arts) เช่น การเล่นดนตรี การเต้นรำ ฯลฯ ในกรณีของสื่อพื้นบ้านการแสดงของไทยเกือบทุกประเภท จะต้องมียุคประกอบที่เป็นพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งเสมอ เนื่องจากเป้าหมายดั้งเดิมของการแสดงของไทยนั้น คือ การบูชาเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้า ดังนั้น จึงต้องมีพิธีกรรม เช่น พิธีไหว้ครู พิธีกรรมเกี่ยวกับเครื่องดนตรี ฯลฯ

ปัจจุบัน พิธีกรรมเชิงสุนทรียะนี้ อาจจะขยายมาถึงการรวมกลุ่มของผู้ที่มีความชื่นชอบในดนตรี กีฬา งานประดิษฐ์/งานฝีมือ (เช่น กลุ่มเล่นตุ๊กตาบลาซ) กลุ่มเลียนแบบการเต้นของศิลปินนักร้อง (Cover Dance) กลุ่มแต่งกายเลียนแบบศิลปิน/ตัวการ์ตูน/นักร้อง (Cos play) เป็นต้น ซึ่งในแต่ละกลุ่มที่กล่าวมานี้ ก็จะมีการสร้างสรรค์ลักษณะสุนทรียะเฉพาะกลุ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสุนทรียะที่เกี่ยวกับการใช้สื่อวัตถุ สื่อภาษา สื่อท่าทาง เป็นต้น

สรุปได้ว่า ประเภทของพิธีกรรมมี 4 ประเภท ได้แก่ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมประชาชน พิธีกรรมแห่งช่วงชีวิต พิธีกรรมเชิงสุนทรียะ ซึ่งทั้งนี้เกิดจากวิวัฒนาการแห่งความเชื่อของมนุษย์ที่ต้องการที่จะให้ความเชื่อนั้น มีทั้งหลักปฏิบัติที่เหมือนกันและสร้างความน่าเชื่อถือเคารพต่อความเชื่อของมนุษย์ ซึ่งหลักปฏิบัติต่าง ๆ เมื่อมีรูปแบบ แบบแผนที่ตายตัว และยังให้คุณและโทษแก่ผู้ปฏิบัติ หรือไม่ปฏิบัติตาม เป็นต้น

1.7 อุปสรรคในการสื่อสาร

อุปสรรคในการสื่อสาร หมายถึง สิ่งที่ทำให้การสื่อสารไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ของผู้สื่อสารและผู้รับสาร อุปสรรคในการสื่อสารอาจเกิดขึ้นได้ทุกขั้นตอนของกระบวนการสื่อสาร ดังนั้น อุปสรรค ในการสื่อสารจากองค์ประกอบทั้ง 4 องค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางหรือสื่อ และผู้รับสาร ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าว มีความสำคัญต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการสื่อสารเป็นอย่างมาก ซึ่งการติดต่อสื่อสารต้องเผชิญปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ซึ่งอุปสรรคทั้งหลายที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของการสื่อสาร มีดังต่อไปนี้

สมร เชนจิระ (อ้างถึงใน ปริญญญาเห็นสุข 2549 น. 25-26) อธิบายไว้ว่า อุปสรรคที่เกิดจากผู้ส่งสาร เช่น ผู้ส่งสารขาดความรู้ที่เพียงพอแก่การสื่อสาร มีทัศนคติที่ไม่พึงประสงค์ ขาดความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจ วิเคราะห์ผู้รับสารผิดพลาดจากความเป็นจริง เป็นต้น อุปสรรคที่เกิดจากผู้รับสาร เช่น ผู้รับสารขาดความรู้เกี่ยวกับสารที่ได้รับมา มีทัศนคติที่ไม่พึงประสงค์ต่อผู้ส่งสารและสาร ไม่มีความสนใจในสาร ไม่พร้อมที่จะรับสาร เป็นต้น อุปสรรคที่เกิดจากสาร เช่น สารขาดความเหมาะสมพอดีกับกำลังความสามารถในการรับสาร ขัดกับระบบความเชื่อและค่านิยมของผู้รับสาร ตัวสารมีความสลับซับซ้อนหรือลำดับความไม่เป็นระเบียบ มีความแปลกใหม่เกินไปในกลวิธีการนำเสนอ การเรียบเรียง หรือการใช้รูปแบบเป็นต้นอุปสรรคที่เกิดจากสื่อ เช่น สื่อไม่เหมาะสมกับกาลเทศะและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของผู้รับสาร สื่อมีความบกพร่องหรือใช้สื่อไม่เหมาะสมกับสารที่ต้องการจะส่ง เป็นต้น

การสื่อสารทุกระดับ อาจมีอุปสรรคเกิดขึ้นได้เสมอ โดยอาจเกิดขึ้นที่องค์ประกอบของการสื่อสารข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อพร้อมๆ กันก็ได้ ผู้ส่งสารและผู้รับสารจำเป็นต้องตระหนักถึงอุปสรรคเหล่านั้น และหาทางแก้ไขให้หมดไปหรือให้น้อยลงที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งการแก้ไขอุปสรรคดังกล่าว จำเป็นที่จะต้องแก้ไขให้ตรงตามสาเหตุจึงจะสามารถแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า อุปสรรคการสื่อสารเกิดขึ้นได้เสมอ และสามารถเกิดขึ้นได้ในองค์ประกอบ การสื่อสารทั้ง 4 องค์ประกอบ ดังนั้น การสื่อสารทุกครั้งผู้ส่งสารควรเตรียมความพร้อม ทั้งใน ด้านความรู้ เตรียมความพร้อมทั้งกาย จิตใจรวมถึงการสร้างทัศนคติที่ดีไปยังผู้รับสาร และพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาในการสื่อสารเท่านั้น เพื่อความสำเร็จในการสื่อสารและประสิทธิภาพในการสื่อสาร

2. แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร

2.1 ความหมายของกลยุทธ์การสื่อสาร

ประทุม ฤกษ์กลาง (2551 น. 10) อธิบายว่า กลยุทธ์ คือ การเลือกหนทางและวิธีการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางแผนไว้ กลยุทธ์ คือ ทิศทางที่นักวางแผนคิดขึ้นเหมือนความคิด และเทคนิควิธีที่จะช่วยทำให้บรรลุเป้าหมายและบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางแผนไว้

ยุบล เบญจรงค์กิจ (2554 น. 1) อธิบายว่า กลยุทธ์ มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Strategy หมายถึง แผนหรือการวางแผน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะแผนที่ต้องทำในระยะยาว หรือศิลปะการวางแผนอย่างดีที่สุด เพื่อให้ประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาใช้ในภาษาไทยว่า กลยุทธ์ คำว่า กล แปลว่า วิธีการ คำว่า ยุทธ แปลว่าการต่อสู้ ดังนั้น จึงอาจแปลคำว่ากลยุทธ์อย่างง่ายที่สุดว่าวิธีการต่อสู้ และเมื่อนำคำนี้ มาใช้ในการดำเนินธุรกิจ กลยุทธ์ จึงคือ วิธีการต่อสู้กับคู่แข่งทางธุรกิจนั่นเอง คำว่ากลยุทธ์ มักใช้ควบคู่กับคำว่า แผน หรือการวางแผน ได้แก่ คำว่า แผนกลยุทธ์ การวางแผนเชิงกลยุทธ์ ส่วนคำว่า ยุทธศาสตร์ ที่มีผู้ใช้ในความหมายเดียวกับคำว่ากลยุทธ์ และมีความหมายแปลตรงตัวว่า ความรู้เกี่ยวกับการต่อสู้นั้น ในการดำเนินงานขององค์กร จึงใช้กลยุทธ์หรือยุทธศาสตร์ในความหมายเดียวกัน คือ วิธีการ หรือความรู้ที่จะนำมาใช้แข่งขันในการทำงานหรือดำเนินธุรกิจนั่นเอง

ชาติรี ใต้ฟ้าพูล (2559 น. 2) อธิบายว่า กลยุทธ์ (Strategy) คือ ข้อความที่อธิบายว่า เราจะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้อย่างไร เป็นการให้แนวทางของการสื่อสารโดยรวม ซึ่งอาจมีกลยุทธ์เดียวหรือหลายกลยุทธ์ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และผู้รับสาร ซึ่งกลุ่มของกลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์การสื่อสาร กลยุทธ์การใช้สื่อ และกลยุทธ์การโน้มน้าวใจ เป็นต้น และยังอธิบายว่า กลยุทธ์การสื่อสาร คือ กลยุทธ์ที่กำหนดแนวทางในการสื่อสารว่า ควรใช้รูปแบบการสื่อสารอย่างไร เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด

การวิจัยครั้งนี้ จะศึกษา “กลยุทธ์การสื่อสาร” เพื่อการเผยแพร่ธรรมะ ในการจัดโครงการฝึกอบรม ผู้ส่งสารต้องมีวิธีการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้รับสาร กลยุทธ์การสื่อสารเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะทำให้การสื่อสารประสบความสำเร็จได้ง่ายขึ้น โดยจำเป็นต้องศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดเป็นกลยุทธ์การสื่อสารของผู้ส่งสาร ตัวอย่างเช่น พระวิทยากรส่งสารไปยังผู้รับสาร เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างกลยุทธ์การสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ ให้การสื่อสารนั้นเกิดประสิทธิภาพสูงสุด เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป คือ กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง วิธีการสื่อสารหรือหนทางในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาจมีทั้งกลยุทธ์การสื่อสารของผู้ส่งสาร กลยุทธ์การใช้สื่อ กลยุทธ์สาร กลยุทธ์การโน้มน้าวใจ หรืออื่น ๆ

2.2 ลักษณะกลยุทธ์การสื่อสารของผู้ส่งสารในการฝึกอบรม

กลยุทธ์การสื่อสารของผู้ส่งสารในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ กลยุทธ์การสื่อสารของพระวิทยากรในโครงการค่ายอบรมธรรมะ ซึ่งในการจัดอบรมกระบวนการสื่อสารเกิดขึ้นตลอดเวลา โดยลักษณะกลยุทธ์ของผู้ส่งสาร มีดังต่อไปนี้

รณญวน คำวชิรพิทักษ์ (2538 อ้างในถึง เริงวิทย์ ชีรประสาธน์, 2548 น. 82-90) กล่าวว่า กลยุทธ์ในการสื่อสารที่กล่าวมาข้างต้น อาจจำแนกออกได้ 3 กลุ่ม ตามช่วงของการถ่ายทอดดังนี้

2.2.1 ช่วงเริ่มต้น จะเป็นช่วงที่วิทยากรทักทาย ทำความรู้จัก แสดงความเป็นกันเองกับผู้เข้ารับการอบรม โดยใช้กลยุทธ์การสร้างสัมพันธภาพ

2.2.2 ช่วงเนื้อหา ในช่วงนี้ วิทยากรจะถ่ายทอดเนื้อหาของเรื่อง เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รับความรู้ วิทยากรควรใช้กลยุทธ์การเล่าเรื่อง กลยุทธ์การใช้คำถาม กลยุทธ์การยกตัวอย่าง

2.2.3 ช่วงสรุปหรือช่วงท้ายการบรรยาย ในช่วงนี้ วิทยากรจะต้องให้กำลังใจ กระตุ้นให้เกิดการคิดค้นต่อยอดจากเนื้อหาที่ถ่ายทอด รวมทั้งการสร้างบรรยากาศแห่งความประทับใจในการฝึกอบรม วิทยากรควรใช้กลยุทธ์เสริมแรง และกลยุทธ์การสรุป

แต่ทั้งนี้ กลยุทธ์ทั้ง 3 กลุ่ม ในการถ่ายทอดของพระวิทยากรในแต่ละครั้งสามารถใช้ผสมผสานกันได้ตามความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ หรือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของพระวิทยากรของแต่ละบุคคล เช่น

1) กลยุทธ์การสร้างความสัมพันธ์ภาพ

สัมพันธภาพระหว่างวิทยากรกับผู้เข้ารับการอบรม คือ การปฏิบัติของวิทยากรที่แสดงออกกับผู้เข้ารับการอบรม เช่น การแสดงออกด้านการเอาใจใส่ ความเข้าใจ การยอมรับ การส่งเสริมการให้กำลังใจ ความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นกันเอง รวมไปถึงการให้ผู้เข้ารับการอบรมมีส่วนร่วมในกิจกรรมการฝึกอบรม ซึ่งมีวิธีการสร้างสัมพันธภาพ ดังนี้

การวิเคราะห์ตนเอง วิทยากร ควรมีพื้นฐานในด้านการรู้จักตนเอง เปิดเผยตนเอง และสามารถที่จะรู้เท่าทันความคิดของผู้เข้ารับการอบรมได้ว่าเขามองตนเองอย่างไร วิทยากร ควรมีความรอบคอบและสำรวจตนเองสม่ำเสมอ ไม่ใช่รู้จักตนเองเพียงฝ่ายเดียว ควรรู้จักตัวคนที่คนอื่นเขามองเราด้วย

ความสามารถในการพูด การพูดให้สัมฤทธิ์ผล หมายถึง การที่วิทยากรสามารถถ่ายทอดความหมาย หรือความรู้สึกลึกซึ้งของตน ไปสู่ผู้ฟัง คือ ผู้เข้ารับการอบรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสนองวัตถุประสงค์ของการจัดการอบรมเป็นหลัก เช่น วิทยากรมุ่งพูดให้เกิดความรู้ระดับความจำ ผู้เข้ารับการอบรมก็จะมีความรู้ในระดับความจำ แต่ถ้าวิทยากรมุ่งพูดเพื่อให้เกิดความรู้ในระดับวิเคราะห์ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมก็จะมีความสามารถในการวิเคราะห์เนื้อหาที่ถ่ายทอดระดับการวิเคราะห์ เป็นต้น

สำหรับปัจจัยแห่งการพูดที่สัมฤทธิ์ผลของวิทยากร ประกอบด้วย ความสามารถในการคิดค้น ความสามารถในการจัดระเบียบเนื้อหาสาระ และความสามารถในการแสดงให้ปรากฏ มีรายละเอียด ดังนี้

การคิดค้น หมายถึง ความสามารถของวิทยากรในการค้นคว้าหาความรู้ เพื่อให้เกิดเนื้อหาสาระที่ครบถ้วน ในขณะเดียวกัน ก็มีความสามารถที่จะถ่ายทอดเนื้อหาสาระที่ค้นคว้ามาไปยังผู้รับสารได้อย่างถูกต้องและชัดเจน โดยเฉพาะเนื้อหาที่มีคุณค่า ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการจัดอบรม

การจัดระเบียบเนื้อหาสาระ หมายถึง การจัดระเบียบเนื้อหาสาระที่จะถ่ายทอดให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย

การแสดงออกให้ปรากฏ หมายถึง ปรากฏตัวต่อหน้าผู้เข้ารับการอบรม วิทยากรจะต้องคำนึงถึงน้ำเสียง อากัปกิริยาต่าง ๆ นอกจากนี้ วิทยากรควรมีความคล่องแคล่วในการพูด หากพูดไม่ชัดเจน สื่อถึงความลังเลใจ ไม่มั่นใจในตัวเอง ทั้งนี้ การฝึกฝนสามารถทำให้การพูดดีขึ้น และพูดได้อย่างราบรื่นชัดเจน และมีพลัง

การสบตา ก็มีสำคัญ เพราะสามารถสื่อความหมายได้หลายอย่าง เช่น การที่วิทยากรมองตรงไป ผู้เข้ารับการอบรมขณะกำลังพูดด้วย จะสื่อความหมายถึงความจริงใจ ต่อผู้เข้ารับการอบรม ส่วนการมองไปที่อื่น สื่อถึงความไม่มีความเชื่อมั่น ทั้งนี้ วิทยากรควรกวาดสายตาให้ทั่วถึงขณะการพูด

2) กลยุทธ์การนำเข้าสู่เรื่อง

การนำเข้าสู่เรื่อง เป็นกลยุทธ์การสื่อสารของวิทยากรใช้ในการจัดกิจกรรม ก่อนเริ่มต้นถ่ายทอดในเนื้อหา เพื่อเป็นการเตรียมให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีความพร้อมที่จะรับเนื้อหาสาระ โดยวิทยากรจะต้องพยายามเชื่อมโยงจากความรู้เดิมที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้สะสมจากการอบรมที่ผ่านมา เช่น การสร้างความพร้อมในการรับเนื้อหาสาระใหม่ โดยใช้วัจนภาษา หรือ อวัจนภาษา ซึ่งอาจใช้สื่อร่วมด้วยตามความเหมาะสม การสร้างแรงจูงใจ ด้วยทำทีกิจกรรมหรือ

ของวิทยากรที่น่าสนใจ และวิทยากรต้องเชื่อมโยงความรู้เก่าให้เข้ากับความรู้ใหม่ ด้วยการกล่าวถึง หรือทบทวนความรู้ที่ผู้เข้ารับการอบรมเคยผ่านการฝึกอบรมมา เป็นต้น

3) กลยุทธ์การใช้คำถาม

คำถาม เป็นการส่งสารของวิทยากรไปยังผู้เข้ารับการอบรม อาจจะด้วยวาจา หรือการเขียนเป็นข้อความ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้ารับการอบรมสนใจ ใช้ความคิด เป็นต้น เทคนิคการใช้คำถาม เช่น ถามคำถามที่เตรียมไว้ เว้นระยะเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้คิด พยายามให้กำลังใจผู้เข้ารับการอบรมที่ “เจียบ” ให้แสดงความคิดเห็นหรือตอบ บอกตัวอย่างบางส่วน ในประเด็นคำถามเพิ่มเติม พยายามกระจายคำถามให้ครอบคลุม พยายามอย่าถามคำถามโต้แย้งตรงๆ ควรใช้คำว่า “คุณมีความเห็นอย่างไรกับ....” และสุดท้ายวิทยากรไม่ควรเหน็บแนม หรือดูถูกผู้ตอบผิด เป็นต้น

4) กลยุทธ์การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่อง เป็นกลยุทธ์ที่วิทยากรนำเอาเรื่องราวต่างๆ มาเล่าให้ผู้เข้ารับการอบรมฟัง เพื่อให้เกิดข้อคิด คติเตือนใจ การวิเคราะห์ การประเมิน และสร้างบรรยากาศในการฝึกอบรมให้สนุกสนาน เช่น เหตุการณ์ต่างๆ รอบตัว นิทาน ชีวิตประวัติของบุคคลสำคัญ รวมไปถึงประสบการณ์ตรงตามความเหมาะสม

กลวิธีการเล่าเรื่อง เช่น ใช้ท่าทางประกอบการเล่าเรื่อง ใช้ภาษาที่สุภาพ เข้าใจง่าย เหมาะสมกับผู้ฟัง ใช้น้ำเสียงหนักเบา เร็ว ช้า ตามความเหมาะสมการแสดงอารมณ์ออกมาทางใบหน้า และการเลือกสื่อหรือเครื่องมือที่เหมาะสมกับเนื้อหาที่เล่า อาจจะใช้ตอนนำ ตอนสรุป ใช้สีสรรที่น่าสนใจ มีขนาดใหญ่พอที่มองเห็นได้ทั่วถึง และมีระบบเสียงที่ชัดเจน

5) กลยุทธ์การยกตัวอย่าง

การยกตัวอย่าง เป็นกลยุทธ์ที่วิทยากรใช้ตัวอย่างเพื่อสื่อสารให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรม ตัวอย่างอาจจะเป็นอุปมาอุปมัย นิทาน วัสดุ แผนภาพหรืออื่น ๆ ตัวอย่างควรเป็นสิ่งที่ผู้เข้ารับการอบรมคุ้นเคย เข้าใจง่าย สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การจัดอบรม น่าสนใจ และเหมาะสมกับอายุ เพศ และสถานการณ์ผู้เข้ารับการอบรม

6) กลยุทธ์การเสริมแรง

การเสริมแรง คือ เทคนิคหรือกลวิธีที่วิทยากรใช้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรมไปในทิศทางที่พึงประสงค์ ยกตัวอย่างกลยุทธ์การเสริมแรง เช่น เมื่อผู้เข้ารับการอบรมตอบคำถามหรือแสดงความคิดเห็น วิทยากรควรยกย่องหรือชื่นชม เพราะการยกย่องชมเชยคือการเสริมแรงให้เกิดการตอบคำถามหรือแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ในทางกลับกัน หากมีนินทาหรือตำหนิเมื่อตอบผิด ความถี่ในการตอบคำถามหรือความตั้งใจ ก็จะมีลดน้อยลง

วิธีการเสริมแรง เช่น การเสริมแรงด้วยวาจา เช่น การชม การให้กำลังใจ การเสริมแรงด้วยกิริยาท่าทาง เช่น การยิ้ม พยักหน้า หัวเราะ ประทับมือ การแสดงความเอาใจใส่ อย่างใกล้ชิด เช่น การเดินเข้าไป การเข้าไปนั่งด้วย การเสริมแรงด้วยการสัมผัส เช่น การลูบหัว ตบไหล่ จับมือ การเสริมแรงด้วยกิจกรรม เช่น การจัดกิจกรรมที่ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีส่วนร่วมและ การเสริมแรงด้วยการให้รางวัล เช่น การให้คะแนน การใช้รางวัลด้วยขนม การให้รางวัลด้วยสิ่งของ เป็นต้น

7) กลยุทธ์การสรุป

การสรุป คือ การประมวลสาระสำคัญๆ ของเนื้อหาที่ถ่ายทอดจบลง เพื่อให้ผู้รับการอบรมได้แนวคิดที่ถูกต้องในเรื่องนั้น ซึ่งสามารถสรุปได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

การสรุปเนื้อหา คือ การดึงให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเอาใจใส่ในสาระสำคัญ จากเนื้อหาถ่ายทอด การสรุปจะกระทำต่อเมื่อการถ่ายทอดเนื้อหาต่อผู้เข้ารับการฝึกอบรมจบลง การสรุปเสริมพลังใจ ได้แก่ การสรุปที่ช่วยให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดความภูมิใจในผลสำเร็จ และกระตุ้นให้มีความตั้งใจ

ทั้งนี้ วิทยากรอาจผสมผสานการสรุปทั้งสองลักษณะเข้าด้วยกันเพื่อเป็นการประมวลความรู้ที่เรียนจบ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมสนใจเนื้อหาที่เรียนมา เพื่อสร้างความรู้สึกระบอบความสำเร็จให้แก่ผู้เข้ารับการอบรมมีวิธีการสรุป ดังนี้

สรุปเชื่อมโยงเนื้อหา ประกอบด้วย การสรุปทบทวน ได้แก่ การสรุป ทบทวนสาระสำคัญ ๆ ของเนื้อหา เช่น การใช้รูป การเขียนบนกระดาน การแสดงสมมุติ เป็นต้น

การประเมิน ได้แก่ การที่วิทยากรคอยดูแล้วผู้เข้ารับการฝึกอบรมเข้าใจ ในเนื้อหาสาระที่ถ่ายทอดหรือไม่ ความเอาใจใส่ สนใจหรือไม่กับการเปิดรับเนื้อหา การนำไปสู่ การเรียนเนื้อหาต่อไป ได้แก่ การเชื่อมโยง การสรุป ทบทวนกับกิจกรรมการฝึกอบรม การเชื่อมโยงทางใจ วิทยากรสร้างความรู้สึกรักความสำเร็จในการสรุป

วิทยากรอาจใช้การชมเชยในความสามารถ เพื่อจูงใจและความตั้งใจ ต่อไป การเร้าความสนใจ วิทยากรแสดงความเอาใจใส่ กระตือรือร้น เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้เข้ารับการอบรมตลอดการถ่ายทอด วิทยากรอาจใช้กิจกรรมที่น่าตื่นเต้น เป็นต้น

สรุปได้ว่า กลยุทธ์การสื่อสารเป็นวิธีการสอนในการถ่ายทอดธรรมะ ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ ช่วงเริ่มต้น ช่วงเนื้อหา และช่วงสรุปหรือช่วงท้ายการบรรยาย สำหรับ ช่วงสรุปนี้ ในช่วงนี้วิทยากรจะต้องให้กำลังใจ กระตุ้นให้เกิดการคิดค้นต่อยอดจากเนื้อหาที่ถ่ายทอด รวมทั้งการสร้างบรรยากาศแห่งความประทับใจในการฝึกอบรม วิทยากรควรใช้กลยุทธ์เสริมแรง และกลยุทธ์การสรุป ประกอบด้วย กลยุทธ์การสร้างความสัมพันธ์ กลยุทธ์การใช้คำถาม กลยุทธ์ การเล่าเรื่อง กลยุทธ์การยกตัวอย่าง กลยุทธ์เริ่มแรกและกลยุทธ์การสรุป กลยุทธ์การสื่อสารของผู้สวดสาร

ทั้งหก ลักษณะนี้ ถือว่าเป็นวิธีการสื่อสารของผู้ส่งสารไปยังผู้รับการอบรม ซึ่งกลยุทธ์ดังกล่าว เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระในการฝึกอบรม เพื่อให้ผู้รับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจ มากขึ้น รวมถึงสร้างความรู้สึกลึกซึ้งสนิทสนมระหว่างวิทยากรกับผู้รับการอบรมคนอื่น ๆ อีกด้วย

2.3 พฤติกรรมผู้รับสารเชิงจิตวิทยากับการสื่อสาร

โดยทั่วไป มักเข้าใจว่าจิตวิทยาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับจิตแต่แท้จริงแล้วจิตวิทยา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์ที่มีเรื่องของการศึกษาด้านจิตใจ จิตสำนึก และความรู้สึกลึกซึ้งเข้ามาเกี่ยวข้อง คำว่า จิตวิทยา psychology มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก คือ คำว่า Psyche ซึ่งแปลว่า “จิต” อันหมายถึง ความรู้สึกลึกซึ้งที่แสดงออกมาในรูปของการกระทำ หรือ พฤติกรรม และ Logos ซึ่งหมายถึง การศึกษาค้นคว้า ให้ได้มาซึ่งข้อมูล เกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ ที่ตรงกับความหมายของคำในภาษาว่า “วิทยา” นั่นเอง ดังนั้น จิตวิทยา จึงเป็น “การศึกษาเกี่ยวกับ พฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ทั้งที่แสดงออกและไม่แสดงออก (ลักษณะ สิริวัฒน์ 2544: 2) โดยนักจิตวิทยาได้นำข้อศึกษาที่เกิดจากการทดลอง เพื่อหาสาเหตุการเกิดพฤติกรรมในสภาวะการณ์ต่างๆ ของสัตว์ เพื่อมาอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์

พฤติกรรมของมนุษย์ในเชิงจิตวิทยา สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิด 6 ประการ ได้แก่ แนวคิดด้านโครงสร้างนิยม (structuralism) แนวคิดด้านหน้าที่นิยม (functionalism) แนวคิด กลุ่มจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) แนวคิดเกี่ยวกับอารมณ์และแรงจูงใจ (emotion/motivation) แนวคิด เรื่องการรับรู้ (perception) และแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ (learning) แต่ทั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งเน้นแนวคิด 4 ประการโดยสรุปได้ ดังต่อไปนี้

2.3.1 แนวคิดด้านโครงสร้างนิยม (structuralism) สามารถอธิบายได้ว่าพฤติกรรม ของมนุษย์มีรากฐานมาจากโครงสร้างของจิต ที่ประกอบด้วยการสัมผัสรับรู้ (sensation) การรู้สึก (feeling) และจินตนาการ (imagination) เช่น กลิ่นหอมของดอกไม้ก่อให้เกิดอารมณ์ผ่อนคลาย สดชื่น ซึ่งจะส่งผลให้พฤติกรรมเป็นไปในทางที่ไม่ก้าวร้าว เป็นต้น

2.3.2 ด้านหน้าที่นิยม (functionalism) เป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากการศึกษา หน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ในการก่อให้เกิดพฤติกรรม โดยเชื่อว่าระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบประสาท ระบบกล้ามเนื้อ และระบบต่อม ล้วนมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล เช่น ระบบประสาทมีผลโดยตรงต่อการคิด การรับรู้ ความจำ และการตัดสินใจ ดังนั้น ถ้าระบบประสาท ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี และส่งผลให้พฤติกรรม การสื่อสารทั้งกับตนเองและผู้อื่น เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยเช่นกัน เนื่องจากนี้ แนวคิด ด้านหน้าที่นิยมยังเชื่อว่า พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้เพื่อปรับตัว ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

2.3.3 แนวคิดของกลุ่มจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) เป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาคนสำคัญและเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง

พฤติกรรมมนุษย์ตามแนวคิดของกลุ่มจิตวิเคราะห์เชื่อว่า พฤติกรรมของมนุษย์มาจากความรู้สึกใน 3 ระดับ ได้แก่ 1) จิตสำนึก (Conscious) เป็นภาวะจิตที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 พฤติกรรมที่เกิดจากจิตสำนึก จะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและความมีเหตุผลมากที่สุด 2) จิตใต้สำนึก (sub-conscious) เป็นภาวะจิตที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว พฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว พฤติกรรมที่เกิดจากจิตใต้สำนึกเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความพึงพอใจลักษณะต่าง ๆ 3) จิตไร้สำนึก (unconscious) คือ ความรู้สึก ความคิด และสิ่งที่เก็บกดอยู่ในจิตใจ พฤติกรรมที่เกิดจากจิตไร้สำนึกเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐาน (ซึ่งฟรอยด์เน้นว่า เป็นความต้องการทางเพศและความก้าวร้าว) โดยไม่คำนึงถึงเหตุและผล แต่กระทำโดยใช้อารมณ์เป็นที่ตั้ง

นอกจากนั้น ฟรอยด์ ยังเชื่อว่า บุคลิกภาพมีส่วนสัมพันธ์กับภาวะจิตในระดับจิตสำนึกและจิตไร้สำนึก โดยแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างบุคลิกภาพประกอบด้วย อิด (id) อีโก้ (ego) และซูเปอร์อีโก้ (superego) ซึ่งมีการทำงานที่สัมพันธ์กับภาวะจิตที่กล่าวมา โดยสามารถสรุปได้ลักษณะต่อไปนี้

โครงสร้างบุคลิกภาพ	ภาวะจิต	ลักษณะสำคัญ	พฤติกรรม การแสดงออก
อิด (id)	จิตไร้สำนึก	เป็นความต้องการพื้นฐานที่มีมาตั้งแต่แรกเกิด รวมถึงแรงขับที่เกิดจากความต้องการของร่างกาย โดยเฉพาะความต้องการทางเพศและความก้าวร้าว	พฤติกรรมเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานโดยไม่คำนึงถึงเหตุผลและความเป็นไปได้
อีโก้ (Ego)	จิตสำนึก เป็นส่วนใหญ่	เป็นความมีเหตุผล ที่เกิดจากการประนีประนอมระหว่างความต้องการและมโนธรรม	พฤติกรรมเป็นไปตามเหตุผลและหลักแห่งความเป็นจริง เพื่อรักษาสสมดุลระหว่างอิดและซูเปอร์อีโก้
ซูเปอร์อีโก้ (Superego)	จิตสำนึกและ จิตใต้สำนึก	เป็นมโนธรรม และอุดมคติของบุคคลที่ได้รับ การสะสมมาตั้งแต่วัยเด็ก	พฤติกรรมเป็นแบบอุดมคติมีมโนธรรมสูง

โดยปกติแล้ว พฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งรวมถึงพฤติกรรมการสื่อสารด้วยนั้น เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากภาวะจิตทั้ง 3 ระดับ และเป็นการทำงานร่วมกันของ อิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ ขึ้นอยู่กับว่าในสถานการณ์ใด ภาวะจิตและพลังของอิด อีโก้ หรือซูเปอร์อีโก้ จะมีอิทธิพลมากกว่ากัน เช่น ถ้าพลังอิดมีอำนาจสูงกว่า บุคคลก็จะมีพฤติกรรมการสื่อสารในลักษณะที่เอาแต่ใจตนเอง เหมือนเด็กที่ไม่รู้จักโต ต่างกับผู้ที่มิซูเปอร์อีโก้สูง ซึ่งจะมีพฤติกรรมการสื่อสารที่เป็นไปตามครรลองของมโนธรรม และศีลธรรมที่ดี ทั้งนี้ บุคคลที่มีพฤติกรรมการสื่อสารที่เหมาะสมควรมีความสามารถในการสร้างสมดุลระหว่างอิด และซูเปอร์อีโก้ กล่าวคือ ควรมีพลังอีโก้ที่เข้ามาควบคุมให้พฤติกรรมเป็นไปตามแนวทางของเหตุและผลอันเหมาะสม นั่นเอง

2.3.4 แนวคิดเกี่ยวกับอารมณ์และแรงจูงใจ (emotion/motivation) เป็นแนวคิด ที่อธิบายว่า พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกเป็นผลมาจากอารมณ์ และแรงจูงใจ

1) อารมณ์ หมายถึง สภาวะของจิตใจขณะหนึ่ง ซึ่งจะเป็นสภาวะที่คงอยู่ในขณะนั้น (เช่น อารมณ์ สงบ อารมณ์ ไม่ยินดีในร้าย) หรือสภาพจิตใจที่ถูกกระตุ้นโดยสิ่งเร้า (เช่น ตกใจ เมื่อถูกตี เสียใจเมื่อทราบข่าวร้าย) อารมณ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อารมณ์ที่ให้ความสุข เป็นอารมณ์ที่เป็นไปทางยินดี และอารมณ์ที่ให้ความทุกข์ เป็นอารมณ์ที่เกิดจากความไม่พึงพอใจ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อารมณ์มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสื่อสารในลักษณะต่อไปนี้

(1) อารมณ์ เป็นสภาวะจิตใจที่ทำงานควบคู่กับสัญชาตญาณ ซึ่งคิดด้วยมนุษย์ มาตั้งแต่เกิด เช่น เมื่อเกิดความกลัวจากการถูกทำร้าย พฤติกรรมที่เกิดขึ้น คือ การหนี ซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ทุกคน เป็นต้น

(2) อารมณ์ เป็นความรู้สึกที่ส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการสื่อสาร กล่าวโดยง่าย ก็คือ บุคคลรู้สึกอย่างไร ก็จะแสดงออกอย่างนั้น เราสามารถอธิบายอารมณ์ของคู่สื่อสารได้จากอารมณ์ที่เขาแสดงออก และในขณะเดียวกัน เราก็สามารถคาดเดาพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้จากอารมณ์ที่คู่สื่อสารแสดงออกด้วยเช่นกัน

(3) อารมณ์บางประเภท เกิดจากการทำงานของระบบสมองที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล เช่น การทำงานของสมองส่วนที่เรียกว่า “ไฮโปทาลามัส”(hypothalamus) จะส่งผลต่ออารมณ์และการแสดงออกของบุคคล ถ้าระบบการทำงานในส่วนนี้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อารมณ์ และการแสดงออกของบุคคลก็จะเป็นไปอย่างเหมาะสม เป็นต้น

2) แรงจูงใจ เป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายที่เกิดจากแรงจูงใจนั้น ๆ แรงจูงใจแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ แรงจูงใจทางกายภาพ (physiological motivation) และแรงจูงใจทางจิตใจ (psychological motivation)

(1) แรงจูงใจทางกายภาพ (physiological motivation) เป็นแรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการทางร่างกาย (หรือที่เรียกว่า แรงขับที่เกิดจากความต้องการทางกาย)

(2) แรงจูงใจทางจิตใจ (psychological motivation) เป็นแรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการพื้นฐานทางจิตใจที่ต้องการให้ตัวเองรู้สึกมั่นคง และเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น (หรือที่เรียกว่า แรงขับที่เกิดจากสังคม) เช่น ความรัก ความอบอุ่น การเป็นที่ยอมรับในสังคมและเป็นที่ยอมรับในสังคม และการถูกกระตุ้นด้วยสิ่งเร้าในสังคม แรงจูงใจทางจิตใจแบ่งออกเป็น 7 ชนิด ได้แก่ การรับรู้สิ่งล่อใจ (sensory incentives) ความต้องการเพื่อนฝูง (need for affiliation) ความก้าวร้าว (aggressiveness) ความต้องการมีอำนาจ (need for power) และความต้องการอิสระ (need for independence)

ก. พฤติกรรมของบุคคล อาจเกิดจากแรงจูงใจหลายประการผสมผสานกัน หรืออาจเกิดจากแรงจูงใจที่มีอิทธิพลต่อบุคคลสูงสุดในขณะนั้น ๆ

ข. ทฤษฎีแรงจูงใจที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ได้แก่ ทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ เป็นต้น

สรุปได้ว่า พฤติกรรมผู้รับสารเชิงจิตวิทยาเกี่ยวกับการสื่อสารเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ในเชิงจิตวิทยา ซึ่งประกอบด้วย การสัมผัสรับรู้ การรู้สึก จิตนาการ โดยเฉพาะการเรียนรู้ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกมาจากความรู้สึกใน 3 ระดับ คือ จิตสำนึก จิตใต้สำนึก และจิตไร้สำนึก พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกเป็นผลมาจากอารมณ์ และแรงจูงใจ เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่ธรรมะ

3.1 ความเป็นมา และสภาพการณ์ของการเผยแพร่ธรรมะ

การเผยแพร่ธรรมะหรือหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน พระภิกษุได้อาศัยประสบการณ์หรือความรู้ที่ได้จากการศึกษาและการปฏิบัติจริงที่ถึงพร้อม เพื่อนำผลที่ได้จากความรู้มาเผยแพร่ ยังบุคคลให้เข้าถึงซึ่งพระธรรมตามความจริงที่เป็นอยู่โดยเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้น มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น เกิดขึ้นภายหลังการสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงจัดส่งพระโสณะและพระอุตตระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นในดินแดนนี้ นับแต่นั้นเป็นต้นมา และประเทศไทยมีการนับถือพระพุทธศาสนาในแบบเถรวาทแบบลังกาวงศ์ในจำนวนไม่น้อย เนื่องจากมีพระสงฆ์เป็นนิกายเดียวกัน และโปรดเกล้าฯ ให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 7 ขึ้น

ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ จึงเป็นต้นแบบที่คนไทยได้ยอมรับนับถือกันมาเป็นเวลาหลายสมัย สรุปได้ ดังนี้

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยมี 4 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคที่ 2 ยุคมหายาน พระเจ้ากนิษกะมหาราช ยุคที่ 3 ยุคเถรวาทแบบพุกามและยุคที่ 4 เถรวาทแบบลังกาวงศ์ ในยุคที่ 4 นั้น พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา พระพุทธศาสนาจึงกลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไปต่างก็สนใจ พวกเขากันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและได้รับการอุปสมบทใหม่ ที่นั่นหลังจากการศึกษาจบก็พากันกลับไปยังบ้านเมืองของตน เฉพาะประเทศไทยพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ จึงได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช

ในสมัยกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคง โดยพระองค์ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ให้มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการแสดงพระธรรมเทศนาทุกวันพระ ณ พระแท่นศิลาอาสน์ ทำให้พระพุทธศาสนาในยุคสมัยนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงส่งราชทูตไปอาราธนาพระมหาเถระชาวลังกาเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศ ทำให้พระพุทธศาสนา และคณะสงฆ์เจริญรุ่งเรืองมากเช่นกัน ในยุคนี้ จึงปรากฏหลักฐานจากโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา เช่น พระสถูป พระเจดีย์ และวัดวาอาราม อีกเป็นจำนวนมาก

ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีการทำนุบำรุงส่งเสริมฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีการทำนุบำรุงวัดวาอาราม จัดให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และให้มีการรวบรวมชำระพระไตรปิฎก จารึกใบลาน ทำให้พระพุทธศาสนายังคงเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน การเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนาในยุคนี้ ยังมีการส่งภิกษุสามเณรไปศึกษาวิปัสสนาอีกด้วย (สิริวัฒน์ คำนวณ, 2542 อ้างถึงใน คลทรรณ์รัตน์ ดิษบรรจง, 2558)

3.2 กระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ

กระบวนการสื่อสารธรรมะ ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร เนื้อหาธรรมะ สาร สื่อ (กลยุทธ์การสื่อสารเนื้อหาธรรมะ) และผู้รับสาร สามารถอธิบายได้ดังนี้

กระบวนการสื่อสารธรรมะ มีนักวิชาการส่วนใหญ่ กล่าวถึง ลักษณะการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้ามีอยู่ 3 รูปแบบ ประกอบไปด้วย พระธรรมกถึก คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมะ คือตัวแทนที่ส่งออกไป และผู้ฟัง คือ ผู้รับสาร ทั้งนี้ การที่จะทำให้องค์ประกอบเหล่านี้ มีประสิทธิภาพนั้น

จะต้องมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เรียกว่า “วิธีในการสอน” เพื่อให้ทราบถึงวิธีการเผยแพร่ธรรมะ และวิธีในการสอน ผู้วิจัยสรุปประเด็นที่สำคัญได้ ดังนี้

3.2.1 ผู้สั่งสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา

มหาสุวณฺณ เพ็ชรรักษา, 2556 กล่าวว่า ความจริง ผู้สอนหรือนักเผยแผ่ที่ดี ต้องสร้างบุคลิกภาพที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ฟัง จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะ ทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกายที่งดงาม มีพระสุรเสียงที่โน้มน้าวจิตใจควรแก่ศรัทธาปสาทะทุก ประการ ทรงมีพระมหาปรีชาลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ พระฉวีวรรณผุดผ่อง ดังทอง นาคู นาคูเลื่อมใส ส่วนพระสุรเสียงก็ไพเราะ สุภาพ สดใสแจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พรวด ซึ่ง กังวาน ดุจเสียงพรหม สำเนียงใสไพเราะจนการเวกพระพุทธศาสนา ถือว่าผู้เผยแผ่กับผู้ฟังหรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้น มีความสัมพันธ์กันในฐานะกัลยาณมิตร นักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดี จึงมีลักษณะคุณสมบัติ ซึ่งเป็นองค์ของกัลยาณมิตร ดังนี้

- 1) ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจที่จะซักถาม
- 2) ครุ เป็นที่เคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย
- 3) ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องน่าเอาอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้
- 4) วัตตา เป็นนักพูด โดยเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจ
- 5) ว่าจะนักระโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำใดก็ตาม คำล่วงเกิน คำดักเตือน วิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนได้ไม่เบื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจาก ลัทธิภายนอกมาขัดขวางต้องงานเผยแผ่
- 6) คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา เป็นผู้พูดคำที่ลึกซึ้งได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย นักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟัง เพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตาม
- 7) โน จัญฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในทางไม่สุจริต ไม่ชักนำให้ผู้ฟังให้เดินผิดทางไปนอกพุทธดำรัส แต่ต้องรู้จักชักจูง แนะนำในทางที่ถูกที่ควร

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารเพื่อการเผยแพร่ธรรมะ มีดังนี้

- 1) อภิธานยธรรมเทศนา ทรงสอนให้ผู้ฟัง รู้ยิ่งเห็นจริง ในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่า ทรงรู้ยิ่งเห็นเองแล้ว จึงทรงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน
- 2) สนิทานธรรมเทศนา ทรงสั่งสอนให้ผู้ฟังตรงตามเห็นจริงได้ หรือ ทรงแสดงธรรมแบบมีเหตุผล

3) สัปภาภิธานยธรรมเทศนา ทรงสอนให้ผู้ฟังได้รับผลตามสมควรแก่กำลัง แห่งการปฏิบัติของตน คือ ผู้ฟังนำผลไปปฏิบัติตามพร้อมทั้งได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามกำลังของตน

กล่าวโดยสรุป ผู้สื่อสารที่ดีจะต้องมีทักษะพื้นฐานในด้านการสื่อสาร เช่น การใช้ภาษาในการสื่อสาร ในเรื่องการออกเสียง การเข้าใจความหมายของคำ การใช้ประโยค การใช้ถ้อยคำในการส่งสาร การใช้ประโยคในการส่งสาร และการรับสาร รวมถึงผู้ส่งสารในการเผยแพร่ ธรรมะควรมีคุณสมบัติตามหลักสัปปริสธรรม 7 ประการ อันได้แก่ ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ครุ เป็นที่เคารพภักดี เป็นที่ยกย่อง วัตตา เป็นนักพูด วจะนักะโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คัมภีริญจะ กะถัง กัตตา เป็นผู้พูดคำที่ลึกและโน จักฺขุฐานะ นิโยชะเย ไม่ชักนำในทางไม่ใช่ฐานะ รวมถึงวัตถุประสงค์ เพื่อการเผยแพร่ธรรมะของผู้ส่งสาร คือ ทรงสอนให้ผู้ฟัง ทรงสอนให้ผู้ฟังได้รับผลตามสมควรแก่ กำลังแห่งการปฏิบัติของตน และทรงสั่งสอนให้ผู้ฟังตรงตามเห็นจริงอีกด้วย

3.2.2 สารตามแนวทางพระพุทธศาสนา

สารตามแนวทางพระพุทธศาสนา ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 ประการ คือ

- 1) สัจจะ ได้แก่ เรื่องที่จะเสนอต่อมวลชนต้องเป็นเรื่องจริง เสนอหรือส่งสาร ตามความจริง
- 2) ตถตา เรื่องที่จะเสนอหรือส่งสารนั้น ต้องเป็นเรื่องแท้ เสนอตามสภาพ ที่แท้จริง ไม่คาดเดา ไม่แต่งแต้มใส่สีใส่ไข่

- 3) กาละ เรื่องที่จะเสนอนั้นต้องเหมาะสมกับกาลเวลา
- 4) ปิยะ เรื่องที่จะเสนอนั้นต้องเป็นเรื่องที่คนชอบ ชื่นชมของผู้รับสาร
- 5) อัตถะ เรื่องที่จะเสนอนั้นต้องเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

กล่าวโดยสรุป คือ สารตามแนวทางพระพุทธศาสนา ควรเป็นเรื่องจริง เหมาะสมกับผู้ฟังเหมาะสมกับกาลเวลา รวมถึงเป็นเรื่องที่ผู้ฟังได้รับประโยชน์สูงสุดอีกด้วย

3.2.3 การเผยแพร่ธรรมะ

สื่อในการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ คือ สื่อในการเผยแพร่ธรรมะจัดเป็น สื่อบุคคล โดยการเผยแพร่ธรรมะของพระพุทธเจ้ามีหลากหลายวิธี ซึ่งไม่จำกัดว่าต้องเป็นวิธีใดวิธีหนึ่ง พระองค์ทรงเลือกวิธีตามความเหมาะสมกับเหตุการณ์ สภาพแวดล้อม กาลเทศะ สติปัญญาและ

ความพร้อมของผู้ฟัง ทั้งนี้ มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับพุทธวิธีการสอนไว้แตกต่างกันหลายมิติ ทั้งนี้ ผู้วิจัยสรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี (2556) กล่าวว่า พระพุทธเจ้ามีพุทธวิธีการสอน อยู่ 3 แนวทาง คือ การสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยๆ กับผู้ที่เข้ามาเฝ้า ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา และยังไม่เข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จะทรงถามก่อนนำเข้าสู่เนื้อหาแห่งธรรมะ ทำให้ผู้ฟัง เกิดความเลื่อมใสศรัทธาโดยใช้หลักการโน้มน้าวใจเป็นหลักในการเผยแผ่ธรรมะ การบรรยายเป็นวิธี ที่ทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ซึ่งผู้ฟังส่วนมากมีความรู้ มีความเข้าใจหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา อยู่แล้ว ทรงใช้เป็นหลักในการสอนธรรมะ การตอบปัญหา เป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับ ผู้ที่เข้ามาเฝ้า เพื่อสอบถามข้อสงสัยของตนเอง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงใช้ข้อมูลข่าวสารเป็นหลัก ในการตอบปัญหาแต่ละข้อ โดยพิจารณาถึงลักษณะของปัญหาและวิธีที่เหมาะสมกับการตอบ ปัญหา นั้น ๆ ในสัทตสูตร ได้แยกลักษณะของปัญหาได้ 4 ประการ

- 1) เอกังสพยาकरणิยปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ตอบแบบตรงไปตรงมา
- 2) ปฏูปจญาพยาकरणิยปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ย้อนถามให้ชัดเจนก่อนแล้ว
- 3) วิภังชพยาकरणิยปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ควรแยกตอบเป็นประเด็น
- 4) รูปนียปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ไม่ควรตอบ ถือว่าไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่อง

จึงตอบปัญหานั้น

ไร้สาระทำให้เสียเวลา

กลยุทธในการสื่อสารธรรมะ

พระราชมุนี ประยุทธ์ ปยุตโต (2531) กล่าวว่า พระพุทธเจ้าจะทรงสอนใคร ทรงดูว่าบุคคลแต่ละคนนั้น อยู่ในระดับไหน ทรงคำนึงถึงบุคคล 4 ประเภท คือ

- 1) ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที
- 2) ผู้สามารถรู้ได้เมื่อ อธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน
- 3) ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน
- 4) ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรได้ทีลึกลับ และมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง

พระมหาสมพร สุวรรณคำ (2547) สรุปกลยุทธในการสื่อสารธรรมะไว้ ดังนี้

1) เริ่มต้นการสอนจากสิ่งที่ผู้รับการสอนรู้แล้ว หรือให้สนใจก่อนที่จะเข้าสู่ เนื้อหาธรรมะ

2) สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขาภาคภูมิใจในตัวเอง

3) สอนมุ่งเนื้อหาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนเสียดลีไกร

4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่มีความค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช่สักแต่ว่าทำหรือเห็นผู้เรียน ไร้เงลา หรือเป็นคนชั้นต่ำ ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวยเข้าใจง่าย

ธีรวัธ บำเพ็ญบุญบารมี (2556) ในการสอนแต่ละครั้ง นอกจากพระองค์ จะทรงคุณิสัยหรือระดับภูมิปัญญาแล้ว เนื้อหาหรือเรื่องที่จะทรงสอนนั้น ก็ต้องคำนึงด้วย ซึ่งเนื้อหา ที่จะทรงสอนนั้น พระองค์มีหลัก 7 ประการในการสอน คือ

1) สอนจากสิ่งที่รู้เห็น เข้าใจง่าย หรือรู้เห็น เข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็น หรือเข้าใจยากหรือยังไม่รู้เห็น ไม่เข้าใจ

2) สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับชั้น และความต่อเนื่องกัน เป็นสายลงไปถ้ำสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้

3) สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเองอย่างทีเรียกว่า ประสบการณ์โดยตรง

4) สอนตรงเนื้อหาตามเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กววน ไม่ไขว้เขว ไม่ออก นอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อหา

5) สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มาก

7) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ ตัวเขาเอง

สรุป สื่อในการเผยแผ่ธรรมะ คือ สื่อบุคคลหรือพระสงฆ์โดยมีกลยุทธี ในการเผยแผ่ธรรมะ คือ รู้จักผู้รับสาร สอนธรรมะจากง่ายไปหายาก สอนอย่างชัดเจน มีเหตุผล สอนด้วยของจริง ไม่อวดภูมิ สอนสิ่งทีมีประโยชน์ต่อผู้รับสาร

3.2.4 ผู้รับสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผู้รับสารตามแนวทางในทางพระพุทธศาสนา ทีพระองค์ทรงเปรียบไว้ ตามหลักคำสอนจำแนกกลุ่มเป้าหมายในการรับสารไว้ 4 กลุ่ม เปรียบเหมือนบัว 4 เหล่า ได้แก่

1) กลุ่มบัวพ่นน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์จะแย้มบานทันที กลุ่มนี้เปรียบเทียบกับคนมีปัญหาเฉียบแหลม มีปัญญาดี ไม่ต้องการเนื้อหา หรือการอธิบายอะไรมากมาย เพียงแต่ให้หัวข้อธรรมะก็รู้ได้ กลุ่มนี้ เพียงได้รับหัวข้อข่าวสารก็สามารถยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้

2) กลุ่มบัวได้พินน้ำ เพียงรอวันจะโผล่พ่นน้ำรับแสงอรุณแล้วแย้มบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเสมือนผู้มีปัญญามากอยู่แล้ว ให้ข้อมูลข่าวสารเล็กน้อยก็จะเข้าใจ ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้

3) กลุ่มบัวที่จมอยู่กลางน้ำ โอกาสที่จะโผล่รับแสงอรุณแล้วแย้มบานกับการที่ปลาเต่ากัดกินเป็นอาหารมีเท่ากัน เปรียบเสมือนกลุ่มคนมีปัญหาปานกลาง หากประคับประคองดี โอกาสจะประสบผลสำเร็จในชีวิตมีมาก

4) กลุ่มบัวในโคลนตม คือ บัวที่ยังเป็นหน่อยังไม่พ่นโคลนตมขึ้นมา โอกาสที่จะเป็นอาหารเต่าและปลามีมากที่สุด เปรียบเสมือนผู้รับสารที่มีปัญหาทึบ ห่อหุ้มด้วยอวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้ง การสื่อสารกับกลุ่มนี้ ผู้ส่งสารต้องออกแรงมากจึงประสบผลสำเร็จหรือบางครั้งอาจเลิกกันไปเฉย ๆ พระพุทธเจ้าทรงใช้ญาณพิเศษเพื่อทราบถึงภูมิหลังอดีตชาติ จึงช่วยกลุ่มนี้ให้บรรลุดุธรรมะได้ เพราะกลุ่มนี้ เป็นกลุ่ม ปทปรมะ คือ ผู้มีคติน้อยยิ่ง

กล่าวโดยสรุป บัวสี่เหล่า คือ อุปมาเปรียบเทียบบุคคลเหมือนดอกบัว 4 จำพวก ตามฐานะที่จะบรรลุดุคาน ซึ่งพระองค์ได้พิจารณาแล้วว่า บุคคลบน โลกนี้ มีหลายจำพวก บางจำพวกสอนได้บ้าง จำพวกสอนไม่ได้บ้าง เพราะพระธรรมคำสอนนั้น มีความละเอียดอ่อน ยากต่อบุคคลจะรู้และเข้าใจ เป็นต้น

พระมหาสมพร สุวรรณคำ (2547 น. 33-34) กล่าวถึง ผู้รับการสอนไว้ ดังนี้

- 1) รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล
- 2) ปรับวิธีสอนให้เหมาะสมกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธีสอน
- 3) คำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไป
- 4) สอนให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำ
- 5) การสอนในรูปที่ทำให้มีความรู้สึก ว่า ผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบโดยเสรี

6) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์

7) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อยสติปัญญา หรือมีปัญหา

ดังนั้น ตัวผู้สอนต้องคำนึงถึงผู้รับการสอน และปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับบุคคลเอาใจใส่ด้วยสติปัญญา และความเข้าใจอย่างแท้จริง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์จะเป็นไปตามหลักนิเทศศาสตร์ ซึ่งการเผยแผ่หลักคำสอนและวิธีการ หรือรวมไปถึงเนื้อหาการสอน ดังกล่าว พระองค์จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าแต่ละครั้งพระองค์จะสอนเพื่ออะไร ซึ่งส่วนใหญ่จะคำนึงถึงผู้รับสารเป็นส่วนใหญ่ คำนึงถึงความจริงสอนเพื่อให้ผู้รับสารนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน แล้วก็ทรงเตรียมเนื้อหา เนื้อเรื่อง ที่จะทรงสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อม ๆ กัน กับทรงคำนึงตัวผู้รับการสอนหรือสารด้วยว่า เขาจะสามารถเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกรักอยากเรียนรู้ สนใจมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป คือ การเผยแผ่ธรรมะมีความหลากหลายรูปแบบ จึงทำให้ในระยะแรกที่ทรงประกาศพระศาสนานั้น มีบุคคลในทุกชนชั้นวรรณะ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอุปสมบทตาม และสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก และแนวคิดเกี่ยวพุทธวิธีหรือเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้านี้ ถือว่าเป็นเทคนิคหรือกลยุทธ์อีกอย่างหนึ่งที่พระภิกษุสงฆ์ได้นำมาใช้ในการเทศน์สอนธรรมะทั่วไป ซึ่งในการศึกษาวิจัย กลยุทธ์การสื่อสารธรรมะโครงการค่ายคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนของวัดไทรงาม (ป่า) จังหวัดกำแพงเพชรครั้งนี้ ก็เป็นการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะไปยังผู้รับสาร คือ เด็กและเยาวชน โดยใช้หลักการพุทธวิธี หรือวิธีการเผยแผ่ในทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้าใจ

ความเข้าใจ คือ ความสามารถและทักษะในการจับใจความสำคัญ ซึ่งหมายถึง ผู้เข้ารับอบรม ได้รับสารจากพระวิทยากรที่อบรม และสามารถจดจำเรื่องราวได้แสดงว่า ผู้เข้าอบรมมีความรู้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงอธิบายเกี่ยวกับความรู้ ดังนี้

4.1 ความหมายของความรู้

Bloom (1980 อ้างใน ฌักกานต์ พอค้า และปัทสสะรา เจริญจำ 2556) กล่าวว่า ความรู้ (Knowledge) คือ ความสามารถในการจดจำเรื่องราว ทฤษฎีและเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยความรู้นี้อาจแยกออกเป็นความรู้เฉพาะอย่าง ความรู้ในเรื่องกฎเกณฑ์ระเบียบการ และความรู้เรื่องสากล เป็นต้น

ธนิช พิพัฒน์ปรการ (2552 น. 20) ความรู้ (knowledge) คือ สิ่งที่มีมนุษย์ได้รับจากการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม สิ่งที่ได้สะสมจะแสดงออกมา เป็นพฤติกรรม ซึ่งสามารถสังเกตและวัดได้

อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท (2554 น. 35-37) อธิบายว่า ความรู้ (knowledge) เป็นการรับรู้เบื้องต้น ซึ่งบุคคลส่วนมากจะได้รับผ่านประสบการณ์โดยการเรียนรู้จากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (S-R) แล้วจัดระบบเป็น โครงสร้างของความรู้ที่ผสมผสานระหว่างความจำ (ข้อมูล) กับสภาพจิตวิทยา ด้วยเหตุนี้ ความรู้ จึงเป็นความจำที่เลือกสรรซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตวิทยา ด้วยเหตุนี้ ความรู้ จึงเป็นความจำที่เลือกสรร ซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตของตนเอง ความรู้จึงเป็นกระบวนการภายใน อย่างไรก็ตาม ความรู้ ก็อาจส่งผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ได้ โดยนิยามความรู้ คือ การได้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเท็จจริง รูปแบบ วิธีการ กฎเกณฑ์ สิ่งของเหตุการณ์หรือบุคคล ซึ่งได้จากการสังเกต ประสบการณ์หรือจากสื่อต่างๆ ประกอบกัน

ความรู้ จึงเป็นความสามารถในการใช้ข้อเท็จจริง (facts) หรือความคิด (idea) ความหยั่งรู้หยั่งเห็น (insight) หรือสามารถเชื่อมโยงความคิดเข้ากับ เหตุการณ์

ออคุสต์ คองต์ (August Comte, 1798-1857 อ้างถึงใน พัทธรินทร์ สิริสุนทร, 2556 น. 63) เป็นนักสังคมวิทยาผู้มีชื่อเสียงได้กล่าวไว้ว่า ความรู้ คือ องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการกำหนดรูปแบบของการจัดระเบียบสังคม และทิศทางของการเปลี่ยนแปลงสังคม

ออสเปอร์ (Hosper, n.d อ้างถึงใน ประภารัตน์ แสนประสิทธิ์, 2556 น. 36) กล่าวว่า ความรู้ นับเป็นขั้นตอนแรกของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการจดจำ ซึ่งอาจจะโดยการนึกได้ การมองเห็น การได้ยินหรือการฟัง ความรู้เป็นหนึ่งในขั้นตอนการเรียนรู้ โดยประกอบไปด้วยคำจำกัดความหรือความหมาย ข้อเท็จจริง ทฤษฎี โครงสร้าง วิธีการแก้ไขปัญหามาตรฐาน

เป็นต้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความรู้เป็นเรื่องของการจำอะไรได้ ระลึกได้โดยไม่จำเป็นต้องใช้ ความคิด ที่ซับซ้อน หรือความสามารถของสมอง

พิชิต วรรณราช (2549 น. 3) กล่าวว่า “ความรู้” หมายถึง บรรดาข้อเท็จจริงที่มนุษย์ได้รับ เกี่ยวกับสถานที่ เหตุการณ์ สิ่งของและบุคคล ซึ่งได้มาจากการประสบการณ์การสังเกตหรือการค้นคว้า โดยเก็บรวบรวมสะสมไว้ และแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่เรียกเอาสิ่งที่จำได้ออกมาให้ปรากฏได้ สังเกตได้ วัดได้

นิพนธ์ เทียนวิหาร (2548) กล่าวว่า “ความรู้” คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้าง ผลิต ความคิด ความเชื่อ ความจริง ความหมาย โดยใช้ ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น ตรรกะ แสดงผ่านภาษา เครื่องหมาย และสื่อต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เป็นไปตามผู้สร้าง ผู้ผลิตจะให้ความหมาย

ดังนั้น ความรู้ คือ กระบวนการซึ่งบุคคลแปล หรือตีความหมายของการรู้สึกสัมผัส ที่ได้รับจากตาเห็นภาพ จมูกได้กลิ่น หูได้ยินเสียง ผิวหนังรับสัมผัส ฯลฯ ออกมาเป็นพฤติกรรมใด พฤติกรรมหนึ่งที่มีความหมาย หรือรู้จักเข้าใจได้และการแสดงออกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีผลมาจากความเชื่อ ความคิดเห็นและทัศนคติ รวมถึงสิ่งที่ทำให้คนเข้าใจ แล้วนำความเข้าใจนั้น มาปฏิบัติหรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ โดยต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และพฤติกรรม ระหว่างบุคคลเป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจแสดงออกมา เป็นพฤติกรรมที่เรียกเอาสิ่งที่จำได้ออกมา ให้ปรากฏได้ สังเกตได้ วัดได้

4.2 ที่มาของความรูู้

หากจะกล่าวถึงความรู้ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ากว่าจะได้สำเร็จเป็นสมณะ โคตรม ต้องได้ลองผิดลองถูก พระองค์ทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์นักทดลองที่ยิ่งใหญ่ ใช้เวลาเกือบทั้งชีวิต ในการทดลองกว่าจะได้มาซึ่งปัญญา เช่น การทรมานกายตนนั้น ไม่ใช่หนทางดับทุกข์เป็นแน่ เมื่อทรงทดลองและแสวงหาหนทางดับทุกข์มากมาย กว่าจะเกิดความรู้ เกิดองค์ความรู้ จนเกิด ปรัชญา และอภิปรัชญา ที่เรียกว่า อริยสัจสี่ หรือความจริงอันประเสริฐ ซึ่งความรู้ไม่ได้หาได้ง่าย ๆ และ ปัจจุบัน มหาวุฒิชัยอีกพระองค์หนึ่งที่ชาวโลกยกย่องในอัจฉริยภาพของพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์นักทดลอง นักการศึกษาที่ยิ่งใหญ่ เป็นแบบอย่างที่ดี ไม่หยุดที่จะเข้าถึง เข้าใจ พัฒนา เป็นแบบอย่างชาวประชา และพระองค์ทรงค้นพบปรัชญาที่ยิ่งใหญ่สำหรับชาวประชาของพระองค์นั้น คือ เศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการที่อธิบายถึงที่มาของความรู้ไว้แตกต่างกัน ชูวิทย์ ไชยแก้ว (2554) อธิบายว่า ทฤษฎีบ่อเกิดความรู้ มี 3 กลุ่มได้แก่ 1) กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalism) 2) กลุ่มประจักษ์นิยม (Empiricism) 3) กลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ดังนี้

4.2.1 นักปรัชญากลุ่มเหตุผลนิยม เชื่อว่า ความรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งที่มิมาแต่กำเนิด เป็นความรู้ชนิดคิดด้วยมนุษย์มาและมีลักษณะเป็นเหตุผล กลุ่มเหตุผลนิยมนี้กล่าวว่า ความรู้เกิดจากเหตุผล เดการ์ตนักปรัชญาคนแรกของกลุ่มเหตุผลนิยมนี้กล่าวว่า เหตุผลเกิดจากสัญชาตญาณที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน เป็นสิ่งที่พระเจ้าได้ประทานให้ไว้แก่มนุษย์ทุกคน

4.2.2 นักปรัชญากลุ่มกลุ่มประจักษ์นิยม มีความเชื่อว่า ประสบการณ์ประจักษ์เท่านั้นที่เป็นบ่อเกิดความรู้ บุคคลสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น วิธีการคิดดังกล่าวนี้ เรียกว่า ประจักษ์นิยม เช่น กลุ่มประจักษ์นิยม เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ซึ่งได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น

4.2.3 นักปรัชญากลุ่มปฏิบัตินิยม เชื่อว่า ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต ความคิดเป็นเครื่องมือของการกระทำ ความคิดที่เอาไปใช้ไม่ได้ก็เป็นสิ่งไร้ความหมาย การรู้ การจำ และจินตนาการ ก็คือ การปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมของสิ่งที่มีชีวิตนั่นเอง ความคิดมิใช่เป็นเพียงสิ่งที่มีในจิต หรือเป็นเพียงการถ่ายแบบความจริงเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่มีการพัฒนาการไปตามพัฒนาการของชีวิต และเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความเกี่ยวข้องกันของอินทรีย์กับสิ่งแวดล้อม สติปัญญาหรือความรู้เป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายของชีวิต ปฏิบัตินิยม เห็นว่าในขณะที่เรายังไม่รู้โครงสร้างของมนุษย์ (ความคิด) จึงควรยึดประสิทธิภาพในการปฏิบัติไปก่อน

ถ้าถาม เรือนโนวา (2552 น. 8) ความรู้มีที่มา 3 ประการ ได้แก่

1) ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสหรือความรู้ประจักษ์ (Immediate Apprehension) ได้แก่ ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อประสาทสัมผัสต่าง ๆ ประสบกับอารมณ์ที่เป็นคู่กัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เรารู้ได้โดยตรง

2) ความรู้ที่เกิดจากอนุมาน (Inference) หรือการคิดหาเหตุผล (Reasoning) ได้แก่ ความรู้ที่อาศัยข้อมูลและความรู้ประจักษ์เป็นพื้นฐาน และคิดสืบสวนไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้

3) ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยพยานและหลักฐาน (Testimony and Authority) ความรู้ที่เกิดจากการบอกเล่าของคนที่น่าเชื่อถือได้ หรือได้จากหลักฐานที่ได้จากบุคคล วัตถุหรือสถาบันที่น่าเชื่อถือ

ดังนั้น สรุปได้ว่า ความรู้ในการศึกษารัชนี หมายถึง ความรู้ในเนื้อหาธรรมะที่ได้รับจากการอบรม โครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งที่มาของความรู้อันนี้ล้วนแล้วมาจากความเข้าใจจึงเกิดความคิด การทำ การสังเกต การเรียนรู้รวมถึงเกิดจากประสาทสัมผัส ประสบการณ์ ซึ่งก่อให้เกิดปัญญา ความรู้ องค์ความรู้ ปรัชญา อภิปรัชญาสืบไป

4.3 ประเภทความรู้

การแบ่งประเภทของความรู้ มองได้ในหลายมิติ แต่มิติที่ได้รับความนิยมและมีนักวิชาการกล่าวถึงมากที่สุด มี 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

4.3.1 ความรู้แบบฝังลึกหรือความรู้ที่มองเห็นไม่ชัดเจน (Tacit Knowledge) จัดเป็นความรู้ที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นทักษะหรือความรู้เฉพาะตัว ของแต่ละบุคคลที่มาจากประสบการณ์ ความเชื่อหรือความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน เช่น การถ่ายทอดความรู้ ความคิด ผ่านการสังเกต การสนทนา การฝึกอบรม ความรู้ประเภทนี้เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้งานประสบความสำเร็จ เนื่องจากความรู้ประเภทนี้เกิดจากประสบการณ์ และการนำมาเล่าสู่กันฟัง ดังนั้น จึงไม่สามารถจัดให้เป็นระบบหรือหมวดหมู่ได้ และไม่สามารถเขียนเป็นกฎเกณฑ์หรือตำราได้ แต่สามารถถ่ายทอดและแบ่งปันความรู้ได้ โดยการสังเกตและเลียนแบบ

4.3.2 ความรู้ที่ชัดเจนหรือความรู้ที่เป็นทางการ (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และใช้ร่วมกันในรูปแบบต่างๆ เช่น สิ่งพิมพ์ เอกสารขององค์กร ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ อินเทอร์เน็ต ความรู้ประเภทนี้ เป็นความรู้ที่แสดงออกมาโดยใช้ระบบสัญลักษณ์ จึงสามารถสื่อสารและเผยแพร่ได้อย่างสะดวก (พริชดา วิเชียรปัญญา, 2547)

กล่าวได้ว่า ความรู้สามารถแบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้แฝงเร้น หรือความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) ความรู้ชัดแจ้ง คือ ความรู้ที่เขียนอธิบายออกมาเป็นตัวอักษร เช่น คู่มือปฏิบัติงาน หนังสือ ตำรา เว็บไซต์ Blog ฯลฯ ส่วนความรู้แฝงเร้น คือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่ได้ถอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบางครั้ง ก็ไม่สามารถถอดเป็นลายลักษณ์อักษรได้ ความรู้ที่สำคัญส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นความรู้แฝงเร้น อยู่ในคนทำงาน และผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง จึงต้องอาศัยกลไกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้คนได้พบกัน สร้างความไว้วางใจกัน และถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันและกัน

4.4 ระดับความรู้

ลำดวน เรือนโนลา (2552 น. 8) ได้อธิบายระดับความรู้ของบลูม (Bloom, 1968) ไว้ 6 ระดับ ดังนี้

4.4.1 ระดับที่ระลึกได้ (Recall) หมายถึง การเรียนรู้ในลักษณะที่จำเรื่องเฉพาะวิธี ปฏิบัติกระบวนการและแบบแผนได้ ความสำเร็จในระดับนี้ คือ ความสามารถในการดึงข้อมูลจาก ความจำออกมาได้

4.4.2 ระดับที่รวบรวมสาระสำคัญได้ (Comprehension) หมายถึง บุคคลสามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้มากกว่าการจำเนื้อหาที่ได้รับ สามารถเขียนข้อความเหล่านั้นได้ด้วยถ้อยคำของตนเอง สามารถแสดงให้เห็นได้ด้วยภาพ ให้ความหมาย แปลความ เปรียบเทียบความคิดอื่นๆ หรือคาดคะเนผลที่เกิดขึ้นต่อไปได้

4.4.3 ระดับของการนำไปใช้ (Application) สามารถนำเอาข้อเท็จจริงและความเห็นที่เป็นนามธรรม (Abstract) ไปปฏิบัติจริงอย่างเป็นรูปธรรม

4.4.4 ระดับของการวิเคราะห์ (Analysis) สามารถให้ความคิดในรูปของการนำความคิดมาแยกเป็นส่วนเป็นประเภทหรือการนำข้อมูลมาประกอบกัน เพื่อการปฏิบัติของตนเอง

4.4.5 ระดับของการสังเคราะห์ (Synthesis) คือ การนำเอาข้อมูล แนวความคิดมาประกอบกัน แล้วนำไปสู่การสร้างสรรค์ (Creative) ซึ่งเป็นสิ่งใหม่แตกต่างไปจากเดิม

4.4.6 ระดับการประเมินผล (Evaluation) คือ ความสามารถในการใช้ข้อมูลเพื่อตั้งเกณฑ์ (Criteria) การรวบรวมผล และวัดข้อมูลตามมาตรฐาน เพื่อให้ตั้งข้อตัดสินถึงระดับของประสิทธิผลของกิจกรรมแต่ละอย่าง

ดังนั้น การเกิดความรู้ไม่ว่าระดับใดก็ตาม ย่อมมีความสัมพันธ์กับความรู้สึนึกคิด ซึ่งเชื่อมโยงกับสภาพจิตใจและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในบุคคลต่างกัน อันมีปัจจัยมาจากประสบการณ์ที่สั่งสมมาและสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลทำให้บุคคลมีความคิด และแสดงออกตามความคิด ความรู้สึกของตน

4.5 การวัดความรู้

การวัดความรู้ความเข้าใจ เป็นการวัดความสามารถด้านการระลึกออกของความจำ เป็นการวัดเกี่ยวกับเรื่องราวที่เคยมีประสบการณ์หรือเคยรู้ เคยเห็น และทำมาก่อน การวัดความรู้ อาจใช้แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ (Achievement Test) ซึ่งเป็นการวัดความสามารถทางปัญญา พฤติกรรมและทักษะต่าง ๆ เกี่ยวกับความรู้ความคิดของผู้เรียนรู้อันอดีต ดังคำกล่าวของบลูม (Bloom) และคณะที่ว่า “การวัดเกี่ยวกับ ความรู้ ความคิด (วัดด้านสมอง) คือ การวัดพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย” (สมนึก ภัททิยธนี, 2551 น. 128) แบ่งพฤติกรรมเป็น 6 ด้านหลักๆ ได้ ดังนี้

4.5.1 ความรู้ความจำ (Knowledge) หมายถึง ความสามารถของสมองที่สะสมเรื่องราวต่าง ๆ หรือประสบการณ์ทั้งปวงที่ตนได้รับรู้มาและสามารถระลึกเรื่องราวต่าง ๆ นั้นออกมาได้ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

1) **ความรู้ในเนื้อเรื่อง** หมายถึง การถามเกี่ยวกับเรื่องราว หรือเนื้อหาสาระตามท้องเรื่องนั้น แยกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) *ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และนิยาม* หมายถึง คำถามเกี่ยวกับคำศัพท์ นิยามคำแปลความหมาย ชื่อ อักษรย่อ สัญลักษณ์ เครื่องหมาย รูปภาพ

(2) *ความรู้เกี่ยวกับกฎและความจริง* หมายถึง การถามเกี่ยวกับ กฎ สูตร ความจริงตามท้องเรื่อง ขนาด ทิศทาง ปริมาณ เวลา คุณสมบัติ ระยะทาง เปรียบเทียบ คุณโทษ วัตถุประสงค์ สาเหตุ

2) *ความรู้ในวิธีดำเนินการ* หมายถึง การถามเกี่ยวกับขั้นตอนของกิจกรรม วิธีดำเนินการเรื่องราว วิธีประพฤติปฏิบัติ แยกเป็น 5 ประเภท คือ

(1) *ความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผน* หมายถึง การถามเกี่ยวกับ แบบฟอร์ม ระเบียบ แบบแผน วัฒนธรรม ประเพณี การใช้คำสุภาพ ราชศัพท์ หรือกิจกรรมต่างๆ ที่ตกลงกันในสังคม

(2) *ความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนและแนวโน้มลำดับขั้น* หมายถึง การถามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ก่อน - หลัง หรือจัดเรียงลำดับอย่างไร

แนวโน้ม หมายถึง เหตุการณ์ หรือเรื่องราวในปัจจุบันที่จะเกิดขึ้นบ่อยๆ ถ้าสิ่งใด เหตุการณ์ใดเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว หรือมีอย่างเดียวไม่เป็นแนวโน้ม ข้อสังเกตคำถาม ประเภทแนวโน้ม ส่วนใหญ่ใช้คำว่า มักจะ เพราะเป็นการคาดคะเนเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้น ในปัจจุบัน

(3) *ความรู้เกี่ยวกับการจัดประเภท* หมายถึง การถามให้จำแนกแจกแจง จัดประเภท หรือถามในรูปปฏิเสธ เช่น ไม่เข้าพวก ไม่เข้ากลุ่ม

(4) *ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์* หมายถึง ข้อกำหนดที่ยึดเป็นหลักแล้วนำไป เปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ โดยปกติทุกสิ่ง ทุกอย่างต้องมีเกณฑ์ เช่น เกณฑ์ของคนดี เกณฑ์ของคนเก่ง วัตถุประสงค์ที่ดีหรือไม่ดี ก็ต้องมีเกณฑ์ในการพิจารณา ลักษณะคำถามมี 2 ประเด็น คือ ถามเอกลักษณ์ (คุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัว) และถามให้เปรียบเทียบ โดยพิจารณาเกณฑ์ของสิ่งเหล่านั้น

(5) *ความรู้เกี่ยวกับวิธีการ* หมายถึง การถามวิธีปฏิบัติ การทำกิจกรรม ขั้นตอนการทำงาน คำถามมักจะอยู่ในรูปที่ว่าปฏิบัติอย่างไร ควรทำโดยวิธีใด จึงจะมีประสิทธิภาพ

อนึ่ง การวัดภาคปฏิบัติ ควรออกข้อสอบหรือคำถามประเภทนี้ ควรถาม ภาทฤษฎีด้วย เพื่อวัดด้านความรู้ควบคู่กันไป จะช่วยให้การวัดผลในวิชานั้นมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3) *ความรู้รวมยอดในเนื้อเรื่อง* หมายถึง ความสามารถในการค้นหาหลักการ หรือหัวใจของเรื่อง เพื่อสร้างเป็นทฤษฎี หรือโครงสร้างของเนื้อเรื่องเหล่านั้น แยกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) ความรู้เกี่ยวกับหลักวิชาการและการขยาย

หลักวิชา (Principle) หมายถึง หลักการหรือหัวใจของเรื่องที่เกิดจากหลายๆ ความคิดรวบยอดมารวมกัน

ความคิดรวบยอด (Concept) หมายถึง ลักษณะร่วมของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือของเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เคยเกิดขึ้นหลายๆ ครั้ง หรือมีสิ่งเหล่านั้นหลายๆ อย่าง

การขยาย (Generalized) หมายถึง การขยายความต่อออกไปจากสิ่งหนึ่ง สิ่งใดที่รู้มา หรือเป็นการสรุปออกนอกเรื่องนั้น ๆ เช่น บทสรุปตอนท้ายของนิทานอีสป เป็นการขยาย (การสรุปอยู่ในเรื่อง เช่น นำหลักแท่งหนึ่งมาเผาไฟแล้วขยายตัว จึงสรุปว่า แท่งนี้ ถูกความร้อน ย่อมขยายตัว ลักษณะเช่นนี้ ไม่ใช่การสรุปแบบขยาย เป็นเพียงสรุปแบบในเรื่อง)

(2) ความรู้เกี่ยวกับ โครงสร้าง คำถามชนิดนี้ จะแตกต่างจากข้อความรู้ เกี่ยวกับหลักวิชาการและการขยาย คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักวิชาการและการขยายถามเกี่ยวกับคติ และหลักการของหลายๆ เนื้อหาที่ไม่สัมพันธ์กัน ไม่เป็นชนิดเดียวกัน อย่างเดียวกันโดยตรง แต่อยู่ใน เครื่องสกลเดียวกัน ส่วนความรู้เกี่ยวกับโครงสร้าง ถามเกี่ยวกับคติและหลักการ จากหลายเนื้อหา ที่สัมพันธ์กันเป็นพวกเดียวกัน และสกลเดียวกัน เพื่อค้นหาทฤษฎีและโครงสร้างที่เป็นตัวร่วมของบรรดา เนื้อหาเหล่านั้น

4.5.2 พฤติกรรมด้านการนำไปใช้ (Application)

การนำไปใช้ หมายถึง ความสามารถในการนำความรู้ ความเข้าใจในเรื่องราวใดๆ ไปใช้ในสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวันหรือในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน หรือแก้ปัญหาที่แปลกใหม่ ในทำนองนั้นได้ หรือสามารถหาสิ่งของมาแทนสิ่งที่ขาดหายไป หรือถามให้แก้ปัญหา ซึ่งเป็น พฤติกรรมขั้นสูงกว่าความจำ และความเข้าใจ

4.5.3 พฤติกรรมด้านการวิเคราะห์ (Analysis)

การวิเคราะห์ หมายถึง การแยกแยะพิจารณาคุณละเอียดของสิ่งต่างๆ หรือ เรื่องต่าง ๆ ว่ามีชิ้นส่วนใดสำคัญที่สุด (การวิเคราะห์ความสำคัญ) สองชิ้นส่วนใดสัมพันธ์กันมากที่สุด (การวิเคราะห์ความสัมพันธ์) และชิ้นส่วนเหล่านั้นอยู่รวมกันได้ หรือทำงานได้เพราะใช้หลักการใด (การวิเคราะห์หลักการ) ลักษณะของการวิเคราะห์ ก็คือ การใช้วิจารณญาณเพื่อไตร่ตรองนั่นเอง แบ่งออกเป็น 3 ด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

1) การวิเคราะห์ความสำคัญ หมายถึง การพิจารณาหรือจำแนกว่า ชิ้นใด ส่วนใดเรื่องใดเหตุการณ์ใด ตอนใดสำคัญที่สุด หรือหาจุดเด่น จุดประสงค์สำคัญ สิ่งที่ชอบเร้น

ข้อควรระวัง ก็คือ การถาม การวิเคราะห์ความสำคัญนี้ มักจะลงท้ายด้วย คำว่าสำคัญที่สุด หรือสำคัญมาก - น้อยที่สุด ซึ่งลักษณะนี้ ต้องใช้ความคิด โดยอาศัยเหตุผล

เชิงวิชาการหรือถามด้านคุณภาพ แต่ถ้าถามด้านปริมาณมากที่สุด-น้อยที่สุด ไม่เป็นการวิเคราะห์ความสำคัญ (เป็นเพียง ความรู้เกี่ยวกับกฎและความจริง) เช่น ใหญ่ที่สุด เล็กที่สุด ไกลที่สุด กว้างที่สุด เป็นต้น

2) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ หมายถึง การค้นหาความเกี่ยวข้องระหว่างคุณลักษณะสำคัญของเรื่องราวหรือสิ่งต่าง ๆ ว่าสองชิ้นส่วนใดสัมพันธ์กัน รวมถึงข้ออุปมาอุปไมย และถือได้ว่าการวิเคราะห์ความสัมพันธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการมีเหตุผล เช่นเดียวกับรหัสพฤติกรรม ความรู้เกี่ยวกับการจัดประเภท

3) การวิเคราะห์หลักการ หมายถึง การให้พิจารณาชิ้นส่วน หรือส่วนปลีกย่อยต่างๆ ว่าทำงาน หรือเกาะยึดกัน ได้ หรือคงภาพเช่นนั้น ได้ เพราะใช้หลักการใด เป็นแกนกลาง จึงถามโครงสร้างหรือหลัก หรือวิธีการที่ยึดถือ

4.5.4 พฤติกรรมด้านการสังเคราะห์ (Synthesis)

การสังเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานเรื่องราว หรือสิ่งต่าง ๆ ตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างเป็นเรื่องราวใหม่ หรือสิ่งใหม่ที่แปลกไปจากเดิม การสังเคราะห์ ตรงข้ามกับการวิเคราะห์ เพราะการวิเคราะห์ คือ การแยกแยะพิจารณารายละเอียดหรือชิ้นส่วนต่าง ๆ ส่วนการสังเคราะห์ คือ การนำเอาชิ้นส่วนย่อยๆ มาผสมปรุงแต่งขึ้นใหม่ เช่น ถ้ามีบ้านหลังหนึ่ง ช่างไม้หรือถอนหลังคา กระดาน เสา และส่วนอื่นๆ ออกจากกันเป็นชิ้น ๆ เพื่อจะดูว่าบ้านหลังนี้ ประกอบด้วยวัสดุอะไรบ้าง อย่างละเอียดถี่ถ้วน ลักษณะเช่นนี้ เป็นการวิเคราะห์ จากนั้นนำเอาวัสดุเหล่านี้ มาสร้างบ้านขึ้นใหม่ ให้มีรูปร่างลักษณะแปลกใหม่ เปลี่ยนแปลงจากบ้านเดิม ลักษณะเช่นนี้ เป็นการสังเคราะห์

พฤติกรรมด้านการสังเคราะห์ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ การสังเคราะห์ข้อความ การสังเคราะห์แผนงาน และการสังเคราะห์ความสัมพันธ์ แต่ละด้านมีรายละเอียด ดังนี้

การสังเคราะห์ข้อความ หมายถึง การนำเอาความรู้และประสบการณ์ต่างๆ มาผสมหรือปรุงแต่งขึ้นใหม่ เกิดเป็นข้อความหรือเรื่องราวใหม่ ๆ เช่น การเขียนเรียงความ เขียนคำรา การแต่งคำประพันธ์ การวาดภาพโดยไม่มีรูปแบบ หรือให้วาดภาพตามความคิดของนักเรียนเอง

การสังเคราะห์ความสัมพันธ์ หมายถึง การเอาความสำคัญและหลักการต่าง ๆ มาผสมให้เป็นเรื่องเดียวกัน ทำให้เกิดเป็นสิ่งที่สำเร็จรูปหน่วยใหญ่ ที่มีความสัมพันธ์แปลกไปจากเดิม รวมไปถึงงานที่ต้องใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการสรุปความด้วย

4.5.5 พฤติกรรมด้านการประเมินค่า (Evaluation) การประเมินค่า หมายถึง

การวินิจฉัย ตัดสิน หรือติราคารเรื่องราว ความคิด เหตุการณ์ต่าง ๆ โดยการสรุปเป็นการสรุปเป็นคุณค่า ว่า ดี-เลว เหมาะสม-ไม่เหมาะสม อย่างมี หลักเกณฑ์ แบ่งออกเป็น 2 ด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

1) การประเมินค่าโดยอาศัยข้อเท็จจริงภายใน หมายถึง การประเมินค่าโดยใช้เท็จจริงต่าง ๆ ตามท้องเรื่อง หรือตามสถานการณ์นั้น ๆ มาเป็นหลักในการพิจารณาตัดสิน

2) การประเมินค่าโดยอาศัยเกณฑ์ภายนอก หมายถึง การประเมินค่าโดยใช้เกณฑ์จากสิ่งภายนอกเรื่องราวนั้น ๆ เป็นหลักในการพิจารณาตัดสิน

เบนจามิน บลูมและคณะ (อนันต์ศักดิ์ สร้างคำ, 2554) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ออกเป็น 3 ด้าน คือ

1) ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain)

2) ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain)

3) ด้านเจตพิสัย (Affective Domain)

ซึ่งการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) ซึ่งเป็นพฤติกรรมด้านสมองเป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับสติปัญญา ความรู้ ความคิด ความเฉลียวฉลาด ความสามารถในการคิดเรื่องราวต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นความสามารถทางสติปัญญา ทั้งนี้ มีพฤติกรรมทางพุทธิพิสัย 6 ระดับ ได้แก่

1) ความรู้ความจำ ความสามารถในการเก็บรักษามวลประสบการณ์ต่าง ๆ จากการที่ได้รับรู้ไว้และระลึกถึงนั้นได้ เมื่อต้องการเปรียบดั่งเทปบันทึกเสียงหรือวิธีทัศนที่สามารถเก็บเสียงและภาพของเรื่องราวต่าง ๆ ได้ สามารถเปิดฟังหรือดูภาพเหล่านั้นได้ เมื่อต้องการ

2) ความเข้าใจ เป็นความสามารถในการจับใจความสำคัญของสื่อ และสามารถแสดงออกมาในรูปของการแปลความ ตีความ คาดคะเน ขยายความ หรือการกระทำอื่น ๆ

3) การนำความรู้ไปใช้ เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ ประสบการณ์ไปใช้ในการแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ จึงจะสามารถนำไปใช้ได้

4) การวิเคราะห์ ผู้เรียนสามารถคิด หรือแยกแยะเรื่องราวสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นส่วนย่อย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญได้ และมองเห็นความสัมพันธ์ของส่วนที่เกี่ยวข้องกัน ความสามารถในการวิเคราะห์จะแตกต่างกันไป แล้วแต่ความคิดของแต่ละคน

5) การสังเคราะห์ ความสามารถในการที่ผสมผสานส่วนย่อย ๆ เข้าเป็นเรื่องราวเดียวกันอย่างมีระบบ เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่สมบูรณ์และดีกว่าเดิม อาจเป็นการถ่ายทอดความคิดออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย การกำหนดวางแผนวิธีการดำเนินงานขึ้นใหม่ หรืออาจจะเกิดความคิดในอันที่จะสร้างความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นนามธรรมขึ้นมาในรูปแบบ หรือแนวคิดใหม่

6) การประเมินค่า เป็นความสามารถในการตัดสิน ตีราคา หรือสรุปเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ออกมาในรูปของคุณธรรมอย่างมีกฎเกณฑ์ที่เหมาะสม ซึ่งอาจเป็นไปตามเนื้อหาสาระในเรื่องนั้น ๆ หรืออาจเป็นกฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับก็ได้

กล่าวโดยสรุป คือ อนันต์ศักดิ์ สร้างคำ (2554), สมนึก ภัททิยชนี (2551 น. 128) ได้อธิบายเกี่ยวกับการวัดความรู้ ความคิด (วัดด้านสมอง) ของบลูม (Bloom) ไว้ได้สอดคล้องกัน คือ การวัดพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยเป็นความสามารถทางสติปัญญา มี 6 ระดับ ได้แก่ ความรู้ ความจำ ความเข้าใจ การนำความรู้ไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินค่า เป็นต้น

5. แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ

5.1 ความหมายของความพึงพอใจ

นักวิชาการหลายท่าน ให้ความหมายเฉพาะของความพึงพอใจไว้แตกต่างกัน สรุปได้ดังนี้

ศิริพร เพิ่มพล (2551 น. 17) กล่าวว่า ความพึงพอใจ เป็นคุณภาพ สภาพ หรือระดับของความพึงพอใจ ซึ่งเป็นผลมาจากความมั่นใจ และเจตคติของบุคคลที่มีต่องานของเรา

รณรงค์ พนธรา (2550 น. 6) อธิบายว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกหรือทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเกิดจากพื้นฐานการรับรู้ ค่านิยม และประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับ และจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ สิ่งนั้นสามารถตอบสนองความต้องการให้แก่บุคคลนั้นได้ ซึ่งระดับความพึงพอใจของแต่ละบุคคลย่อมมีความต่างกัน

คเชนพงษ์ สุมาลย์โรจน์ (2550 น. 19) อธิบายว่า ความพึงพอใจ หมายถึง เห็นด้วย ความรู้สึก ชอบ ประทับใจ ภูมิใจ ยินดีในสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง ความพึงพอใจก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ความเข้าใจอันดีต่อกัน ความสามัคคีในหมู่คน และเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งซึ่งช่วยให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ

ประเสริฐ ดิทยาท (2551 น. 8) อธิบายว่า ความพึงพอใจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกและทัศนคติของบุคคล อันเนื่องมาจากสิ่งเร้าและแรงจูงใจ ซึ่งปรากฏออกมาทางพฤติกรรม เป็นความรู้สึกในทางที่ดีที่เกิดขึ้น เมื่อได้รับความสำเร็จตามความมุ่งหมาย มีความมุ่งมั่น มีความสุข ไม่มีข้อสงสัยต่ออุปสรรค

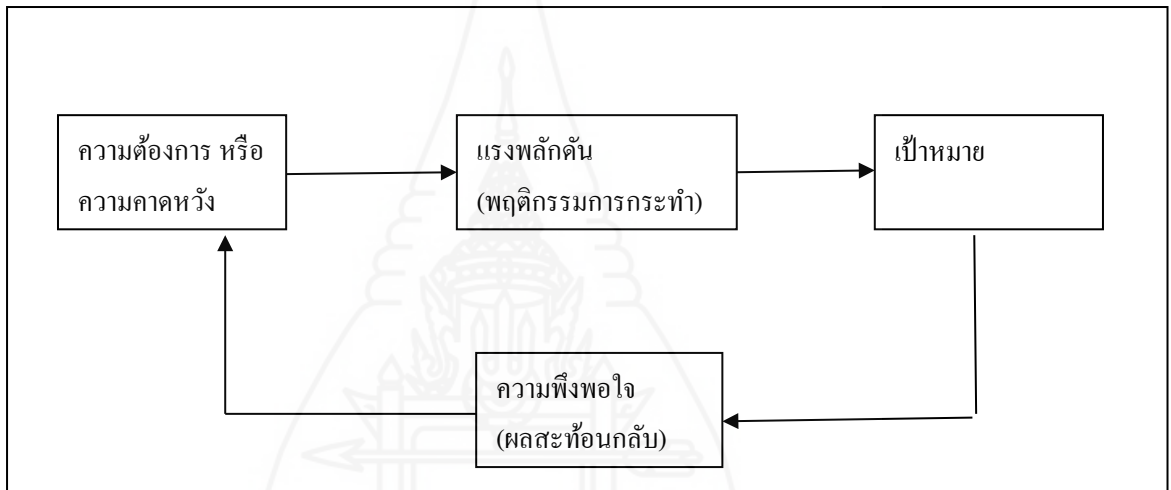
สรุปได้ว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกชอบ ความภูมิใจ และทัศนคติในเชิงบวกของผู้เข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งความพึงพอใจก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในกลุ่มคณะ ทั้งนี้ ระดับความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีระดับแตกต่างกัน

5.2 ลักษณะของความพึงพอใจ

กวิยา เนาวประทีป (2553 น. 6) อธิบายว่า ความพึงพอใจเป็นทัศนคติ หรือความรู้สึกทางบวกของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด การที่บุคคลมีการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว

การตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล ด้วยการโต้ตอบกับบุคคลอื่นและสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ทำให้แต่ละคนมีประสบการณ์และความคาดหวังกับสิ่งที่จะได้รับแตกต่างกันไป เมื่อความต้องการได้รับการตอบสนอง ตามที่คาดหวังเอาไว้ เมื่อนั้นจะเกิดความพึงพอใจ แต่หากไม่ได้รับการตอบสนอง ความคาดหวังที่มีอยู่ จะกลายเป็นความไม่พอใจ นั่นคือ ระดับความพึงพอใจจะเกิดขึ้นอยู่กับความรู้สึกของบุคคล ซึ่งมีผลจากการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่ได้รับจากสินค้าหรือบริการกับความคาดหวังของผู้ใช้สินค้าหรือบริการนั้น ๆ

ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองตามที่คาดหวังหรือมากกว่าที่คาดหวังเอาไว้ จะกลายเป็นระดับความคาดหวังใหม่ที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในครั้งต่อ ๆ ไป ดังภาพที่ 2.2 ดังนี้

ภาพที่ 2.2 ลักษณะความพึงพอใจของบุคคล

ที่มา: Mullins (1985 อ้างถึงใน กิวิยา เนาวประทีป, 2553 น. 6)

ดังนั้น กล่าวได้ว่า ลักษณะของความพึงพอใจเกิดขึ้นเป็นวัฏจักร โดยเริ่มจากความต้องการของแต่ละบุคคลส่งผลต่อการพฤติกรรมกระทำ เพื่อความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกละพอใจและทศนะเชิงบวก หรือเรียกว่า ความพึงพอใจที่เกิดขึ้น ซึ่งทั้งนี้ ระดับความพึงพอใจ ก็ส่งผลต่อความคาดหวังครั้งต่อๆ ไปอีกด้วย

5.3 การวัดระดับความพึงพอใจ

กวีชา เนาวประทีป (2553 น. 7) อธิบายว่า ความพึงพอใจเกิดจากการประเมินความแตกต่างระหว่างสิ่งที่คาดหวังกับสิ่งที่ได้รับจริง ดังนั้น การวัดความพึงพอใจจึงเป็นการวัดทัศนคติ หรือความรู้สึกของบุคคล ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี

การใช้แบบสอบถาม เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจ โดยให้กลุ่มตัวอย่างกรอกความคิดเห็นของตนในแบบสอบถามที่ออกแบบมาเพื่อวัดความพึงพอใจ ในด้านต่างๆ การวัดความพึงพอใจแบบนี้ คุณภาพของข้อมูลที่ได้จะขึ้นอยู่กับคุณภาพของแบบสอบถาม ผู้วิจัยต้องมีความรู้ความเข้าใจในการออกแบบสอบถามเพื่อให้ข้อมูลที่ได้ถูกต้อง ครบถ้วนและตรงวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจทางตรง โดยผู้วิจัย จะทำการสัมภาษณ์และพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างด้วยโดยตรง การวัดความพึงพอใจแบบนี้ ต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ดี จึงจะได้ข้อมูลที่เป็นจริง

การสังเกต เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจโดยการสังเกต พฤติกรรมของข้อมูลเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นการพูดจา กิริยา ท่าทาง การวัดความพึงพอใจแบบนี้ ต้องอาศัยเวลาค่อนข้างมาก และต้องอาศัยการสังเกตอย่างมีระเบียบแบบแผน

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการวัดความพึงพอใจในเนื้อหาธรรมะและหลักธรรมต่างๆ ในการเข้ารับการอบรม และความพึงพอใจโดยให้กลุ่มตัวอย่างกรอกความคิดเห็นของตนในแบบสอบถามที่ออกแบบมาเพื่อวัดความพึงพอใจ ด้านพระวิทยากร ด้านเนื้อหา ด้านสื่อ ด้านเวลา และสถานที่ โดยการจัดทำแบบสอบถามสำหรับเด็กและเยาวชนที่มาเข้ารับการอบรมในโครงการค่ายคุณธรรม จริยธรรม โดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความพึงพอใจ เป็นต้น

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัย ศึกษาวรรณกรรมที่เป็นผลงานวิจัย มีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจ คือ เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารธรรมะด้านคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน ในภาพรวมพบว่างานวิจัยเหล่านี้ มีพื้นที่ และกลุ่มตัวอย่างใกล้เคียงกัน แต่แตกต่างกันตรงวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีรายละเอียด ดังนี้

ประภัสร์วรกิจ ปัดภัย (2550: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาจริยธรรม: กรณีศึกษาการอบรมเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรม (ค่ายพุทธบุตร) วัดป่าคอนชาตุ

ตำบลยางสง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาทางจริยธรรมนักเรียน 2) คุณลักษณะทางจริยธรรมของนักเรียน และ 3) ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในค่าคุณธรรมของนักเรียน พบว่า 1) การดำเนินการความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมก่อนการอบรม นักเรียนไม่แน่ใจเรื่องของการจ่านักกฏกติกาไปใช้ในการฝึกอบรม โดยเฉพาะเรื่องการมีระเบียบวินัยต่อการกระทำของตนเอง โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่มักจะขาดระเบียบ ขาดความอดทน มักจะตามใจตนเอง 2) การดำเนินการความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจริยธรรมหลังการอบรมนักเรียนเข้าใจจริง โดยเฉพาะเรื่องการมีความเคารพ นพอบ รู้จักที่ดำที่สูง โดยลำดับ

มุกดา เจิงกลิ่นจันทร์ (2550: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์ตามความต้องการของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่มีต่อการสื่อสาร เพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์ ใน 3 ด้าน คือ ผู้ส่งสาร (พระสงฆ์) สาร (เนื้อหาหลักธรรม) และสื่อ (ช่องทางการเผยแผ่) พบว่ากลุ่มตัวอย่าง มีความต้องการด้านผู้ส่งสาร (พระสงฆ์) และด้านสาร (เนื้อหาหลักธรรม) อยู่ในระดับมาก และมีความต้องการด้านสื่อ (ช่องทางการเผยแผ่) ในระดับปานกลาง ในรายด้าน นิสิตมีความต้องการพระสงฆ์ที่เป็นผู้คิดชอบ (ไม่ทำชั่ว) มากที่สุด นิสิตมีความต้องการเนื้อหาหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ และนิสิตมีความต้องการให้พระสงฆ์เผยแผ่ธรรมะผ่านการรู้ตนสอนธรรมะมากที่สุด

นงลักษณ์ หล้าทุม (2552: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีวิชัยนาราม แผนกสามัญศึกษา ตำบลกุดป่อง อำเภอเมือง จังหวัดเลย พบว่า การจัดทำสื่อเผยแพร่ กระบวนการในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนวัดศรีวิชัยนาราม มีกระบวนการ ดังนี้ การเทศนาอบรมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม เรื่องของกิริยามารยาททั้งในการปฏิบัติตนต่อสังคมทั้งในวัดและนอกวัดอย่างสม่ำเสมอ มีการจัดการเรียนการสอนด้านคุณธรรมจริยธรรม มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย โดยแบ่งเป็นสี่หมวดวิชา คือ หมวดวิชาพุทธประวัติ หมวดวิชาธรรมจริยา หมวดศาสนาพิธี หมวดวิชาภาคปฏิบัติ ผลการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนวัดศรีวิชัยนาราม จากวิธีการและกระบวนการในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนสามารถกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้ ดังนี้ การละเว้นสิ่งเสพติด ความมีวินัยและสนใจใฝ่รู้ ทักษะทางสังคมและมีความเชื่อมั่นในตนเอง ความขยันประหยัดและอดออม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การรักษาความสะอาดร่างกายและชุมชน การมีจิตสำนึกและความกตัญญู ความรัก

สามัคคี และมีวิถีชีวิตตามประชาธิปไตย การปฏิบัติตนตามหลักศาสนา การมีมารยาทไทย ความอดทนอดกลั้น

อนงค์ลักษณ์ คณะเนน (2555: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง แนวทางที่เหมาะสมของพระภิกษุ ในการเผยแผ่ธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ความเป็นมาของพระภิกษุในการเผยแผ่ธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานคร สภาพปัจจุบันและปัญหาของพระภิกษุในการเผยแผ่ธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานคร และแนวทางที่เหมาะสมของพระภิกษุ ในการเผยแผ่ธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชนใน กรุงเทพมหานคร พบว่าความเป็นมาในการเผยแผ่ธรรมะของพระภิกษุสำหรับเด็กและเยาวชน ในกรุงเทพมหานคร พระภิกษุได้อาศัยความรู้ความสามารถจากการศึกษา การฝึกอบรมและ จากประสบการณ์ตรงในการปฏิบัติหน้าที่ด้านการเผยแผ่ จนมีทักษะวิธีการถ่ายทอดบร มองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และเป็นที่รู้จักยอมรับกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน แนวทางการเผยแผ่ธรรมะของพระภิกษุที่ดำเนินการเผยแผ่ด้วยตนเอง และผ่านกระบวนการบริหาร จัดการในโครงการของภาครัฐมีความคล้ายคลึงกันในวิธีการเผยแผ่ แต่แตกต่างกันที่รายละเอียด ในการดำเนินงานเป็นการเผยแผ่ธรรมะโดยการเทศน์ การสอนการอบรม ด้วยงานนิพนธ์หรืองานเขียน ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์และเผยแผ่ทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ และเทคโนโลยีสารสนเทศ วิธีการเผยแผ่ ดังกล่าว คือ การใช้ภาษาพูดและภาษาเขียนในการถ่ายทอดโดยตรง หรือถ่ายทอดผ่านสื่อโดยอาศัย ความรู้ความสามารถ และทักษะ หรือประสบการณ์จากการทำหน้าที่ด้านการเผยแผ่ที่ผ่านมาปัญหาต่าง ๆ ของพระภิกษุในการเผยแผ่ธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานคร มีอยู่หลายสาเหตุ สรุปได้เป็น 2 ประเด็นหลัก คือ ปัญหาโดยตรงจากการทำหน้าที่เผยแผ่ของพระภิกษุ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ คุณสมบัติของพระภิกษุ ทั้งความเป็นครูผู้สอน วิธีการสอน เนื้อหาในการสอน และสื่ออุปกรณ์ การเรียนการสอน และปัญหาที่มีความสัมพันธ์กับการทำหน้าที่เผยแผ่ของพระภิกษุเป็นปัญหาจาก ปัจจัยสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่เอื้อต่อการส่งเสริมหรือสนับสนุนการเผยแผ่ธรรมะ ของพระภิกษุแก่ เด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานคร การเผยแผ่หลักธรรมของพระภิกษุ จึงถือเป็น สิ่งสำคัญที่จะช่วยเกื้อกูลให้เกิดความสุขความเจริญแก่ชีวิตของเด็กและเยาวชนได้จริง หากเขา เหล่านั้น มีความเข้าใจและสามารถน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติแนวทางที่เหมาะสมของพระภิกษุ ในการเผยแผ่ธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานคร สาละสำคัญที่ถือเป็นหัวใจ จึงต้อง เริ่มจากการพัฒนาที่ตัวพระภิกษุ เช่น การเพิ่มทักษะความสามารถโดยการศึกษาและการพัฒนา ความรู้ การมีจริยวัตรหรือความประพฤติ และการปฏิบัติตนที่เป็นแบบอย่าง และพระภิกษุต้องให้ ความสนใจในการทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะเพื่อให้การจัดการด้านเนื้อหา วิธีการ และสื่ออุปกรณ์ การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สังคมทุกภาคส่วน โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ ต้องให้

ความอุปถัมภ์การทำหน้าที่ของพระภิกษุด้วยความจริงใจ โดยสรุป ประโยชน์จากการเผยแผ่ธรรมะของพระภิกษุจะเกิดขึ้นแก่เด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานครได้อย่างแท้จริงนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือของพุทธบริษัทในสังคมได้ให้การสนับสนุนและส่งเสริมการเผยแผ่ธรรมะของพระภิกษุ โดยหัวใจของความสำเร็จขึ้นอยู่กับความตั้งใจในการทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะของพระภิกษุตามแบบอย่างแห่งพุทธกิจ ในฐานะครูผู้สอนให้ดีที่สุด

สถาพร แนวพานิช (2558: บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ประสิทธิผลของโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม ค่ายพุทธบุตรวัดใหม่เจริญผล อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประสิทธิผลของโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม ค่ายพุทธบุตรวัดใหม่เจริญผล อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี 2) เปรียบเทียบประสิทธิผลของโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ค่ายพุทธบุตร ผลการวิจัย พบว่า 1) ประสิทธิผลของโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ค่ายพุทธบุตรวัดใหม่เจริญผล อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก 2) ผลการเปรียบเทียบประสิทธิผลของโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม ค่ายพุทธบุตร พบว่า ผู้ผ่านการอบรมที่มี เพศ อายุ ระดับชั้น ประสบการณ์ในการเข้าค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม ค่ายพุทธบุตรและการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชุมชนจัดขึ้นต่างกัน ประเมินประสิทธิผลของโครงการไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีด้านที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ช่อฟ้า เกตุเรืองโรจน์ (2553: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง กระบวนการและกลวิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมในหนังสือธรรมะของท่าน ว.วชิรเมธี กระบวนการและกลวิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดพุทธธรรม ในหนังสือธรรมะของท่าน ว.วชิรเมธี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กระบวนการและกลวิธีการถ่ายทอดธรรมะที่ปรากฏในผลงานหนังสือธรรมะของท่าน ว.วชิรเมธี และศึกษาวิธีการ และรูปแบบในการถ่ายทอดพุทธธรรมผ่านหนังสือธรรมะของท่าน ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม พบว่ากระบวนการในการถ่ายทอดหนังสือธรรมะในส่วนของเนื้อหา มีกระบวนการ โดยเริ่มจากแรงบันดาลใจของผู้เขียน หาความรู้ในเรื่องนั้น ๆ กำหนดแนวทาง ลงมือทำงาน เขียนส่งให้บรรณาธิการของสำนักพิมพ์ตรวจแก้ไขให้ถูกต้อง ดูแลเทคนิคการพิมพ์ และจัดพิมพ์ หลังได้รับอนุญาตจากผู้เขียน ส่วนรูปแบบ แต่ละสำนักพิมพ์จะสร้างสรรค์รูปแบบตามกลุ่มเป้าหมายและเอกลักษณ์ของสำนักพิมพ์นั้นๆ กลวิธีที่ ใช้ในการถ่ายทอดหนังสือธรรมะ จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ กลวิธีทางภาษา และกลวิธีการนำเสนอ โดยกลวิธี ทางภาษาที่ใช้มากที่สุดสามอันดับแรก ได้แก่ การใช้คำสัมผัสคล้องจอง การใช้ภาพพจน์ประเภทอุปมา และการเล่นคำประเภทคำซ้ำตามลำดับ ส่วนกลวิธีการนำเสนอที่ผู้เขียนใช้มากที่สุด สามลำดับ ได้แก่ การยกตัวอย่างประเภทวาทีของบุคคล การยกตัวอย่างประเภทพฤติกรรมหรือประสบการณ์ของบุคคล และการเปรียบเทียบ

ตามลำดับ วิธีการที่ท่าน ว.วชิรเมธีใช้ในการถ่ายทอดพุทธธรรมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม คือ การยกตัวอย่างประเภทเหตุการณ์ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ บริบทภาพรวมของสังคม บริบท เหตุการณ์รายวัน และบริบทเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ รูปแบบการถ่ายทอดพุทธธรรมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมให้ความสำคัญ โดยเน้น “การถ่ายทอด ให้ร่วมสมัย” ประกอบด้วย การใช้ภาษาต้องเป็นภาษาของคนร่วมสมัย สำนวนการเขียนเข้าใจง่าย การยกตัวอย่าง เป็นการยกตัวอย่างที่สมจริง ใกล้ตัว และตัวตนของผู้เขียนเป็นคนร่วมสมัย ใช้ประสบการณ์ตรง เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมอย่างถึงแก่น

บุหงา สุวรรณสังข์ (2553: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง กลวิธีการสื่อสารในการบรรยายธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากลวิธีการพูดและการใช้ภาษาในการบรรยายธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต พบว่า พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ใช้กลวิธีการพูด 8 แบบ คือ 1) กลวิธีการพูดเล่าเรื่อง ได้แก่ การเล่าประสบการณ์และการเล่าเรื่องจากการอ่านและการฟัง 2) กลวิธีการพูดสร้างความเข้าใจ ได้แก่ การอธิบายตามลำดับขั้น การอธิบายด้วยการให้นิยามหรือคำจำกัดความ การอธิบายด้วยการยกตัวอย่าง และการอธิบายด้วยการเปรียบเทียบ 3) กลวิธีการพูดสร้างความเพลิดเพลิน ได้แก่ การเล่นเกมและการสอดแทรกมุขตลก 4) การใช้บทกลอนและคำคม 5) การพูดชมเชยเพื่อสร้างกำลังใจให้ผู้ฟัง 6) การใช้สื่อประกอบการบรรยาย เช่น เพลง ดนตรีภาพยนตร์ 7) การแสดงออกทางอวัจนภาษา เช่น การใช้กายภาษาและปรกษา และ 8) การสร้างการมีส่วนร่วม ได้แก่ การให้ผู้ฟังมีส่วนร่วม และการเชิญผู้อื่นมาร่วมบรรยายด้านกลวิธีการใช้ภาษา พบว่าแบ่งได้ 5 ประเภท ได้แก่ การใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษ คำสแลง คำภาษาถิ่น คำเรียก และการเล่นคำ ทั้งนี้ ลักษณะการใช้ภาษาในการบรรยายต่อผู้ฟังแต่ละกลุ่ม มีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและส่วนที่แตกต่างกัน คือ มีการใช้กลวิธีการใช้ภาษาเกือบทุกประเภทในการบรรยายต่อผู้รับสารแต่ละกลุ่ม แต่กลวิธีการใช้ภาษาบางประเภท จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามกลุ่มผู้รับสารสำหรับข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัย เห็นว่า ควรศึกษาเนื้อหาในเชิงปริมาณ (Quantitative Content) เพื่อทราบความถี่ของเนื้อหาที่ใช้ นอกจากนี้ ควรศึกษากลวิธีการบรรยายธรรมะจากของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต จากสื่ออื่นๆ เช่น หนังสือ รายการโทรทัศน์ และการบรรยายสด ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของการใช้กลวิธีการบรรยายได้ รวมทั้งควรศึกษาความพึงพอใจของผู้ฟังการบรรยายธรรมด้วย

มหาสุวัฒน์ เพ็ชรรักษา (2556: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารธรรมะเพื่อพัฒนาเยาวชน กรณีศึกษาค่ายคุณธรรมและศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาในพุทธมณฑลวิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการสื่อสารธรรมะ 2) กลยุทธ์การสื่อสารธรรมะ 3) ความรู้ ทัศนคติ และความพึงพอใจของผู้เข้าอบรมในค่ายคุณธรรมฯ ผลการวิจัย พบว่า 1) กระบวนการ

สื่อสารธรรมะแห่งนี้ มีลักษณะเป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ ทั้งเป็นไปในลักษณะการสื่อสารทางเดียว และสองทางผสมผสานกันไป และโดยมากจะเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และการสื่อสารแบบกึ่งทางการ ซึ่งมีองค์ประกอบของการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย (1) ผู้ส่งสารเป็นผู้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีความสามารถในการสื่อสารที่ดี มีประสบการณ์ในการอบรม มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ และมีความเป็นกันเอง (2) สาร มีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ แบ่งเป็น 3 ภาค คือ ภาคธรรมนันทนาการ ภาควิชาการ และภาคจิตภาวนา (3) สื่อ จะผสมผสานหลากหลายสื่อเข้าด้วยกัน ประกอบด้วย สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ สื่อวัตถุจำลองและสิ่งของ สื่อภาพนิ่งภาพเคลื่อนไหว และสื่อเสียงเพลง (4) ผู้รับสารเป็นเด็กและเยาวชน ชอบสนุกสนาน ต้องการความรักความเข้าใจ ฉะนั้น พวกเขาจึงเหมาะที่จะสื่อสารด้วย 2) กลยุทธ์การสื่อสารธรรมะ โดยพระวิทยากรใช้เทคนิค หรือวิธีการสื่อสารที่หลากหลายผสมผสานกันไป ได้แก่ (1) กลยุทธ์การเผยแพร่ตามหลักพุทธวิธี (2) กลยุทธ์การสื่อสารทางวจนภาษา ประกอบด้วย การพูดคำกลอน พูดย้อนอ้างอิงคนสำคัญ พูดมีสีสันด้วยการเล่นคำ พูดนำแล้วให้พูดตาม พูดหยุดความแล้วให้พูดต่อ พูดล้อด้วยภาษาถิ่น พูดเป็นศิลปภาษาวัยรุ่น พูดหนุนด้วยภาษาต่างประเทศ พูดเปรียบเทียบอุปมา พูดจาภาษาเป็นกันเอง พูดถึงเสียงกระแสสังคม พูดนิยามด้วยประสบการณ์จริง พูดอิงนิทานชาดก และพูดยกปัญหาถามตอบ (3) กลยุทธ์การสื่อสารทางอวจนภาษาเพื่อเสริมวจนภาษา ประกอบด้วย การใช้สายตา ใช้น้ำเสียง ใช้มือและแขน ใช้กิริยาท่าทาง และใช้เทศภาษา (4) กลยุทธ์การใช้สื่อแบบบูรณาการผสมผสานให้เข้ากับการอบรม (5) กลยุทธ์การสื่อสารโน้มน้าวใจ และใช้จิตวิทยาการสื่อสาร ประกอบด้วย การใช้แรงจูงใจ วิเคราะห์ผู้รับสาร พูดโน้มน้าวใจ สร้างจุดสนใจ สารด้วยอารมณ์ ใช้จิตวิทยาเด็ก ทำให้มีส่วนร่วม สร้างปฏิสัมพันธ์ และการให้รางวัลและลงโทษ 3) ความรู้ ทักษะ และความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมอบรมธรรมะในค่ายคุณธรรมจำนวน 309 คน พบว่า มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น มีทัศนคติในระดับที่ดีต่อกระบวนการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสาร ตลอดจนมีความพึงพอใจอย่างมากในการเข้าร่วมอบรมธรรมะนี้

วสิฐพัชร วาฤทธิ และคณะ (2557: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาสู่คนรุ่นใหม่ในประเทศไทยยุคปัจจุบัน” เป็นการศึกษาแบบสหวิทยาการ คือ เป็นทางการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นหลัก ซึ่งมีรูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและให้กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้กรอกแบบสอบถามเอง (Self-administered questionnaire) รวมเป็นจำนวน 440 ชุด และใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นข้อมูลสนับสนุน โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) วิเคราะห์ถึง

พฤติกรรม的开รับข่าวสารเฉพาะด้านพุทธศาสนาของคนรุ่นใหม่ 2) ศึกษารูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาสู่คนรุ่นใหม่ ยุคปัจจุบันในประเทศไทย 3) นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะได้มาซึ่งแนวทางการสร้างรูปแบบการสื่อสาร ผลการวิจัย พบว่าพฤติกรรม的开รับข่าวสารด้านพุทธศาสนาของคนรุ่นใหม่ได้ใช้โทรศัพท์มือถือเป็นเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้สื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์บ่อยที่สุด โดยการใช้การเชื่อมต่อระดับอินเทอร์เน็ตทาง Wireless การเปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนาพบว่าส่วนใหญ่มีความถี่ในการเปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนาไม่บ่อย โดยส่วนใหญ่มีความถี่ 2 สัปดาห์ต่อครั้ง ลักษณะการเปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนาเป็นไปโดยไม่ตั้งใจ ช่วงเวลาที่ใช้เปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนาผ่านสื่อสังคมออนไลน์เป็นประจำ พบว่าช่วงเวลา 18.01 - 21.00 น. วันที่เปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนา คือ วันอาทิตย์มากที่สุด และส่วนใหญ่ใช้ระยะเวลาในการเปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่ำกว่า 30 นาทีต่อครั้ง สถานที่ในการเปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ส่วนใหญ่ พบว่า คือที่พักอาศัย บริการ/โปรแกรมการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่ใช้เปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนามากที่สุด คือ เฟซบุ๊ก (Facebook) รองลงมา คือ ยูทูบ (Youtube) และ อินสตาแกรม (Instagram) บุคคลที่มักจะอยู่ด้วยในขณะที่เปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนา พบว่าในขณะที่เปิดรับข่าวสารด้านพุทธศาสนา กลุ่มตัวอย่างมักจะอยู่คนเดียว รูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาสู่คนรุ่นใหม่ในภาพรวม พบว่าควรใช้เฟซบุ๊ก (Facebook) เป็นช่องทางการสื่อสารออนไลน์ และนำเสนอด้วยภาพวิดีโอ โดยการใช้การสื่อสารผ่านเว็บไซต์แบบไม่พร้อมกันระหว่างบุคคลกับหลายคน ด้านเนื้อหาที่ต้องการเปิดรับ คือ ข่าวสารเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยใช้ภาษาที่ไม่เป็นทางการในการสื่อสารเป็นหลัก นอกจากนี้ ผลวิจัยยังค้นพบว่ากลุ่มตัวอย่างได้ติดตามข่าวสารด้านพุทธศาสนาทางสื่อออนไลน์โดยยึดติดกับตัวบุคคล รูปแบบการนำเสนอต้องมีความน่าสนใจเหมาะกับกลุ่มเป้าหมาย การจัดเรียงเนื้อหาที่ถูกต้องทำให้เข้าใจง่าย การคัดประเด็นด้านพุทธศาสนาควรเลือกให้สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตประจำวัน การสื่อสารออนไลน์ จะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยการทำงานเป็นกลุ่ม

จากผลการศึกษา พบข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะได้มาซึ่งแนวทางการสร้างรูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมด้านพุทธศาสนาสู่คนรุ่นใหม่ในประเทศไทย ยุคปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะสั้นหรือเร่งด่วน ได้แก่ 1) ประชาสัมพันธ์สื่อออนไลน์ในการเผยแพร่ด้านศาสนาของพระภิกษุสงฆ์ หรือหน่วยงานองค์กรด้านพุทธศาสนาที่เป็นที่ยอมรับของสังคมอยู่แล้ว 2) เพิ่มความถี่และปริมาณในการสื่อสารด้านพุทธศาสนาให้มากขึ้น 3) ใช้รูปแบบการสื่อสารทางสื่อออนไลน์ที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยนำเอาผลการวิจัยนี้ เป็นแนวทางในการสื่อสาร และ 4) ศึกษาวิจัยรูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาต้นแบบ จากพระมหาภูติชัย วชิรเมธี และพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต แนวทางการสร้างรูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมด้านพุทธศาสนาในระยะยาว ได้แก่ 1) ยกย่องบุคคล

หรือหน่วยงานด้านพุทธศาสนาให้มีคุณค่าเป็นที่ยอมรับจากพุทธศาสนิกชนในวงกว้าง 2) ควรส่งเสริมทางด้านทรัพยากรบุคคลให้มีความรู้ทางด้านเทคโนโลยี 3) ควรส่งเสริมองค์ความรู้ทางการสื่อสารแบบบูรณาการเพื่อเพิ่มการประชาสัมพันธ์ในเชิงรุก ผ่านช่องทางการสื่อสารออนไลน์แบบบูรณาการ 4) ผลิตรายการสื่อสารด้านพุทธศาสนาใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคม 5) ควรลดช่องว่างในการเข้าถึงสื่อออนไลน์ระหว่างเยาวชนในตัวเมืองกับเยาวชนในพื้นที่ห่างไกล 6) ปลูกฝังข้อมูลด้านพุทธศาสนาให้กับเยาวชนตั้งแต่เด็กอย่างต่อเนื่อง และ 7) ควรรณรงค์ให้คนรุ่นก่อนหน้านี้นำเสนอออกถึงความสนใจด้านพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดเป็นแบบอย่างที่ดี

สำหรับการทดสอบสมมติฐาน พบว่า อายุ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเปิดรับสื่อออนไลน์ด้านพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน อายุ ระดับการศึกษา และภูมิภาคที่แตกต่างกัน ปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจต่อรูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาผ่านสังคมออนไลน์ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และภูมิภาคที่แตกต่างกัน มีผลต่อความพึงประสงค์ต่อรูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาผ่านสังคมออนไลน์แตกต่างกัน และความถี่ในการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจต่อรูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาทางสื่อออนไลน์ที่ได้รับในปัจจุบัน ค่าใช้จ่าย ระยะเวลา และความถี่ในการสื่อสารผ่านสื่อเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงประสงค์ต่อรูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนา

พระมหาสุเนตร สุเนตโต (แก้วขวาน้อย) (2547: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาและเปรียบเทียบความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า 1) นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีระดับความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านผลที่ได้จากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในระดับมาก 2) นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ที่เรียนอยู่ชั้นปีต่างกัน มีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านผลที่ได้จากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .05 ในส่วนที่แตกต่างกันนั้น นิสิตชั้นปี 1-2 มีระดับความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเฉลี่ยสูงกว่านิสิต ชั้นปี 3-4 3) นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ที่เรียนอยู่ในสาขาต่างกัน มีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติ

วิปัสสนากรรมฐานโดยรวมไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .05 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

พระมหาอุทิศ กวีวิโส (แนวสะบก) (2555: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนสังกัดเทศบาลนครนนทบุรี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความพึงพอใจต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน เพื่อเปรียบเทียบความพึงพอใจต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน เพื่อศึกษาแนวทางปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่ นักเรียนระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนสังกัดเทศบาลนครนนทบุรี ผลจากการศึกษาพบว่า ภาพรวม 4 ด้าน อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณารายด้านเป็นรายข้อ พบว่า ด้านการมีวินัยนักเรียน มีการแต่งกายเหมาะสมกับกาลเทศะ มีการทำความเคารพครู ขอมรับการคิดเห็นคนอื่น มาโรงเรียนตรงเวลาและปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน ด้านความซื่อสัตย์ นักเรียนยอมรับผิดกับสิ่งที่เกิดจากการกระทำของตนเอง ทำความสุจริตที่นำตนเอง ต่อเพื่อน ผู้ปกครอง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ด้านความเมตตานักเรียนแบ่งปันสิ่งของให้เพื่อน ช่วยเหลือเพื่อนจัดกิจกรรมโรงเรียนเสมอ ช่วยเหลือพ่อแม่ทำงานหลังกลับจากโรงเรียนไป ให้อาหารสัตว์เลี้ยงเสมอ ไปทำบุญตักบาตรประจำ ด้านความประหยัดนักเรียนพอใจการกับเงินที่บิดามารดาให้ใช้จ่ายแต่ละครั้ง ปิดไฟฟ้า ปิดน้ำทุกครั้งเมื่อเลิกใช้ มีการออมเงินที่เหลืออย่างระมัดระวัง

ผลการศึกษาข้อมูลความพึงพอใจนักเรียนที่มีต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ทั้ง 5 โรงเรียน เปรียบเทียบตามจำแนกเพศ อายุ ชั้นเรียน และผลการศึกษา (เกรดเฉลี่ย) ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการมีวินัยนักเรียน ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความเมตตา ด้านความประหยัด พบว่านักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 แนวทางการพัฒนาและปรับปรุงการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครนนทบุรี คือ 1) ด้านวินัยนักเรียน โรงเรียนควรจัดกิจกรรมการจัดฝึกรบรณ ปลูกฝัง เข้าค่ายเพื่อนักเรียนนำไปปฏิบัติเพื่อให้รู้คุณค่าของการตรงต่อเวลา แสดงถึงความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน 2) ด้านความซื่อสัตย์ ครู และอาจารย์ควรมีการส่งเสริมการรับผิดชอบในการปฏิบัติงานตนเองพร้อมกันหน้าเสาธง หลังเคารพธงชาติด้วยความสมัครใจของนักเรียนแต่ละคน 3) ด้านความเมตตา ครูควรทำเป็นอย่างในการทำบุญใส่บาตรในวันสำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาหรือเทศกาลสำคัญต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถานศึกษา 4) ด้านความประหยัดครูควร โครงการส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้ปกครองนักเรียนได้เรียนรู้เรื่องความประหยัดในรูปแบบความพอเพียง

พระสรชัย วังคำ (2553: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกรบรณคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร - พุทธธรรม ของวัดปัญญานันทาราม มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินการโครงการฝึกรบรณคุณธรรมค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรมของวัดปัญญานันทาราม

ด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านทัศนคติ และความพึงพอใจต่อโครงการ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และการสืบสานพระพุทธศาสนาและการเผยแพร่ธรรม ผลการวิจัย พบว่า ความรู้ ความเข้าใจเพศชายและเพศหญิง มีความรู้ ความเข้าใจที่แตกต่างกัน โดยเพศหญิงมีความรู้ ความเข้าใจในระดับสูง ในขณะที่เพศชายเป็นกลุ่มที่มีความรู้ ความเข้าใจในระดับกลาง เยาวชนกลุ่มอายุ 17 ปีขึ้นไป เป็นกลุ่มที่มีความเข้าใจในระดับสูง แต่กลุ่มที่ไม่มีประสบการณ์การเข้าค่ายธรรมะ เป็นกลุ่มที่มีความรู้ ความเข้าใจในระดับสูง ความพึงพอใจต่อโครงการ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ถัดไปก็ถึงความ พึงพอใจในพระวิทยากรและหลักสูตร ทัศนคติพบว่า นักเรียนมีสมาธิที่ดีขึ้นเป็นประ โยชน์ต่อ ผลการเรียนรู้ การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น และการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ตามลำดับ การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน พบว่า นักเรียนนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการเป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน การเป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ และการเป็นศาสนิกที่ดีของศาสนา

รวัชชัย ดวงไทย (2556: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง กระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี) มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี และ 2) เพื่อศึกษาผลจากกระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ต่อผู้รับสาร พบว่า พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ในฐานะผู้ส่งสารท่านเป็นผู้มีความสามารถทางการสื่อสาร ได้แก่ 1) ความสามารถในการตีความ โดยมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้รับสาร เพื่อการเลือกเนื้อหาสาระที่น่าเสนอ อีกทั้ง มีความเข้าใจสถานการณ์โดยการนำสถานการณ์ปัจจุบันมานำเสนอในเนื้อหาสาระ 2) ความสามารถในการแสดงบทบาททางสังคม โดยการปฏิบัติหน้าที่ของสงฆ์ทั้งด้านการเผยแผ่ธรรมะและด้านสาธารณสงเคราะห์ 3) ความสามารถในการเสนอตัวตน โดยการสร้างสรรค์รูปแบบการนำเสนอธรรมะที่ไม่ยึดติดกับแนวปฏิบัติเดิมของสงฆ์และมีความขี้มั่นผ่านรายการคมธรรมประจำวันกับท่าน ว.วชิรเมธี 4) ความสามารถในการกำหนดเป้าหมาย โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ทางการสื่อสารและการกำหนดวิธีการสื่อสารเชิงรุก “เข้าใจได้ เข้าใจ เข้าถึง” และ 5) ความสามารถทางสาร ได้แก่ (1) ความสามารถทางวจนภาษา ซึ่งคอลัมน์ Answer Keys พบว่า มีการตั้งชื่อเรื่องประเภทคำระบุเรื่อง ความนำประเภทบรรยาย เนื้อหาเชิงคติสอนใจ และความสรุปแบบให้ข้อเสนอแนะ อีกทั้ง รายการคมธรรมประจำวันกับท่าน ว.วชิรเมธี มีความนำประเภทสรุปความสำคัญ เนื้อหาเชิงคติสอนใจและความสรุป แบบสรุปจบ (2) ความสามารถทางอวจนภาษา ได้แก่ อากาภาษา มีการเคลื่อนไหวของมือไปพร้อมกับการนับจำนวน และคำนาม วัตถุภาษา มีการแต่งกายที่เรียบร้อยและมีความสงบทางจิตใจ และด้านปริยาษา มีการเน้นน้ำเสียง เพื่อย้ำความสำคัญหรือการเน้นน้ำเสียงจากจังหวะของบทกวี (3) ความสามารถทางความสัมผัส พบว่า มีการออกแบบสารที่เหมือนกันในคอลัมน์

Answer Keys และรายการคหกรรมประจำวันกับท่าน ว.วชิรเมธี คือ 1) เนื้อหาสารมีความสอดคล้องกับผู้รับสารเป้าหมาย 2) เนื้อหาสารมีการยกตัวอย่าง 3) เนื้อหาสารมีการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และ 4) เนื้อหาสารมีคำนิยาม อย่างไรก็ตาม รายการคหกรรมประจำวันกับท่าน ว.วชิรเมธี มีการออกแบบสารที่แตกต่างจากคอลัมน์ Answer Keys คือ เนื้อหาสารมีความเป็นปัจจุบัน ทางด้านเนื้อหาสาร พบว่า พระมหาภูติชัย วชิรเมธี นำเสนอหลักธรรมะใน 4 ประเด็น ได้แก่ 1) พุทธโอวาทสาม 2) การเป็นผู้มีปัญญา 3) อริยสัจสี่ และ 4) หลักธรรมในส่วนหนึ่งของช่องสาร พบว่า พระมหาภูติชัย วชิรเมธี เลือกใช้สื่อนิเทศสาร เนื่องจาก มีคุณลักษณะของสื่อ ได้แก่ 1) ช่องสารสามารถเข้าถึงผู้รับสารได้จำนวนมาก 2) ช่องสารมีความคงทนถาวร และ 3) ช่องสารมีกลุ่มผู้รับสารเฉพาะขณะที่ท่านเลือกใช้สื่อโทรทัศน์ เนื่องจากมีคุณลักษณะของสื่อ ได้แก่ 1) ช่องสารสามารถเข้าถึงผู้รับสารได้จำนวนมาก 2) ช่องสารมีความรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ และ 3) ช่องสารมีเนื้อหาที่เป็นทั้งภาพและเสียง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า มีงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมะ หน้าที่ในการจัดโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม การใช้สื่อ รวมถึงกระบวนการสื่อสารธรรมะ ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดกิจกรรม จำนวน 6 เรื่อง มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ข้อ 1) กระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ และข้อ 3) อุปสรรคในการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของโครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ มีงานวิจัยเกี่ยวกับกลยุทธ์ในการเผยแผ่ธรรมะรวมถึงรูปแบบในการเผยแผ่ธรรมะจำนวน 3 เรื่อง สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ข้อที่ 2) กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของโครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชน และมีงานวิจัยเกี่ยวกับความพึงพอใจในโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนา อีกจำนวน 2 เรื่อง พบว่ามีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ข้อ 4) ความเข้าใจในเนื้อหาธรรมะของผู้เข้าอบรมในโครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชน และข้อ 5) ความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมในโครงการค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชน เป็นต้น